

הראשוני, שבו העיתונאים מתוודעים לראשונה לקיומו של אירוע או של ידיעה פוטנציאליים, ושלב איסוף המידע, שבמהלכו הם משתמשים בקצה החוט שקיבלו בשלב הקודם כדי לצבור את המידע שישמש אבני בניין לידיעה שתתפרסם.⁸

ההבחנה בין שני השלבים איננה טריוויאלית, בהנחה שכל שלב מגלם ידע ואוריינטציה שונים מצד העיתונאים ויחסים שונים בינם לבין מקורותיהם, באופן היכול לבוא לידי ביטוי בערוצי התקשורת המשמשים להעברת המידע בכל שלב ושלב. בשלב המידע הראשוני, שבו העיתונאים ממתנינים למעשה חסרי ישע לקצה חוט ממקורותיהם, הציפייה היא כי הם יהיו פחות יוזמים ופחות בררנים גם בערוצי התקשורת. לעומת זאת בשלב איסוף המידע, כאשר קצה החוט כבר בידיהם, הם ייעשו בררנים וממוקדים יותר וישתמשו בטכנולוגיות כדי להגיע למקורות שבהם הם מעוניינים. לפיכך הרגישות לדינמיקה העיתונאית המשתנה בין גילוי המידע הראשוני לבין איסוף המידע עשויה ללמד באיזו מידה ערוצים שונים ממלאים תפקיד שונה בכל שלב ושלב משלבי התהוות המידע החדשותי.

ממצאים אלה נאספו באביב 2001. השאלה היא אם השימוש ברשת להפקת מידע חדשותי לא נעשה נפוץ יותר מאז. כדי להשיב על כך במהימנות יש צורך במחקר נוסף שייערך בשיטת מחקר מקבילה. ובכל זאת, אפשר לקבל אינדיקציה מסוימת על המגמות המסתמנות מראיונות חוזרים עם 12 ממשתתפי המחקר, שנערכו בשלהי שנת 2004 ובראשית 2005 בשיטת הראיונות הפתוחים. ראיונות אלה לוקים כמובן במה שכוונה קודם לכן 'שימוש מדווח' לעומת שימושים בפועל, אבל דומה כי יש בהם כדי אינדיקציה, כאמור.

8 למעשה, המחקר מאמץ מ-McManus רק את השלב הראשון של גילוי המידע הראשוני. השלב השני שהוא מציע, סלקציה עיתונאית, איננו רלוונטי למחקר הנוכחי, הבוחן רק ידיעות שפורסמו, כלומר כאלה שצלחו את תהליך הסלקציה. השלב השלישי הוסב כאן ל-news gathering, המתמקד בהמשך עבודת המקורות לאחר השגת המידע הראשוני, לעומת מה ש-McManus מכנה news reporting, שהוא שלב הכולל בתוכו פונקציות, כגון עבודת הפקה, שהיא טבעית למחקרו שהתמקד בטלוויזיה, ואפילו פרזנטציה של המידע.

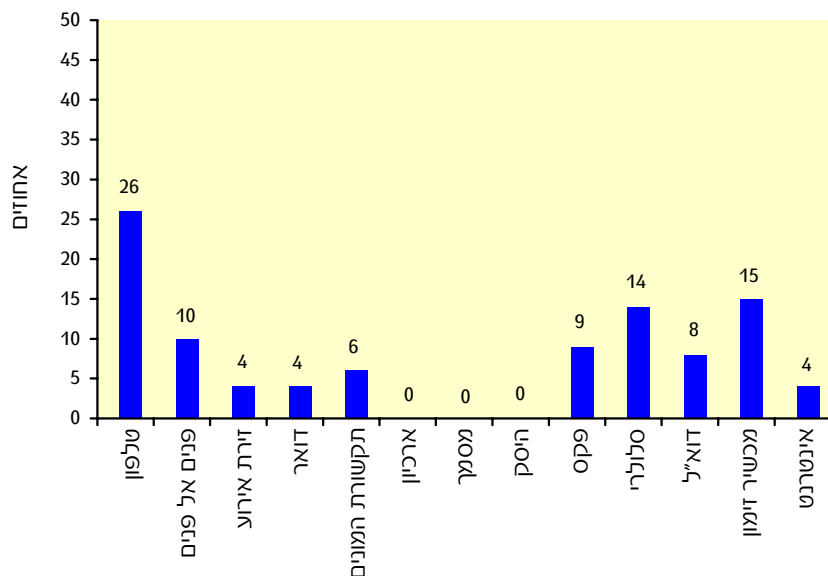
הממצאים

הממצאים עשויים ללמד באופן כללי עד כמה העיתונות, בתהליכי השגת המידע המתפרסם, פתוחה לשינויים ולקליטה של טכנולוגיות חדשות, ולחלופין - עד כמה היא מתאפיינת בשמרנות ובדבקות בדפוסי העבודה המסורתיים. באופן ספציפי, ביכולתם להעיד באיזו מידה מתממש הפוטנציאל שראו החוקרים באינטרנט כאמצעי לשיפור העבודה העיתונאית והסטנדרטים הציבוריים של המידע שהיא מספקת.

היקף השימוש באינטרנט, לצד ערוצי תקשורת אחרים מוצג בתרשים 1 (באשר לשלב המידע הראשוני) ובתרשים 2 (באשר לשלב איסוף המידע):

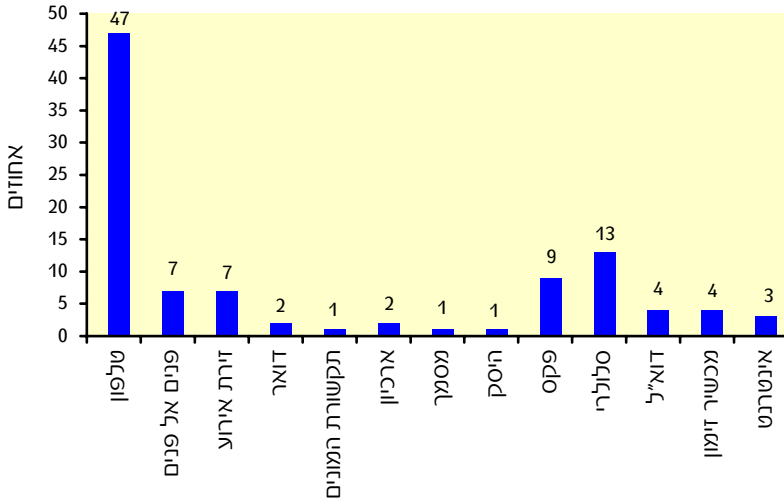
תרשים 1

ערוצי התקשורת ששימשו לגילוי המידע הראשוני (באחוזים)

תרשים 2

ערוצי תקשורת ששימשו לאיסוף המידע (באחוזים)

נתמקד תחילה בעמודות המייצגות את משקלה של הרשת בלבד בהשגת המידע. כפי שאפשר לראות בגרפים, האינטרנט עמד מאחורי 4% בלבד ממגעי השגת המידע הראשוני ו-3% בלבד ממגעי איסוף המידע.

יודגש כי מידע זה מבוסס על פירוט של כל הערוצים להשגת המידע הראשוני, ולכל היותר שלושה ערוצי איסוף שהיו החשובים ביותר בידיעה לפי שיפוטו של העיתונאי. מגבלה זו נקבעה מטעמים טכניים של משך הריאיון, אבל גם כך נמנו 92% מכלל מגעי האיסוף, והערוצים החסרים מצומצמים מכדי להשאיר מקום לספק, שמא נתונים נוספים היו משנים את התמונה במידה ניכרת.

בסך הכול היה האינטרנט מעורב - בין כאמצעי להשגת מידע ראשוני ובין כאמצעי לאיסוף מידע - רק ב-29 ידיעות, ששיעורן כ-6.5% מהמדגם, הרבה מתחת לאמת המידה הכללית שנקבעה בהיקף המצופה של כרבע מן הידיעות. הדבר עשוי להעיד כי לפחות בתקופה הנחקרת ובעיתונות הישראלית המודפסת לא נעשה האינטרנט 'כלי עבודה חיוני' להשגת מידע חדשותי המסתיים בפרסום.

התמונה משתפרת מעט אם נצרף לכך את השימוש בדואר אלקטרוני, שהיה מעורב ב־8% ממגעי המידע הראשוני וב־4% ממגעי איסוף המידע. בסך הכול מסרי דואר אלקטרוני היו מעורבים ב־40% ידיעות, ששיעורן כ־9% מכלל המדגם. אלא שצירוף זה עלול להיות בעייתי. אף שאינטרנט ודואר אלקטרוני עשויים להצטייר כפונקציות שונות זו מזו של אותה פלטפורמה ממוחשבת, הם מייצגים למעשה תפקיד שונה מהותית מצד העיתונאים, מאחר שדואר אלקטרוני, להבדיל מן האינטרנט, משמש אמצעי פסיבי לקבלת מידע יזום על ידי מקורות (מידע גולמי לא התקבל בדואר אלקטרוני יוצא או כתוצאה מדואר כזה, למעט במקרה אחד).

אם נשוב להתבונן בגרפים, והפעם במכלול הערוצים ששימשו להשגת המידע, נוכל להבחין כי דפוסי השימוש העיתונאי בערוצי התקשורת משתנים בין גילוי המידע הראשוני לבין איסוף המידע, כמצופה. בשלב המידע הראשוני מרבים להשתמש בטכנולוגיות התקשורת החדשות: בשלב האיסוף שולט ערוץ דומיננטי ותיק אחד, הטלפון, ולערוצים החדשים משקל מצומצם יחסית. בכל הנתונים ניכר האפקט של ההבדל. הבדל זה עשוי ללמד כי שלב המידע הראשוני, שבעיקרו מתניע את תהליך העבודה העיתונאית, מתאפיין בפתיחות יחסית לחידושים טכנולוגיים, ואילו שלב האיסוף, שבו נצבר המידע המתפרסם, מתאפיין בשמרנות יחסית. במילים פשוטות, הטכנולוגיות החדשות משמשות את העיתונאים בפועל יותר למציאת קצות חוט, אבל את הידיעה עצמה הם בונים בהמשך בערוצים 'בטוחים' יותר מהן.

ואולם כדי להבין טוב יותר את המגמות, כונסו הערוצים שהופיעו בתרשימים על פי טיפוסים, כמוצג בשני הלוחות שלהלן. ערוצי המידע הראשוני מוצגים בלוח 1, וערוצי האיסוף בלוח 2.

לוח 1

שימוש בטיפוסי ערוצים בשלב גילוי המידע הראשוני

סוג המגע	מספר מגעים	אחוזים
מגעים בלתי מתווכים ¹	61	14
מגעים מתווכי טלפון ²	179	40
מגעים מתווכי טקסט ³	183	41
אחרים ⁴	25	6
סך הכול	448	100

לוח 2

שימוש בטיפוסי ערוצים בשלב איסוף המידע

סוג המגע	מספר מגעים	אחוזים
מגעים בלתי מתווכים ¹	127	14
מגעים מתווכי טלפון ²	526	60
מגעים מתווכי טקסט ³	217	25
אחרים ⁴	8	1
סך הכול	878	100

הערות (לשני הלוחות)

הנתונים כוללים את כל המגעים להשגת מידע ראשוני ועד שלושה מגעי איסוף שהיו החשובים ביותר בידיעה לפי שיפוטו של העיתונאי (מטעמי מגבלות אורך ריאיון), שהם 92% מכלל מגעי האיסוף.

1. מגעים בלתי מתווכים: ראיונות פנים אל פנים ונוכחות בזירות אירוע.
2. מגעים מתווכי טלפון: טלפון קווי ונייד.
3. מגעים מתווכי טקסט: אינטרנט, דואר אלקטרוני, דואר, פקס, מכשיר זימון, ארכיון ומסמכים.
4. אחרים: מידע שפורסם קודם לכן בכלי התקשורת, היסק של העיתונאי.

ראשית, שני הלוחות מלמדים כי עיתונאים נוטים להשיג את מרבית המידע שלהם, בשני השלבים, בתיווך טכנולוגי כלשהו. פחות מ-15% מהמידע בכל שלב מגיע בערוצים בלתי מתווכים, כלומר במגע פנים אל פנים עם מקורות מידע או בנוכחות פיזית בזירות אירוע.

שנית, עיתונאים מעדיפים יותר מכול מגעים מתווכי טלפון (בכללם שיחות סלולריות), בעיקר בשלב איסוף המידע. שלישית, מגעים מתווכי טקסט, ובהם במקרה זה גם הרכיב (המצומצם) של השימוש ברשת, תופסים מקום נכבד בעיקר במידע ראשוני (כשהאינטרנט עצמו איננו מראה נטייה לתפוס מקום ניכר יחסית באחד השלבים).

בראיונות החוזרים, שבהם נשאלו הכתבים בין היתר על התפתחות השימוש ברשת מאז המחקר, נראו תגובותיהם מעורבות במבט ראשון. מרביתם טענו כי הרשת הייתה ונותרה בעבורם לא רלוונטית לעבודתם. הנה:

יוסי ורטור, בעת המחקר כתב מפלגות וכיום בעל טור חדשות פוליטי ('הארץ'):

עבורי אין כלום באינטרנט. ממש שום מידע. לעתים נדירות מישהו מפנה אותי לאיזה מאמר בביטאון הליכוד. זה שולי שבשולי. אני לא יודע למה, אבל [התחום] הפוליטי לא נכנס חזק לאינטרנט. אין איזה פורומים עם חילופי מידע שחשובים לי [...] אין תחליף לפגישות וטלפונים ונוכחות בזירות האירועים. בסופו של דבר העבודה העיתונאית היא די מוגבלת בדרך שאתה עושה אותה. אולי בעוד עשרים שנה האיסוף באינטרנט יהיה יותר משמעותי, אבל לדעתי בתחום שלי גם אז הוא יישאר לא רלוונטי (ריאיון עם המחבר, 27.12.2004).

כתב צבאי:

האינטרנט בשבילי הוא לא שימושי. אני רואה באינטרנט את בדיקות הדם שלי ואת מצב חשבון הבנק, אבל מידע לפרסום! אני משתמש בו לשירותי ארכיון, לחפש ידיעות שפורסמו. אם אני מזכיר [טיל] 'סטרלה', אני רוצה להיזכר מה זה [באמצעות חיפוש ברשת] (ריאיון עם המחבר, 5.12.2004).

לימור שמואל, שהייתה בעת המחקר כתבת לענייני משטרה ('ידיעות אחרונות'):

לכתבי משטרה [האינטרנט] פחות רלוונטי, כי סיפורים משטריים לא [מופיעים שם] [...] למשפחות הפשע אין אתרי אינטרנט. ובאתר המשטרה מה מוצאים? את הודעות הדוברות שאתה מקבל ממילא או מקסימום גישה לירחון המשטרה [...] כשהמקורות שלך ממעטים להשתמש באינטרנט, אז גם לך יש פחות מה לחפש שם. אם יש ידיעה [באתרי החדשות] ברוב המקרים כבר קיבלתי אותה בעצמי (ריאיון עם המחבר, 13.12.2004).

לעומת זאת, היו כתבים שדיווחו כי בשנים שחלפו מאז המחקר הם מבחינים בעלייה מסוימת בשימוש ברשת. כתבים אלה באים משני תחומים – משפט וכלכלה – שמיד נעמוד על המשותף ביניהם. הנה:

גדי פרץ, כתב טלקומוניקציה עד סמוך למועד הריאיון ('מעריב').

בשנים האחרונות האינטרנט הפך להיות כלי מאוד חשוב בקבלת המידע הראשוני [...] אני בכלל לא מזלזל בתופעה הזו של קבלת מידע ראשוני דרך האינטרנט שהולכת ותופסת תאוצה ועוד תתפוס [...] האיסוף יבוא עם הזמן. יהיה לך הרבה פעמים יותר נוח פשוט לשלוח מייל מלהרים טלפון. לא תמיד נוח ולא תמיד אתה מרגיש חופשי להציק למקורות כל יום. אז אתה אומר הפעם אני אשלח מייל. לא אבלכל לך יותר מדי במוח. זה סוג של איסוף משלים, שילך ויתפוס תאוצה (ריאיון עם המחבר, 5.12.2004).

הנה דוגמה נוספת מכתב לענייני משפט:

לכתבי משפט האינטרנט הוא כלי ממדרגה ראשונה. כי כל לוח זמנים של השופטים והפרוטוקולים הם שם. יש מקרים שהאינטרנט הוא מקור עיקרי לידיעות משפט (ריאיון עם המחבר, 1.12.2004).

המשותף לשני התחומים שבהם דיווחו הכתבים על שימוש גובר ברשת הוא שהם התאפיינו מאז ומתמיד בהסתמכות נרחבת על מידע בכתב ומסמכים. כך לדוגמה נמצא במחקר קנדי כי כתבים כלכליים נטו להסתמך על מידע בכתב ועל מסמכים הרבה יותר מעמיתיהם, בין היתר כפיצוי על מגבלות הנגישות שלהם למקורות מידע אנושיים בסקטור הפרטי (Ericson et al., 1989). כתבים בתחום המשפט נהגו גם להסתמך במקרים רבים על מסמכי בית משפט. לשון אחר, נראה כי המעבר אצל כתבים אלה הוא בעיקר ממסמכי נייר למסמכים דיגיטליים, שיש בהם משום שיפור ניכר במהירות העבודה, בנוחות הגישה, באפשרויות החיפוש והשליטה במידע, אבל אין בהם סוג חדש של עבודה עיתונאית, ולפחות חלק ניכר מן התכנים לא היו חסומים בפני הכתבים גם קודם לכן.

מדברי הכתבים עולה אפוא כי מאז נאספו הנתונים חלה כנראה עלייה מסוימת בשימוש העיתונאי ברשת, אבל עלייה זו מוגבלת לתחומים מוגדרים (משפט וכלכלה) ולשימושים מוגדרים (בעיקר חיפושי מידע ראשוני וחומר רקע), באופן שאיננו בהכרח שינוי דרמטי לעומת ממצאי מדגם 2001. ראשית, כיוון שגם בתחומי המשפט והכלכלה נמשכת ההסתמכות בעיקר על מקורות אנושיים, ושנית, כיוון שהפונקציות העיתונאיות שבהן מדובר אינן תופסות משקל רב בתכנים המתפרסמים.

דיון

כיצד מתיישבים ממצאי השימוש המוגבל ברשת, שנמצא במחקר הנוכחי, עם ממצאי המחקרים האחרים שדיווחו על דיפוזיה נרחבת של השימוש העיתונאי ברשת בארצות הברית ובספרד, ועם הדיווחים של הכתבים הישראלים על מגמת עלייה בשימוש ברשת, לפחות בשני התחומים שזכרו? נראה כי פערים אלה יכולים להיות תוצאה של שינוי מתודה, תרבות ועיתוי, אבל הם אינם בהכרח פערים ממשיים. ראשית, השימוש המוגבל לא נמצא רק במחקר הנוכחי. גם מחקר אמריקני שבחן את דפוסי עבודת המקורות של תשעה יומונים מטרופוליטניים אמריקניים (Maier and Kasoma, 2005) מצא כי השימוש שלהם ברשת היה 'נדיר להפתיע': רק 3% מהדיעות הסתמכו על הרשת. אמנם המחקר התייחס רק לשימושים שנמצאו להם עקבות מפורשים בטקסט, אבל גם אם נעשו שימושים נוספים ברשת להשגת ידיעות אלה, לא היה בכך כדי לשנות את התמונה שינוי דרמטי, כיוון שיתר מקורות המידע שעליהם הצביע המחקר לא באו מן הרשת כלל ועיקר.

שנית, השימושים האינטנסיביים ברשת דווחו במחקרים שבחנו את הדיפוזיה שלה בעיקר ברמת המערכות החדשותיות. לעומת זאת, מחקר שבחן באופן מעמיק יותר מה קורה לשימוש המעשי בטכנולוגיה **בתוך** אותן מערכות, ואפילו במתקדמות מבחינה טכנולוגית, מצא כי אימוצה של הטכנולוגיה לביצוע משימות עיתונאיות יום יומיות הוא אטי, לא אחיד ומתרכז בעיקר בפונקציות פריפריאליות, כגון שימושי ארכיון והתכתבות בדואר אלקטרוני, בעוד השימושים ברשת למטרות תחקיר וניתוח נתונים מפגרים הרחק מאחור (Maier, 2000). יוצא אפוא כי המחקרים הטוענים לניצולת גבוהה של הרשת בעבודה העיתונאית מסתמכים כאמור על השימוש המדווח של עיתונאים, והמחקרים הטוענים לניצולת מוגבלת, כמו המחקר הנוכחי, בוחנים את המידה שהיא עומדת בפועל מאחורי התכנים המתפרסמים.

אם כן, מה מונע את הרשת, או לפחות מעכב אותה, להפוך לכלי עבודה מרכזי לאספקת התכנים המתפרסמים?

אפשר לסרטט את מפת הכוחות הבולמים או הממתנים את השימוש העיתונאי ברשת, כפי שהם עולים מנתוני המחקר, מאזכורים בספרות ומן הראיונות החוזרים עם העיתונאים. כוחות אלה מציינים למעשה נקודות עימות פוטנציאליות בין אופייה של הרשת לבין אופייה של העבודה

העיתונאית, המעוגנת בפרקטיקות, בערכים ובתפיסות עיתונאיות על אודות מהותן של החדשות ועל אודות הדרכים המועדפות להשגתן:

1. ההזדקקות למקורות אנושיים. עיתונות איננה עוסקת בהשגת מידע חדשותי גרדא, אלא בהשגת מידע חדשותי ממקורות מידע אנושיים. במחקר הנוכחי נמצא כי 76% מהמידע הראשוני ו-86% מאיסוף המידע הסתמכו על מקורות אנושיים. שאר מקורות המידע הם מסמכים שאינם מיוחסים למקור מסוים, מידע שפורסם בכלי התקשורת, חיפוש באינטרנט ותצפיות בזירות אירועים ללא הסתמכות על מקורות שנכחו בזירה.

ממצא זה, המגלם ככל הנראה את המחסום העיקרי בפני הפיכתו של האינטרנט לכלי עבודה עיתונאי מרכזי בהפקת התכנים המתפרסמים, איננו ייחודי למחקר הנוכחי. גם מחקר אמריקני מצא כי היקף ההסתמכות על מקורות אנושיים מגיע ל-90% מהמידע (Maier and Kasoma, 2005). כלומר, שלא כחזונו של Koch, ההסתמכות על מקורות מידע אנושיים איננה חולשה זמנית של העיתונות, העשויה להיפתר ברגע שיימצא לה תחליף בלחיצת כפתור, אלא זהו בסיסה של המתודה העיתונאית להשגת מידע חדשותי, בדומה לטענתו הידועה של אחד מחשובי חוקרי המקורות: 'חדשות אינן מה שהתרחש אלא מה שמישהו אומר שיתרחש או שעומד להתרחש' (Sigal, 1986: 15).

גם כתבים אמריקנים שטענו לשימוש נרחב ברשת התעקשו כי אין בה כדי לשמש תחליף למקור האנושי (אלישר-מלכה, 2003). להבדיל ממקור טכנולוגי כמו האינטרנט, מקורות אנושיים מעניקים לעיתונאים לא רק מידע, אלא גם שירות סימון של אירועים ראויים ובלתי ראויים לסיקור (Fishman, 1980, 1982; Ericson et al., 1989; Cook, 1998) מסגרת פרשנית (Fishman, 1980, 1982) וכן השתתפות בנטל האחריות למידע והגנה מסוימת לפחות מהפרכה ומתביעות משפטיות (Tuchman, 1972; Cook, 1998). הנטייה להסתמכות על מקורות אנושיים קשורה גם לסעיף הבא.

2. אופיין המיקוחי של החדשות. מה שמתרחש בין מקורות לבין עיתונאים איננו חילופי ביטים ובייתים של אינפורמציה, אלא אינטראקציה בין-אישית וחברתית. אינטראקציה זו, כפי שמסכימים כמה חוקרים, היא המעניקה לחדשות את אופיין המיקוחי (negotiated nature) המוסכם על חוקרי חדשות לא מעטים (Tuchman, 1978: 6; Cook, 1998: 102; Berkowitz and TerKeurst, 1999: 125). מכאן, קרוב לוודאי, המשיכה לא רק

לאינטראקציה עם מקורות, אלא גם לטכנולוגיות מאפשרות-אינטראקציה, כמו הטלפון והטלפון הנייד, כפי שנראה בממצאים וכפי שמרמז גם Pavlik (2001).

גם כתבים אמריקנים שהעריכו שהם משתמשים ברשת שימוש נרחב, טענו כי הוא נרחב כמו הטלפון (אלישר-מלכה, 2003). בטלפון לסוגיו משונע מידע ממקורות לעיתונאים, אבל העיתונאים יכולים להפעיל לגביו רפרטואר של טכניקות ריאיון: להציג שאלות ושאלות המשך, לבקש הבהרות ומידע נוסף. לעומת זאת, מידע טקסטואלי, כמו רובו המכריע של המידע המוצע ברשת, מהווה במקרים רבים גרסה מוכנה מראש, שהעיתונאי אינו יכול לנהל על אודותיה משא ומתן ממשי.

3. הרתיעה מידיעות שכבר פורסמו. ראשית, היצע הידיעות המקוריות ברשת מוגבל, כיוון שידיעות רבות מהוות פרסום משני של מידע שהופיע במקורות אחרים, כגון סוכנויות ידיעות או כלי תקשורת אחרים.⁹ שנית, אפילו כאשר מדובר בידיעה מקורית וחדשה, עצם הופעתה ברשת, במיוחד כאשר הדברים אמורים באתר חדשות, הופכת אותה במרבית המקרים לבלתי ראויה לפרסום, לפחות לא כמות שהיא. בעבור עיתונאים, גם חדשה ברשת היא חדשה-ישנה. 'הורדתה' ושיגורה למערכת מהווה מעשה פלגיאט, שעיתונאים מנועים מלעשותו בין מעכבות משפטיות ואתיות ובין מחשש להיחשף על ידי עורכיהם, שלא מן הנמנע כי גם הם מבקרים באתרי חדשות אלה. נוטלי ידיעות כאלה עלולים להיחשף גם על ידי מחבריהן המקוריים, כפי שקרה בפרשת כתב 'הניו יורק טיימס' שנתפס בגנבת ידיעות (Blair, 2004).¹⁰ זהו אפוא הרקע לטענות העיתונאים בראיונות שהאינטרנט 'איננו ערוץ לסקופים'.¹¹ במונחי סדרות טלוויזיה, ידיעות שפורסמו ברשת מהוות אפיזודה קודמת בסדרה, או לכל היותר אפיזודה נוכחית, ואילו העיתונאים נזקקים לאפיזודה הבאה. לכן לטענתם, הם נוטים לצמצם את הטיפול בידיעות שכבר הופיעו ברשת למקרים הכרחיים,

9 The State of the News Media, 2005 בתוך:

www.stateofthenewsmedia.org/2005/narrative_online_contentanalysis.asp

ראו גם אלישר-מלכה, 2003.

10 The New York Times Committees Report, p. 49 בתוך:

www.nytc.com/pdf/committeereport.pdf

11 ראו למשל מוטי בסוק, כתב כלכלי בעיתון 'הארץ': 'אין סקופים באינטרנט. אם אתה דובר האוצר או מנכ"ל האוצר, ויש לך סקופ, אתה לא תיתן אותו לאינטרנט'.

וגם אז נדרשים לעיבוד עיתונאי, לתוספות, לעדכונים ולהצלבות, שבסופו של דבר יכולים להסתיים בידיעה חדשה שהידיעה המקוונת משמשת בעבורה מקור מידע ראשוני בלבד.

4. מגבלות המהימנות של הרשת. נוסף על מגבלות המקוריות, המידע ברשת סובל ממגבלות מהימנות היכולות להרתיע עיתונאים מלהשתמש בו (Ross, 1998: 51; Pavlik, 2001: 63). הפתרון המומלץ על ידי מחברים אלה, להסתמך תמיד על עוד מקור אחד לפחות מחוץ לרשת, הוא בעייתי ומזמין דילמה עיתונאית: אם הרשת אינה מתאימה לשמש מקור בלעדי, אולי היא מוגבלת כמקור מידע בכלל. אפילו כתבים המאמצים המלצה זו מדללים בעצם פנייתם למקורות מחוץ לרשת הם את משקלה במידע המתפרסם בסופו של דבר.

מגבלות המהימנות עשויות לנבוע ממאפיינים של הרשת, בהם סטנדרטים עיתונאיים נמוכים, עיתונאים מנוסים פחות או יוצרי תוכן שאינם עיתונאים כלל, הזהות הבלתי ברורה של שחקנים ברשת ויכולתם להתחזות לאחרים. אלה עלולים להעיב כל מידע המופיע ברשת, במיוחד כאשר הוא מופיע באתר שאינו נושא עמו חותם של מהימנות גבוהה. אם מניעי המקוריות שזכרו קודם דוחפים את העיתונאים לפתח את המידע שנמצא ברשת לידיעה חדשה, הרי מניעי המהימנות דוחפים אותם לפחות לשחזר אותו בעבודת מקורות עצמאית.

5. התפיסה המוטעית בדבר טיבם של כתבים חוקרים. אין ספק כי הרשת מסוגלת לשמש כלי עבודה רב עצמה בידי עיתונאים חוקרים, כפי שהציעו מספר כתבים. הבעיה היא שכדי להפוך לעיתונאי חוקר נדרשים הרבה יותר ממחשב, ממנוע חיפוש ומתכנות עיבוד נתונים. לדעת מומחים לעיתונות חוקרת, חברי קהילה עיתונאית מצומצמת זו מתאפיינים במזג עיתונאי ובאישיות מקצועית ומוסרית יוצאי דופן (Ettema and Glasser, 1985). חבריה ניחנים בחוש אחריות מודגש, בוודאות מוסרית (moral certainty) וביחס ייחודי לעובדות. הם 'יודעים את מה שהם יודעים' באופן שונה לחלוטין מכתבי חדשות מן השורה, כמו אלה שנבדקו במחקר הנוכחי. ראשית, הם משתמשים במגוון סוגי עובדות, כולל כאלה שכתבי חדשות מן השורה נוהגים להתעלם מהן; שנית, הם מקיימים תהליכים ייחודיים של שיפוט ואומדן כדי לבחון את איכותן היחסית של העובדות; ושלישית, הם משתמשים בתהליכי 'הפקת צידוק' (production of justification) יצירתיים,

שבסופם מתקבלת 'האמת הגדולה' של הסיפור, העולה לעתים קרובות על סך העובדות המרכיבות אותה. לפיכך כתבים חוקרים עשויים להגביר את כושר החקירה שלהם בעזרת שימוש ברשת ובבסיסי נתונים, אבל ספק אם הדבר פועל בכיוון ההפוך: הרשת כשלעצמה איננה נראית כוח מספיק לטיפול כתבים חוקרים.

מכשול נוסף בפני צמיחתו של תחקירן הנתונים עלול להיות קשור בתכונותיהם האישיות של עיתונאים, כמו של כלל עובדי תעשיות המדיה שלא נמנו עם התלמידים המצטיינים בכיתה בשיעורי המתמטיקה (Tunstall, 2001), ולכן אולי נרתעים מפעילות עיתונאית הכרוכה בשימוש בסטטיסטיקה ועיבוד נתונים, כפי שמציעים תומכיה הנלהבים של העיתונות נתמכת המחשב (CAR) ועיתונות התחקיר נתמכת המחשב (CAIR) שנזכרו לעיל.

תימוכין למגמות שמרניות אלה פזורים, אם כי לא באופן בולט, אפילו אצל החוקרים הנלהבים ביותר מהפונקציות העיתונאיות של הרשת. כך לדוגמה מודה אחד הבולטים שבין מקדמי השימוש באינטרנט כי הרשת עודנה בגדר כלי עבודה נוסף (Pavlik, 2001: 81) לצד כלי העבודה הקיימים (הוא עצמו מזכיר אפשרות שמרבית המידע מוסיף להיאסף טלפונית). הוא ואחרים מודים, אם כי לא בפה מלא, כי יותר משהרשת משמשת שימוש עיתונאי כללי, הרי היא משמשת בסיפורים מיוחדים (לדוגמה, כאלה המתאימים לתצוגה גרפית, לפרסונליזציה או ללוקליזציה) אצל כתבים מיוחדים (לדוגמה, כתבים חוקרים) בנסיבות מיוחדות (לדוגמה, כאשר קשה לאתר מקורות אנושיים, בסיפורים פורצים או בסיפורי משבר) (Garrison, 1995: 5; Pavlik, 2001: 232; García Avilés and Bienvenido, 2002: 262; Pavlik, 2003: 58).

אף שהעיתונאים מדווחים על שימוש יום יומי נרחב ברשת, במחקרים שנזכרו ובחלק מראיונות ההמשך שנערכו במסגרת המחקר הנוכחי נראה כי השימוש הכולל ברשת מוסיף להיות מוגבל בכל הנוגע להפקת התכנים המתפרסמים.

קביעה זו, הטעונה כמובן מחקר נוסף, אינה באה להטיל דופי בתיאורי העיתונאים, אלא להצביע על אפשרות כי שלא כממצאי המחקר הנוכחי, שעניינם בדיקה של תכנים ספציפיים, טענות העיתונאים מבטאות רשמים כלליים העלולים לנטות להערכת-יתר דווקא בשל השימוש המסיבי של העיתונאים ברשת למשימות עזר עיתונאיות, כגון התעדכנות עצמית

וחיפוש חומר רקע, ובשל חוסר היכולת שלהם לבדוד ולאמוד במהימנות איזה חלק משגרת יומם אכן נוגע לאותם רכיבי תוכן שגם החלו את דרכם ברשת וגם סיימו אותה בפרסום. רכיבים אלה נטמעים בסופו של דבר במידע שספק אם העיתונאים ערים להיקפו, דווקא כיוון שהוא מבוסס על ערוצים חמקמקים ונדושים כמו שיחות טלפון.

לכאורה קיימת אפשרות שהשימוש העיתונאי ברשת היה מוגבל באופן יוצא דופן בישראל בעת המחקר, אלא שגם אם הדיפוזיה של הרשת הייתה אז מהירה יותר בשוק האמריקני כפי שעולה מהערכות מסוימות,¹² הרי העיתונאים הישראלים באופן ספציפי היו מצוידים בעת המחקר לא פחות מעמיתיהם בארצות הברית.¹³ פיגור כזה יכול היה לנבוע אפוא לא מן הטכנולוגיה עצמה, אלא מהיצע התכנים שלה בעברית, הנמוך כנראה יחסית להיצע בשווקים לשוניים גדולים, בייחוד בשוק דובר האנגלית. עם זה ספק אם די בהבדל הלשוני כשלעצמו כדי להפוך את ישראל למובלעת של פיגור בשימוש העיתונאי ברשת.

הייתכן כי הרשת לא שינתה למעשה דבר בעבודת העיתונאים? התשובה על כך שלילית. אף שהרשת לא חדרה לליבת העבודה העיתונאית, נראה כי היא חדרה לסביבת העבודה העיתונאית בהיקף ניכר בהרבה מכפי שנראה בתכנים המתפרסמים. החוקרים האמריקנים שהגיעו לממצאים דומים טענו כי ייתכן שעיתונאים מרבים לפנות לאינטרנט כמקור לחומר רקע, אבל נמנעים מלהסתמך עליו כמקור מידע (Maier and Kasoma, 2005).

12 בעת המחקר נאמד שיעור משתמשי האינטרנט בישראל ב־32% מן האוכלוסייה בהשוואה ל־51% בארצות הברית ו־34% באנגליה, לפני ספרד (18%) וצרפת (27%) (Statistical Yearbook, vol. 48 [2004]. New York: United Nations, pp. 122,) 123, 126, 127. בדירוג של 62 מדינות שעסק במידת הקישוריות הגלובלית שלהן על פי מדדים טכנולוגיים (בין היתר), נמצאת ישראל בשליש העליון (הנתונים הנוגעים לארצות הברית מופיעים בסוגריים): משתמשים בעלי נגישות לאינטרנט – מקום 23 (4), היקף ספקי אינטרנט גדולים ביחס לאוכלוסייה – מקום 19 (1), שרתי אינטרנט – מקום 17 (1), קישוריות טכנולוגית כללית – מקום 20 (1) (Kearney, 2003). עם זאת נראה כי פערים אלה עשויים להעיד על יתרון גודלה ומרכזיותה הגלובלית של ארצות הברית כמובילה בטכנולוגיה יותר משהם מעידים על נחיתותה הטכנולוגית של ישראל.

13 לכל המרואיינים היה קישור אינטרנט במערכת או בבית, ולעתים בשני המקומות. לחלקם אף היה אינטרנט מהיר.

הסבר זה קביל, אבל חלקי. יש עוד שימושים אפשריים רבים שלא בהכרח מותירים עקבות ברורים בתכנים. בעזרת השימוש ברשת, ככל הנראה עיתונאים משיגים כיום יותר מידע בפחות זמן, הם מצליחים לשמור על קשר רצוף עם גופים מסוקרים, והם מעודכנים יותר מאי פעם בהתפתחויות ובעבודתם של חלק ממתחריהם לפחות. הרשת משנה במידה ניכרת את הדרך שבה הם משגרים, מחפשים ומאחסנים מידע ועומדים בקשר עם מערכות החדשות.

לדוגמה, כמה כתבים טענו בראיונות כי בזכות הרשת גם עורכיהם נעשו מעודכנים יותר בהתרחשויות, באופן המתורגם על ידי העורכים ל'הטרדה' של הכתבים בתדירות גבוהה מתמיד.

מוטי בסוק כתב לענייני כלכלה ('הארץ'):

כל ידיעת דובר תופיע מיד על המסך, ואז המערכת שלך מצלצלת אליך, כי היא לא יודעת אם קיבלת את הידיעה, ומתייחסת אליה כמו אל סקופ, וזה משבש לך את סדר העבודה. העיתונאים שעובדים גם [עם] אתר חדשות באינטרנט כל הזמן רצים אחרי הזנב של עצמם ולא יכולים להתעסק עם תחקירים או סקופים, אלא אם הם נופלים להם ליד.

השימוש באינטרנט גם מאיץ את תהליכי הווירטואליזציה והאבסטרקטיזציה של סביבת העבודה העיתונאית, תהליכים המתבטאים בצמצום המגע הישיר עם המציאות העיתונאית המסוקרת (Christopher, 1998: 123). ברמה הפסיכולוגית, המְנַשֵּׁק האינטרנטי מהווה חלק מנוף מנטלי חדש השולט בסביבת העבודה העיתונאית במשך חלק גדול משעות הפעילות, לפחות אצל עיתונאים בעלי סגנון עבודה שכוונה 'צמוד-שולחן' (Manning, 2001: 105). סביבת עבודה כזאת, המתפוצצת ממסרים מתווכי-מדיה הרבה יותר משמתפוצצת סביבתו של האזרח המודרני, שהיא עצמה כבר מוגדרת *supersaturated* (Gitlin, 2001), מייצגת עולם ההולך ומתרחק מן ה'מציאות' העיתונאית. עם זאת, אין להיסחף לנוסטלגיה של 'תור זהב' עיתונאי שכביכול חולף מן העולם עם המדיה החדשים, כיוון שגם בתנאי שימוש מצומצם ברשת, כפי שמראים הנתונים, רוב המידע לא הושג באורח בלתי אמצעי אלא בתיווך של טכנולוגיה כלשהי.

סיכום ומסקנות

לפי ממצאי המחקר הנוכחי, הנתמכים גם בממצאי מחקר אמריקני, הרשת לא הפכה למקור מידע מרכזי להפקת התכנים המתפרסמים, לפחות לפי שעה, בניגוד לתקוות שתלו בה חוקרים נלהבים כמי שתשחרר את העיתונאים מן התלות המסורתית העמוקה במקורות מידע אנושיים ותביא להשבחת תוצריה הציבוריים.

מה שנראה מתגשם, לפחות בינתיים, איננו חזונו של Koch לצמיחתו של התחקירן הממוחשב, אלא חזונו של Sigal, שצפה כבר בראשית ימי המחשב כי דפוסי העבודה העיתונאיים אינם עומדים להשתנות באופן ניכר, כיוון שעיתונות מהווה 'נישואים של יכולות הפקה והפצה של המאה העשרים עם שיטות איסוף חדשות של המאה השבע עשרה' (Sigal, 1973: 192).

אם גם מחקרים בעתיד יעלו ממצאים דומים לאלה, יהיה בכך כדי לספק תמיכה בגישות המסורתיות. לפי גישות אלה, כאשר נוצר מפגש או עימות בין מגמות השינוי שמציעות טכנולוגיות חדשות לבין מגמות השמרנות המעוגנות ברוטינות, בפרקטיקות ובמתודולוגיה העיתונאיות, ידה של השמרנות עלולה להיות על העליונה.

מקור העימות עלול להיות שורה של סתירות מהותיות בין מאפייניה של הרשת לבין תפיסת החדשות ודרכי הפקתן המועדפות בעיני העיתונאים. הרשת מציעה ערוץ עוקף מקורות אנושיים, אבל העיתונאים מעדיפים להוסיף ולהסתמך על אינפורמנטים אנושיים חרף מגבלותיהם. הרשת מציעה מידע נגיש, אבל העיתונאים מעדיפים שלא להסתמך על נוסח דברים מוגמר המתקבל בכתב, אלא לעצבו במשא ומתן עם גורם חיצוני. הרשת מציעה שפע של ידיעות מוכנות, אבל העיתונאים מעדיפים להתעלם מהן בדרך כלל ולחפש ידיעות שלא ראו אור קודם לכן, אפילו לא ברשת. הרשת מציעה מידע ממקורות רבים ומגוונים, אבל העיתונאים מעדיפים להתעלם מחלק גדול מהם עקב המהימנות הבלתי ברורה שלהם ושל המידע שהם מציעים. הרשת מציעה כלים רבי עצמה לעיתונאים חוקרים, אבל כלים אלה אינם יכולים להיות מנוצלים במידה רבה כל עוד כתבים חוקרים מוסיפים להיות זן עיתונאי נדיר שטיפוחו נתון לשורה ארוכה של אילוצים. נטיות מסורתיות אלה הן העומדות אולי מאחורי הקביעה הרב־משמעית ש'מחשבים

וטכנולוגיות דיגיטליות אחרות משנים את פניה (אבל לא בהכרח את נשמתה) של העיתונות כיום' (Kawamoto, 2003a: 167).

עם זאת חשוב להדגיש כי מדובר בטכנולוגיה צעירה לימים. אף שהיו לה מבשרים מוקדמים בעיתונות נתמכת המחשב (computer-assisted reporting), הרשת עצמה נמצאת בשימוש עיתונאי משמעותי בקושי עשור. אמנם לדעת מומחי דיפוזיה, קליטת חידוש טכנולוגי נמשכת כתשע שנים (Everett, 1976), מצוטט אצל (Maier, 2000), אבל מומחי דיפוזיה של העיתונות המקוונת סבורים כי במקרה זה התהליך עשוי להימשך לא פחות מדור (9: 1995, Garrison), אף שלדעתם הרשת כבר הגיעה ל'מסה קריטית' (Garrison, 2001). קצב מואט זה עשוי לנבוע, לפי אחד החוקרים המרכזיים בתחום הדיפוזיה של טכנולוגיות תקשורת, מן הצירוף המיוחד שבין 'טכנולוגיית כלי' (tool technology), הפתוחה ליישום בכמה דרכים ובכמה מצבים, לבין תהליכי דיפוזיה פנים-ארגוניים, צירוף הכרוך ב'המצאה מחדש' של הטכנולוגיה (Rogers, 1986: 121, 137).

מחקר זה עסק בדפוסי השימוש ברשת אצל כתבי חדשות בעלי תחומי סיקור קבועים בעיתונות היומית המודפסת. חשיבותו בכך שהוא מלמד על עיתונאים המייצרים את המנה העיקרית בתפריט החדשותי הציבורי, אבל מגבלותיו עלולות להיות בכך שדווקא בקרב עיתונאים אחרים עשוי להימצא שימוש נרחב יותר ברשת, במיוחד ככל שאלה מתאפיינים ביותר זמן עד ל-deadline ובפחות קשרים עם נוף קבוע של מקורות שהם חלק מאותו תחום סיקור. כך לדוגמה לא מן הנמנע כי יימצא שימוש נרחב יותר ברשת בקרב כתבי מגזין, בעלי טורים ופרשנים, כתבים חוקרים, כתבים ללא תחום סיקור קבוע ובקרב מי שעושים שימוש משני בחדשות שהופקו בידי עיתונאים אחרים, כמו תחקירנים, עיתונאים ומפיקים בתכניות אירוח ובתכניות ראיונות. שימוש נרחב יותר עשוי להימצא גם בקרב כתבים של אתרי חדשות, שהמדיום שבו פועלים הם ומתחריהם המידיים עשוי לעודד אותם לראות בו גם מקור טבעי יותר לחדשות.

כיוון שמדובר בטכנולוגיה המתפתחת לנגד עינינו, קשה לגבור על הפיתוי 'להתנבא' באשר למגמות השימוש ברשת המסתמנות לעתיד, כפי שנעשה מקובל, שלא לומר מקובל מדי, בז'אנר זה של הספרות האקדמית. אפשר להעריך בהירות כי יותר משהעיתונות הממוחשבת בנויה להתפתח באופן גורף 'בטור גאומטרי' (Garrison, 1995), היא עשויה להתפתח באופן דיפרנציאלי (Maier, 2000), כלומר בפסיעות גדולות בכל

הנוגע לשימושים העיתונאיים השטחיים ברשת, לצורכי ארכיון ממוחשב ולהתכתבות בדואר אלקטרוני מכאן, ובצעדי דשדוש בכל הנוגע לשימוש ברשת לצורכי תחקיר וניתוח נתונים מכאן. עיתונות חוקרת ממוחשבת עשויה להוסיף ולהתפתח, בייחוד במסגרות להכשרת עיתונאים, אבל הפעלתה בתוך ארגוני החדשות תהיה כפופה לאפשרויותיה ולאילוניה של העיתונות החוקרת יותר משתהיה כפופה להיצע הטכנולוגיות הזמין לשירותה. מרחב גידול רב צפוי כנראה לדואר האלקטרוני, ככל שיהפוך לטכנולוגיה ניידת עם קליטתן בשימוש עיתונאי של טכנולוגיות כגון טלפונים סלולריים מדור מתקדם, מחשבי כף יד ומכשירים ייעודיים כדוגמת Blackberry. עם זאת גידול זה יבוא בין היתר על חשבון קניבליזציה של הערוצים הטקסטואליים המתיישנים, כגון הפקס, מכשיר הזימון והמסרונים (הודעות SMS).

רשימת המקורות

אלישר-מלכה, ו' (2003). **האינטרנט ככלי עבודה בידי כתבים פוליטיים בארה"ב: מגמות, השפעות והערכות**, מוגש לכנס השביעי של האגודה הישראלית לתקשורת, אוניברסיטת בר-אילן (אפריל).

Bantz, C. R., S. McCorkle, and R. C. Baade (1980). 'The News Factory', *Communication Research* 7: 45-68.

Bardoel, J. (1996). 'Beyond Journalism: A Profession Between Information Society and Civil Society', *European Journal of Communication* 11: 283-302.

Beniger, J. R. (1986). *The Control Revolution: Technological and Economic Origins of the Information Society*, Cambridge, Mass: Harvard University Press.

Berkowitz, D. (1987). 'TV News Sources and News Channels: A Study in Agenda Building', *Journalism Quarterly* 64(2-3): 508-513.

Berkowitz, D., and J. TerKeurst (1999). 'Community as Interpretive Community: Rethinking the Journalist-Source Relationship', *Journal of Communication* 49(3): 125-136.

- Bijker, W. E. (1997). *Of Bicycles, Bakelites and Bulbs: Toward a Theory of Sociotechnical Change*, Cambridge, Mass: MIT Press.
- Blair, J. (2004). *Burning Down My Master's House*, Beverly Hills, Ca: New Millennium Press.
- Boczkowski, P. J. (2002). 'The Development and Use of Online Newspapers: What Research Tells Us and What We Might Want to Know', in: L. A. Lievrouw and S. Livingstone (eds.), *Handbook of New Media*, London: Sage, pp. 270-286.
- (2004). *Digitizing the News*, Cambridge, Mass: MIT Press.
- Christopher, C. L. (1998). 'Technology and Journalism in the Electronic Newsroom', in: D. L. Borden and H. Kerric (eds.), *The Electronic Grapevine*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum, pp. 123-139.
- Cook, T. E. (1998). *Governing with the News*, Chicago: Chicago University Press.
- DeFleur, M. H. (1997). *Computer Assisted Investigative Reporting*, Mahawah, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Delano, A. (2000). 'No Sign of Better Job: 100 Years of British Journalism', *Journalism Studies* 1: 261-272.
- Ericson, R. V., P. M. Baranek, and J. B. Chan (1989). *Negotiating Control: A Study of News Sources*, Milton Keynes: Open University Press.
- Ettema, J. S., and T. L. Glasser (1985). 'On the Epistemology of Investigative Journalism', *Communication* 8(2): 183-206.
- Everett, R. (1976). 'New Product Adoption and Diffusion', *Journal of Consumer Research* 21: 292.
- Fischer, C. S. (1992). *America Calling: The Social History of the Telephone to 1940*, Berkeley: University of California Press.

- Fishman, M. (1980). *Manufacturing the News*, Austin, Texas: University of Texas Press.
- (1982). 'News and Nonevents: Making the Visible Invisible', in: J. S. Ettema and D. C. Whitney (eds.), *Individuals in Mass Media Organizations: Creativity and Constraint*, Beverly Hills: Sage, pp. 219-240.
- Gans, H. (2003). *Democracy and the News*, Oxford: Oxford University Press.
- García Avilés, J. A., and L. Bienvenido (2002). 'Journalistic Practice in Digital Television Newsroom: The Case of Spain's Tele 5 and Antena 3', *Journalism* 3(3): 355-371.
- Garrison, B. (1995). *Computer Assisted Reporting*, Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum.
- (2001) 'Diffusion of Online Information Technologies in Newspaper Newsrooms', *Journalism* 2(2): 221-239.
- Gitlin, T. (2001). *Media Unlimited*, New York: Metropolitan Books.
- Hallin, D. C. (1992). 'Sound Bite News: Television Coverage of Elections, 1968-1988', *Journal of Communication* 42(2): 5-24.
- Hallin, D. C., R. K. Manoff, and J. K. Weddle (1993). 'Sourcing Patterns of National Security Reporters', *Journalism Quarterly* 70(4): 753-766.
- Huxford, J., and N. Duda (2000). *Cultures in Collision: Newspapers and the Net*, Paper presented at the ICA Conference, Acapulco.
- Kawamoto, K. (2003a). 'Conclusion', in: K. Kawamoto (ed.), *Digital Journalism*, Lanham: Rowman and Littlefield, pp. 167-182.
- (2003b). 'Digital Journalism: Emerging Media and the Changing Horizons of Journalism', in: K. Kawamoto (ed.), *Digital Journalism*, Lanham: Rowman and Littlefield, pp. 1-29.

- Kearney, A. T. (2003). 'Measuring Globalization', *Foreign Policy* (January-February): 60-72.
- Koch T. (1991). *Journalism for The 21st Century: Online Information, Electronic Databases and the News*, New York: Praeger.
- Lacy, S., and T. F. Simon (1993). *The Economics and Regulation of United States Newspapers*, Nordwood, New Jersey: Albex.
- Maier, S. R. (2000). 'Digital Diffusion in Newsrooms: The Uneven Advance of Computer-Assisted Reporting', *Newspaper Research Journal* 21(2): 95-110.
- Maier, S. R., and T. Kasoma (2005). *Information as Good as Its Source: An Examination of Source Diversity and Accuracy at Nine Daily U.S. Newspapers*, Paper presented to Journalism Studies Division, International Communication Association, New York.
- Manning, P. (2001). *News and News Sources: A Critical Introduction*, London: Sage.
- McManus, J. H. (1994). *Market Driven Journalism: Let Citizen Beware?*, Thousand Oaks: Sage.
- Middleberg D., and S. Ross (1999). *The Sixth Annual Middleberg and Ross Print Media in Cyberspace*, New York: Middleberg Associates.
- Murrie, M. (1998). 'Communication Technology and the Correspondent', in: J. S. Foote (ed.), *Live From the Trenches*, Carbondale: Southern Illinois University Press, pp. 94-104.
- Pavlik, J. V. (1998). *New Media Technology: Cultural And Commercial Perspectives*, Boston: Allyn and Bacon.
- (2000). 'The Impact of Technology on Journalism', *Journalism Studies* 1(2): 229-237.

- (2001). *Journalism and New Media*, New York: Columbia University Press.
- (2003). 'New Technology and News Flows: Journalism and Crisis Coverage', in: K. Kawamoto (ed.), *Digital Journalism*, Lanham: Rowman and Littlefield, pp. 75-89.
- Rogers, E. M. (1986). *Communication Technology: The New Media in Society*, New York: The Free Press.
- Ross, S. S. (1998). 'Journalist's Use of On-Line Technology and On-Line Sources', in: D. L. Borden and H. Kerrie (eds.), *The Electronic Grapevine: Rumor, Reputation and Reporting in the New On-Line Environment*, Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum, pp. 143-160.
- Sigal, L. V. (1973). *Reporters and Officials*, Lexington, Ma: D. C. Heath.
- (1986). 'Who? Sources Make The News', in: K. R. Manoff and M. Schudson (eds.), *Reading the News*, New York: Pantheon Books, pp. 9-37.
- Smith, A. (1980). *Goodbye Gutenberg: The Newspaper Revolution of the 1980's*, Oxford: Oxford University Press.
- Tuchman, G. (1972). 'Objectivity as Strategic Ritual: An Examination of Newsmen's Notion of Objectivity', *American Journal of Sociology* 77(4): 660-679.
- (1978). *Making News: A Study in the Construction of Reality*, New York: The Free Press.
- Tunstall, J. (ed.) (2001). *Media Occupations and Professions: A Reader*, Oxford, UK : Oxford University Press.
- Zuboff, S. (1988). *In the Age of the Smart Machine: The Future of Work and Power*, New York: Basic Books.

To Talk and to Talkback

ניתוח הרטוריקה של השיח-תגובה (talkback) בעיתונות המקוונת

איילת כהן, מוטי ניגר

מבוא

אנחנו נמצאים בעיצומה של מהפכת הפס הרחב. עדיין מוקדם לסכם מהפכה זו, אך בעצמתה היא נדמית למהפכת הטלוויזיה והרדיו. סקר משנת 2005 שערך מכון נטוויז'ן לחקר האינטרנט של אוניברסיטת תל-אביב על הרגלי השימוש של הישראלים באינטרנט, גילה כי באינטרנט נעלם למעשה החיגוג דרך קו הטלפון. מהסקר עולה כי 58% מאזרחי ישראל מחוברים לאינטרנט בביתם, וכמעט כולם (90%) מחוברים באמצעות אינטרנט מהיר.¹ לשם השוואה, ב-2003 היו רק 48% מכלל אזרחי ישראל מחוברים לאינטרנט מביתם, ורק 61% מהם היו מחוברים באמצעות אינטרנט מהיר. כלומר, יותר ויותר אנשים מחוברים און-ליין לרשת שעות רבות ביממה ומתעדכנים בידיעות חדשותיות במהלך יום עבודתם במשרד או בבית. ידיעות אלו בדפוס, בקול, בתמונה ובוידאו המגיעות לאזרח במהירות, הן היסוד של המהפכה המקוונת המנהלת דיאלוג או דו-קרב עם העיתונות הכתובה הקונוונציונלית. בד בבד עם השיפור האדיר במהירות העברת המידע, באיכות תשתית האינטרנט וביכולת של המחשב הביתי

* כל אתרי האינטרנט המופיעים במאמר זה אוחרו לאחרונה ביוני 2007.

1 לסקר המלא ראו www.niis-tau.org.il/home_item.aspx?id=3

להתמודד עם כמות נתונים אדירה, שופרה גם האינטראקטיביות (הידודיות) בין משתמש הקצה, הקורא בביתו או במשרדו, לבין מערכת החדשות. מתקשורת חד-כיוונית כמעט לחלוטין שמציעה העיתונות הכתובה הקונוונציונלית (חוץ מהדהוד מוגבל ב'מכתבים למערכת') או תכניות המאזינים ברדיו ('יש עם מי לדבר' לדוגמה. על כך ראו הכהן, 2003; Katriel, 2004) אנו עוברים למערכת מובנית שבה כל קורא באינטרנט יכול לשלוח תגובה לידיעה או למאמר שהוא קורא בלי להשקיע מאמץ רב, בלי הצורך לחייג, להמתין, ליכות לאישור ההפקה (או מערכת העיתון שצריכה לבחור מכתבים ספורים מתוך עשרות), ולעיתים הוא אף זוכה לתגובה של קוראים אחרים.

כלומר, האינטרנט מביא ממדים חדשים לשיח-תגובה (talkback) – גם מבחינת מספר התגובות (כשלא עומדת מגבלת הזמן והמקום של העיתונות הממוסדת), גם מבחינת אופני התגובה (למרות הצנזורה עדיין מתפרסמות תגובות בוטות ביותר) וגם מבחינת אפשרויות הדיאלוג בין הקוראים-כותבים המתאפשר במדיום.

מחקר התקשורת מציע כמה נקודות מבט עיקריות לדיון בתופעת השיח-תגובה:

1. ניתוח תפיסת התופעה בארגון. מהם השיקולים המנחים את הארגון? אילו ידיעות חדשותיות ומאמרים ייפתחו לתגובות הקוראים, ואילו לא? האם לצנזר, ואיך לצנזר הודעות פוגעניות? מי קובע מהי הודעה פוגענית? וכדומה.²

2. ניתוח הקוראים-כותבים. מיהם המגיבים? עד כמה התגובות אותנטיות (שמא עומדים אינטרסים כלכליים או פוליטיים-ממוסדים מאחורי התגובות)? מהם דפוסי התגובה האופייניים של כותבים? וכדומה.

2 על כך ראו גם הכת, 2003: www.isoc.org.il/magazine/magazine4_3.html בעניין הצנזורה ראו ריאיון עם עורך ynet יון פדר, ובו הוא מספר שהוא מסנן מחצית מהתגובות המתקבלות במערכת. גם באלה שכן מתפרסמות אפשר לזהות בקלות שפה בוטה ולשון משתלחת: www.themarker.com/tmc/article.jhtml?log=tag&ElementId=skira20060909_760371

3. ניתוח הטקסט. מה מייחד שיחתגובה באינטרנט בכלל ובתוך ההקשר הישראלי בפרט?

מאמר זה מתמקד בעיקר בנקודות המבט השנייה והשלישית ומנסה להציע כלי לאפיון הרטוריקה של שיחתגובה (talkback) ולניתוחה, וזאת – מתוך תפיסה הרואה בשיחתגובה זירה מרתקת המזמינה ניסיון לשהות על היחס שבין הידיעה העיתונאית לבין התגובות. ניתוח מן הבחינה התאורטית מציע ניתוח כזה שמול רכיבי הרטוריקה האריסטוטלית הקלאסית (אריסטו, 2002) – הלוגוס (צד ההיגיון), הפתוס (צד הרגש) והאתוס (מעמדו של הדובר ואמינותו) – נוצרת רטוריקת נגד (counter-rhetoric) שנכנה בשם אנטי-לוגוס, אנטי-פתוס ואנטי-אתוס, המתמודדת עם טיעוני פתב העיתונות המקוונת או עם אחד המגיבים הקודמים. עניין זה בולט במיוחד בהקשר של אופני השיח הישראלי ('דוגריות', 'לרדת כאסח' כפי שמגדירה כתריאל, 1999) ובהקשר הפוליטי הטעון והאליים. בין אלו מתבלט השיחתגובה באינטרנט כדפוס שיח שעיקרו נטול אפשרות קידום או פיוס, שיח מתלהם ואליים במיוחד.

אופי השיח בעיתונות המקוונת מאפשר להצביע על רב-שיח המחקר את דפוס השיח פנים אל פנים, על המיזוגים והזליגות הפועלים בין סוגי ההתייחסויות כשהן מופיעות בזו אחר זו על המסך. זוהי מעין שיחה מתמשכת, שיחה בעל פה-בכתב, המתמקדת בכל פעם בטיעון אחר. ענייננו הוא ברצף המתמשך של התגובות, על הצדדים התוכניים והגרפיים שלו. בתוך כך בולטת הנראות של רכיבי שיח טבעי: שינויים תכופים של משלבים, שגיאות כתיב ותגובות המכילות רבים מן הרכיבים האלה: התחכמות, זלזול באחר (וחוצפה), נאצות, רגשיות ואלימות בלתי מרוסנת.

זאת ועוד: לכתיבה באינטרנט, בדומה לטקסטים אחרים במדיה, יש מופע חזותי מובהק, קרי אין היא טקסט כתוב, אלא מופע חיצוני שבו כותרת תגובה רודפת כותרת תגובה, כשבצדה פרסומת, תמונות וקישורים לחומרים אחרים (קטעי וידאו, אתר הבית של העיתון המקוון וכדומה). בדרך זו המגיב מנהל דיאלוג לא רק עם הכתבה שאליה הוא מתייחס, אלא גם עם האקטואליה באופן כללי, עם ההקשר הישראלי הרחב ועם ההשתקפות של האירועים בתקשורת, וכן עם המסגרת ההגמונית (הפוליטית, הכלכלית, התקשורתית, האפנתית) שמייצג העמוד בכללו. בנקודות אלו ניגע רק בקצרה, ומכל מקום, כיוונים אלו משמשים אפשרויות לניתוח השדה בעתיד.

מאמר זה יתמקד ברכיב המילולי של הטקסט ויעסוק ברטוריקת שיח־תגובה של מקרה אחד: מאמר העוסק ב'התנתקות' הישראלית מרצועת עזה (יולי-אוגוסט 2005), כפי שעלה בעיתונות המקוונת. התבוננות זו תשמש מצע לבחינת תפקידו בשיח הציבורי ולניתוח חברתי-תרבותי של ההקשר הישראלי בן הזמן.

תופעת השיח־תגובה היא תופעה עולמית, והיא משותפת לארגוני מדיה רבים שאינם נרתעים מ'משפט השדה' של הקוראים. כמעט תמיד מפעילים מערכת סינון (צנזורה), אך מאופי התגובות ב־"talkback sphere" הישראלי מתברר כי גם לאחר הסינון עולות תגובות אלימות ובוטות ביותר. בארגוני תקשורת רבים ויתרו בשל כך על מערכת התגובה, ובאחרים מאפשרים תגובה רק לאחר שהמגיב נרשם במערכת הארגון.

אפשרות זו להשיב למחבר המאמר משכללת את סגנון הכתיבה המתפתח באינטרנט ויוצרת יש מאין כללים לסוגה מובהקת חדשה, המתאפיינת בחוסר הייררכייה, בספונטניות, בשימוש בסימנים גרפיים ובשגיאות כתיב וסגנון.

הרקע התאורטי

שיח־תגובה – מאפיינים כלליים

שיח־תגובה הוא פורום תגובה חד־פעמי לכתבות עיתונאיות במרחב הווירטואלי, מעין הכלאה בין צ'ט לבין פורום, המופיע על פי רוב בסופה של הכתבה ובסמוך אליה. הצמדת המשוב לעיתונות הווירטואלית מכוננת מרכז של שיח ציבורי ברשת, שיוקרתו נובעת מזיהויו עם ארגונים כלכליים מרכזיים או עם מקורות מידע חוץ־ווירטואליים בעלי מוניטין, כגון חברות מחשבים ועיתונות ארצית. השיח־תגובה מסתמן כמרחב ציבורי חברתי חשוב וכערוץ לקידום תנועה של רעיונות בין המרכז החברתי לבין השוליים. ערוץ זה מאפשר לרבים באוכלוסייה להביע את דעתם בזירה הציבורית ואף ליצור קבוצות לחץ ולשמש מקור להערכה של עמדות מגוונות. יתרונו בפעילות החופשית יחסית של המשתתפים אל מול המערכת הממוסדת הפרופסיונלית של העיתונות.

Dahlberg (2001) הדן בפרקטיקות של דמוקרטיה ברשת, טוען כי המעורבות הפוליטית והנגישות למידע על אודות פעילות חברתית ואזרחית מגוונות מובילות בהדרגה להגדרה מתחדשת של פעילות כזאת (וראו גם

Keskinen, 1999). הפרקטיקה האזרחית (להיות אזרח) מצטיירת כפעילות אינדיבידואלית, אינטימית וחשכנית יותר מפעילות קולקטיבית ופוליטית. היא מתמקדת יותר בצרכיו של היחיד וביכולתו לספק את צרכיו שלו בזירה הציבורית. מכאן גם התאמתו של השיח-תגובה לחברה העכשווית (Schumpeter, 1976; Dietz, 1992).

בדומה לנתונים עולמיים, על פי נתוני מכון הרצוג באוניברסיטת תל-אביב משנת 2003, 'צרכן החדשות הממוצע, שאינו צורך עיתונות מודפסת אך קורא עיתונות מקוונת, הוא צעיר יותר, משכיל יותר וחילוני יותר, כלומר [...] מדובר בפלח של האוכלוסייה הדומה ברבים ממאפייניו לציבור העיתונאים עצמו ולקהל היעד המדומיין שלה'. מכאן החשיבות הגדולה שמייחסים עורכי העיתונים והעיתונאים עצמם לעיתונות המקוונת המשמשת תחליף לעיתונות הכתובה (ליביו, 2004).

שיח-תגובה מוכר מהופעותיו במדיה אחרים: במדורי המכתבים למערכת ובשיחות עם מאזינים ברדיו. בשני המקרים מדובר בתגובות העוברות סינון, תיווך או הנחיה. לעומת זאת מסגרות התיווך בשיח-תגובה באינטרנט מינימליות, והן נטולות כמעט כל הנחיה חיצונית.³ אמנם לפעמים מערכת העיתון האלקטרוני מפעילה מערכות בקרה וסינון, אך מעטים הם המקרים שבהם מיושמות מערכות אלה בפועל. עם זאת יש כותבים הבוחרים שלא להיות חשופים למשפט ההמון. זכות זו שמורה בדרך כלל לעיתונאים בכירים בלבד.⁴

היעדר התיווך המנחה מחזק את הממדים הספונטניים והאנונימיים ומגביר את ההנאה מעצם האינטראקטיביות בשימוש חופשי בשפה ובסגנון. Nerone and Barnhurst (2001) מציעים לראות כיצד הכוח עובר לידי הקורא, העיצוב ברשת משטיח את ההייררכייה של העמוד הראשון, והדיקטטורה של העורך מתחלפת ברודנות של העכבר בידי הקורא.

3 על שיח-תגובה ברדיו ראו הכהן, 2003; הנ"ל [בהכנה]; Hutchby, 1996; Hartley, 2000.

על הקישורים והזיקות בין שיח-תגובה, פרסום ועיתונות ראו Turner, 2000.

4 כך המקרה של בן כספית. ראו שנבל, 2005.

השיח־תגובה כמרחב ציבורי

על פי הגדרתו של הברמס (Habermas, 1989), המרחב הציבורי הוא 'מרחב־ביניים בין המדינה לבין החברה האזרחית, מרחב (שאינו בהכרח פיזי) שבו מושעים זמנית הבדלי כוח וסטטוס. במרחב זה נמצא עקרונית כל אדם במעמד שווה, והוא מודע היטב לזכאותו להשתמש בתבונתו לשם ביקורת על כל נושא בעל עניין ציבורי' (ורמן, 1997: 35). במרחב זה רשאי כל אדם להביע את עמדותיו, את שאיפותיו ואת צרכיו. כל אחד ואחד רשאי לשוחח ולהשתתף בשיח; לכולם הזכות לשאול, להעלות שאלה נגד כל טיעון המועלה בשיח (ביקורתיות) ולטעון טענה ככל העולה על הדעת. העיקרון האחרון חשוב ובעייתי במיוחד כשמדובר בשיח־תגובה: אי־אפשר למנוע מן המשתתפים לממש את זכויותיהם בכפייה חיצונית או פנימית.

נשאלת השאלה אם זירת השיח־תגובה באינטרנט היא מרחב ציבורי העונה לתפיסתו של הברמס. Kellner (1999) מתייחס בחיוב לחשיבותה של הרשת כזירה ציבורית, ואילו Poster (1997) למשל מתנגד בתוקף לטענה שהרשת יכולה לשמש מרחב כזה, מאחר שאין בה אפשרות למפגש בלתי אמצעי בין המשתתפים, מפגש העשוי להוביל לביקורת ולפעולה.

כיוון שמדובר במפגש שאינו ישיר, אמצעי, המעוגן כולו במילה הכתובה (אין שפת גוף או אינטונציה), נותר אפוא הדיון במערכת המילולית (הרטוריקה ומאפייניה: ספונטניות, שגיאות כתיב, הכסות האנונימית וכדומה) ובמערכת החלופית למערכת הפרה־מילולית (סימנים גרפיים לציון טונציה, איקונים, חיתוך טורים, אותיות מודגשות).

יתרונה של התקשורת באינטרנט יימצא גם ביכולת ליצור קהילות קטנות, גם אם קהילות לרגע, העוסקות בנושא משותף (Tehrani, 1990: 253-256). קהילות אלה מאמצות לעצמן לא פעם מאפיינים לשוניים ותרבותיים שניכרת בהם שפה מכוננת של מסגרות־על, כרשת עצמה וכמסגרות לאום שונות, וכך אפשר לראותן כגרסה אינטרנטית של קהילות מדומיינות (Anderson, 1983) או אולי קהילות מדומיינות אד הוק. במסגרת הטוקבק אפשר לראות כינויים קבועים החוזרים בתגובות לידיעות שונות זו מזו. המגיבים מוצאים עניין בדיאלוג, בשיח הפעיל, וזוכים לתגובות לזהותם הקבועה או הארעית, במעטה הנוח של ההופעה האנונימית. על עניין זה מצביע גם Thumber (2001), המתייחס לאפשרויות הפרשנויות החדשות שמציעים העיתונים המקוונים לקוראיהם.

Bakardjieva and Smith (2001) מצביעים על דרכים שהגולשים פועלים בהן כדמויות פעילות ומשמעותיות בעיצוב החברתי של טכנולוגיית תקשורת חדשה. בעקבות De Certeau (1984) הם דנים בפרקטיקות היום יומיות של 'האדם מן השורה', שאינו איש מקצוע בתחום המחשבים, ובמקומו המשמעותי של הגולש כפעיל חברתי, כמעצב תרבות וכמי שמנהל משא ומתן מורכב על זהותו, המתכווננת כשילוב בין תפיסה עצמית אינדיבידואלית לבין הזהות שכופה עליו (או מעניקה לו) הרשת במהלך הגלישה (Feenberg, 1991, 1999).

מחקרם של Bakardjieva and Smith (2001) עוסק באופן שהגולשים משלבים את המחשב בסביבתם הביתית (וראו Silverstone, 1994) ומאמץ את המונח *little behavioral genres* שטבע Voloshinov (1973), לדיון בפרשנות התרבותית שמעניקים הגולשים למקומה של הרשת בפעילותם היום יומית. לכך אפשר לצרף את הבחנתו של Schroder (1988), הדן בממד המשחקי שמעניקות קהילות קוראים לעיבוד וליצירת הטקסט החזותי-מילולי של האינטרנט. יצירה רטורית פעילה בשיח-תגובה, מעירים Schutz ו-Luckmann (1973), עשויה לסייע לגולשים להבהיר לעצמם התלבטויות חברתיות ופוליטיות מתוך פעילות שהם מקיימים מביתם, וכך לזכות בהרגשת ארגון ושליטה לגבי התלבטויות כאלה. לכך אנו מציעים לצרף את טענתם של Wilson, Hamzah, and Khattab (2003), הרואים בגלישה פעולה המבנה זהות תרבותית וכוח באמצעות התייחוס המורכב של הטקסט המופיע על המרקע ומשלב רכיבים אינפורמטיביים ופרסומיים. הסוגה הייחודית של התגובות, על התלהמותן, נתפסת במאמר זה כבעלת יתרונות: הידיעה שאפשר להגיב ללא סינון, בספונטניות, באופן ראשוני וגולמי, לערוך קריאות-נגד בלי להרגיש בקיומה של יד מתווכת ושל הנחיה מודרכת-אידאולוגיה, מעניקה לתגובות את מהותן כפעולה תרבותית ראשונית, המייצגת תופעות וחידושים בתחומי הלשון והחברה כאחת.

הרטוריקה כפעולה תרבותית חברתית

הרטוריקה ממקדת את המבט בלשון. ראשיתה בסירקוז שבסיציליה במאה החמישית לפני הספירה, שם פותחה ככלי לשימוש בבתי המשפט כדי לזכות בתביעות רכוש. צר המקום לפרט את התפתחותה; רק נציין כי בעיני אפלטון נתפסה הרטוריקה באופן שלילי ככלי של גנבת דעת, כיכולת לשכנע בדבר ובהיפוכו ולהפעיל מניפולציות על הציבור.

אריסטו, בחיבורו 'רטוריקה', מציג את אמנות הנאום באור חיובי יותר ובוחר להעמידה ככלי חשוב וכשיטה לשכנוע בדמוקרטיה. לפי אריסטו, הלוגיקה הרטורית קובעת לא רק את הדרך לטיפול הישיר בנושא העומד לדיון; היא קובעת גם את התהליכים ההכרתיים שאליהם כפופים הן תדמיתו של הדובר והן תגובותיו הרגשיות של הקהל, ועל כן, בנוסף על עיצובו של הצד הנושאי של הנאום, הלוגוס שלו, הם גם קובעים בעיצובו של הצד האתי והפתטי שלו (אריסטו, 2002).

כפי שאומר אריסטו:

הואיל והרטוריקה מכוונת להכרעה כלשהי – חייב הדובר לדאוג לא רק לביסוסו ואמינותו של הטעון, אלא גם לאופן שבו יוצג הוא עצמו ולעמדה שאליה יובא השופט (שם, II, א).

ניתוח הרטוריקה מושתת אפוא על שלושה רכיבים: הצד התוכני (הלוגוס), הצד הרגשי (הפתוס) ומעמד הדובר ואמינותו (האתוס). שלושת אלו באים לידי ביטוי בניתוח שאנו מציעים לטקסט החדשותי ובשיחתגובה אליו. בהתייחסו להבדל בין הדיאלקטיקה לבין הרטוריקה (שיח השכנוע) קובע אריסטו כי השכנוע הוא מלכתחילה חלק של פרקסיס, של פעילות בין-אישית הכרוכה במערכת היחסים שבין מוען מסוים לנמען או לנמענים מסוימים העוסקת בנושא ספציפי. מה שמשכנע בהקשר קומוניקטיבי אחד, ייתכן שלא ישכנע בהקשר אחר. כלומר, ברטוריקה השאלות מיהו הדובר ומיהו הנמען ומהי מערכת היחסים שביניהם חשובות לא פחות מן השאלה מהו העניין הנדון. אמנות הרטוריקה צריכה להביא בחשבון את ההקשר הקומוניקטיבי כולו (שם: 23).

השיחתגובה מייצג תופעות רטוריות-חברתיות שאנו מבקשים לבחון בהקשר הכולל של השיח הישראלי (שלזניגר, 2000). בדברים הבאים ננסה לקשר בין תופעות ייחודיות לו לבין ראייתו כפרשנות לתפיסת 'שיח הכסאח', הנגזר מן ה'דוגריות' הישראלית ואף מאתגר אותה.

האתוס הישראלי קידש את הספונטניות, הישירות והבלתי אמצעיות. כתריאל (1999) טוענת כי עם שחיקת הדימוי הצברי התפצלה תפיסת ה'דוגריות' לשני שדות שונים זה מזה, שהיא מקשרת למושגים 'לפרגן' ו'לכסח'. השדה הראשון, 'המפרגן', מציע התמקדות תרבותית גוברת באפשרויות של ביטוי אישי, ברגישות לזולת ובפתיחות גוברת לחשיפה אישית ולגילוי רגשות. השדה השני, שדה ה'כאסח', מתמקד בפעולה (בכמה

רמות של אלימות) של הפעלת כוח ושליטה ביחסים בין-אישיים, הנותנת ביטוי לעליונות באמצעות המטפורה המרחבית 'לרדת כאסח' (עמ' 214); הדיבור הישיר נתפס כדוגמה ל'דוגריות', לערכים התרבותיים של תעוזה (ושני היבטיה, אסרטיביות או דעתנות), לַפְנוּת, לספונטניות, לטבעיות ולפשטות (או 'אנטי סגנון'); סולידריות או אחווה הן מעין 'כפפות מטפוריות', המרככות את מכת האגרופ המילולית. ריכוך זה אינו קיים בדיבור הנתפס כ'כאסח'.

במרחב שיח-תגובה קהל המגיבים בונה רטוריקה המבוססת מצד אחד על תקיפת הרטוריקה של כותב המאמר או של הכותבים האחרים על רכיביה (הלוגוס, הפתוס והאתוס), ומצד אחר – על בניית טיעונים שיחזקו את אלה, מול המחנה הנגדי. מקצת הטענות סדורים, אחרים נשמעים כקריאות ביניים או כקריאות עידוד בזירת לודרים שאופני השיח הישראליים מהדהדים בהם. בדברים שלהלן נעמוד על מאפייני הטענות ועל דרכי ביטויים במרחב הרב-מודלי של דף האינטרנט המציב יחד את הכתבה, את הטקסטים הפרסומיים ואת 'תוכן העניינים' של השיח-תגובה.

קורפוס המחקר

מאמר זה יבדוק את השיח-תגובה על מאמרו של ארי שביט שהתפרסם באתר עיתון 'הארץ' ב-18 באוגוסט 2005 וזכה ליותר מ-650 תגובות (כ-600 מהן ביומיים הראשונים, והאחרונות התפרסמו ב-31 באוגוסט, כשהמאמר הוצב באתר האינטרנט של העיתון עם מאמרים אחרים לסיכום ה'התנתקות'). שביט, איש מערכת 'הארץ', כתב את המאמר בעת פינוי נצר חזני, אחד מיישובי גוש קטיף. שביט התגורר במקום זמן מה ושלח משם מעין יומן, שמאמר זה הוא אחד הפרקים האחרונים שלו.

מאמר זה נבחר משני טעמים: ראשית, המאמר, שנכתב בעיצומו של מהלך מדיני טעון רגשית, זכה למספר רב של תגובות, שכרגיל מאמרים בעיתון המקוון אינם זוכים לו. כמות זו מאפשרת בדיקה מקיפה של הרטוריקה שהתפתחה סביב מאמר אחד המשמש דוגמה מייצגת. שנית, החיבור בין עיתון 'הארץ', המזוהה עם אליטה, ובין האינטרנט, המזוהה כמדיום פופולרי, מעניין ומזמין בחינה; ונוסיף על חיבור זה את העיתונאי ארי שביט – איש בכיר בעיתונות ובעל סמכות. לאור כל אלה גובר העניין בכתבה זו.

כל הזכויות שמורות להוצאת עיתון 'הארץ' בע"מ.
אין להעתיק ו/או להפיץ פרסום זה או חלק ממנו בכל צורה ואופן – ללא קבלת אישור מראש לכך,
בכתב, מהוצאת עיתון 'הארץ'.

התנתקות אטומת לב

מאת ארי שביט

נצר חזני

גוש קטיף גווע. ההתנחלויות מוציאות את נשמתן. מי בהשלמה ומי בהתנגדות. מי בצער גדול ומי בשברון לב.

המתנחלים הוכרעו. חממותיהם קמלות. בתי תפילתם ריקים. חדריהם פרוצים. כפריהם רפאים. בניגוד לכל שהובטח, רובם לא היו אלימים. בניגוד לכל שהובטח, רובם הרכינו ראש בפני מדינה וחוק. כך שכעת, כשהם יוצאים אל מה שנתפש בעיניהם כגלות, אפשר להתחיל לעשות את חשבון הנפש. מה קרה כאן.

האם היו צריכים להיות כאן? לא. האם היתה חובה להוציאם מכאן? כן. שלושים השנים של התיישבות חסרת שחר בחוף עזה היו מוכרחות לבוא אל קצן. את העוול הגדול שגרמה לפלשתינאים היה צריך לבטל. את הטעות ההיסטורית הגדולה של מדינת ישראל היה חובה לתקן. אך היה משהו מעורר חלחלה באופן שבו בוצע גזר הדין. היה משהו מצמרר באופן שבו החילוניות הישראלית מחצה בשנה האחרונה את עולם האמונה של גוש קטיף.

ההתנתקות היא עובדה מוגמרת. אולם המשמעות של מעשה העקירה הטוטלי לא חדרה עדיין לתודעה. לא ידוע עדיין מה הנזק שגרם המעשה לעוקרים ולנעקרים ומה החותם שישאיר בנפש הישראלית.

אנשי הרוח היוניים לא היו כאן השבוע. אולי הם עסוקים. אולי יש להם דברים חשובים יותר לענות בהם. אבל העובדה שהרבנים הראשיים של המוסריות החילונית הישראלית לא מצאו לנכון לעשות מחווה אנושית אמיתית כלפי 8,000 מבני עמם שנעקרו בכפייה מבתיהם, היא עובדה רבת משמעות. היא מארגנת מחדש את המערך הנורמטיבי בישראל. בתוך זמן קצר הם יגלו, שמי שאינו עומד רגשית עם בני עמו בזמן חורבנם מאבד את זכותו המוסרית להטיף להם בעניין חורבנם של אחרים.

גם בית המשפט העליון לא היה כאן. בית המשפט צדק כשאשר את תוכנית ההתנתקות לפני חודשים אחדים. אבל הוא שגה קשות כשלא בא לראות במו עיניו את הבתים שאת הריסתם אישר ואת האזרחים שאת

חורבנם הכשיר. בכך פגע בית המשפט בדימוי האנושי שלו. את ההחלטה החוקית, הלגיטימית והנכונה שלו בעניין הפינוי קיבל בלי לתת ביטוי רגשי ומוסרי הולם לאכזריות הגלומה בה.

אטימות הלב של אליטת הרוח ואליטת המשפט לאסונם של מתיישבי גוש קטיף לא תישכח. היא תחלחל אל תוך מי התהום של חיינו המשותפים ותזהם אותם. מתיישבי גוש קטיף לא היו קנאים, הם לא היו האויב הפשיסטי; הם היו אנשים מאמינים, קשי יום וטובי לב, אשר התמסרו בכל מאודם לאידיאל שגוי.

הם היו בני עיירות פיתוח ובני מושבים שמסרו את נפשם למפעל ציוני מאוחר וחסר תוחלת. זכותם היתה, שאליתת הרוח ואליטת המשפט יקשיבו להם, שיעניקו להם חמלה וצדק.

גוש קטיף היה עולם לעצמו. עולם של עבודה ואמונה, של תום פטריוטי וחוס קהילתי. עולם נוגע ללב, שמוקם במקום הלא נכון בזמן הלא נכון. כעת, כשהעולם הזה הולך ונקבר בחול, על ישראל לשבת שבעה עליו. אם לא יידע כל הציבור לכאוב את מותו, מותו ירעיל את חיינו.

© כל הזכויות שמורות לעיתון 'הארץ' בע"מ.

Copyright © 'Ha'aretz' Daily Newspaper Ltd

ממצאים

הכתבה וסיעוניה

מאמרו של ארי שביט 'התנתקות אטומת לב' התפרסם לראשונה ב'הארץ' ב-18 באוגוסט 2005. יותר מ-650 מגיבים בחרו בשיח-תגובה כפעולה חברתית (social action) המציעה מענה מידי וישיר לכתבה ולמגיבים לה.

אפשר להצביע על כמה רכיבי התייחסות רווחים בתגובות: התייחסות ישירה לתוכן הכתבה, התייחסות לשביט העיתונאי והאדם, התייחסות לעיתון 'הארץ' כאכסניה וכגוף אידאולוגי, התייחסות (בפנייה עקיפה או ישירה) למתנחלים-מתיישבים והתייחסות למגיבים אחרים. כפי שנראה בהמשך, כל דפוסי ההתייחסות מופיעים במגוון הרכבים ובמופעים שונים בכל אחת ואחת מן התגובות.

שביט מסרטט בכתבתו שתי מסגרות טיעון שלובות זו בזו, המשמשות בסיס לקביעה או לפנייה המופיעה בסוף הכתבה: 'כעת, כשהעולם הזה הולך ונקבר בחול, על ישראל לשבת שבעה עליו. אם לא יידע כל הציבור

לכאוב את מותו, מותו ירעיל את חיינו'. תפיסה משולבת זו מופיעה במלואה בשתי חטיבות תכניות נפרדות בפסקה השלישית של הכתבה:

א. 'האם היו צריכים להיות כאן? לא. האם היתה חובה להוציאם מכאן? כן. שלושים השנים של התיישבות חסרת שחר בחוף עזה היו מוכרחות לבוא אל קצן. את העוול הגדול שגרמה לפלשתינאים היה צריך לבטל. את הטעות ההיסטורית הגדולה של מדינת ישראל היה חובה לתקן'.

ב. 'אך' [ההדגשה שלנו].

ג. 'היה משהו מעורר חלחלה באופן שבו בוצע גזר הדין. היה משהו מצמרר באופן שבו החילוניות הישראלית מחצה בשנה האחרונה את עולם האמונה של גוש קטיף'.

מסגרת טיעון (א) מציעה התייחסות לוגית-עובדתית:

א. ההתנתקות הייתה כורח המציאות.

ב. אך - (מופיעה כהיפוך המסמן סימטריה בין שתי החטיבות ומדגיש את החטיבה השנייה).

ג. מסגרת טיעון ב מציעה התייחסות רגשית-מוסרית, המוצעת כטענה לוגית: התגובה המוסרית של הציבור הישראלי, ובעיקר תגובת 'אליטות הרוח והמשפט', הייתה פגומה רגשית ('החילוניות הישראלית מחצה את עולם האמונה של גוש קטיף').

מסגרת טיעון ב נשענת על ראיית העיתונאי והעיתון כסמכות אתית וכמקור עובדתי מהימן, המוסמך לשמש מטיף להתנהגות מוסרית. הקישור בין שתי הטענות באמצעות התבניות 'אבל', 'זו מול זו', הוא אחת הסיבות העיקריות לריבוי התגובות.

עוד סיבה היא אופן ניסוח הדברים והפתוס המגולם בהם. כתיבתו של שביט מאמצת בין השאר רטוריקה 'מן המקורות' היהודיים, בנוסח המדמה תפילה, קינה או כתיבה נבואית תנ"כית. הנה, לדוגמה, שורות 1 ו-2 בכתבה: 'גוש קטיף גוע. ההתנחלויות מוציאות את נשמתן. מי בהשלמה ומי בהתנגדות. מי בצער גדול ומי בשברון לב'.

בכתיבה זו מהדהדת תפילת 'ונתנה תוקף', הנאמרת ביום כיפור, ובה נשאלות שאלות של חיים ומוות, קביעת גורלו של האדם, משמעות החיים ודיון במהות הפנימית של תוכני הקיום: 'מי ינוח ומי ינוע, מי ישלו ומי יתייסר, מי יחיה ומי ימות, מי יעני ומי יעשיר'. מלבד העיסוק המשווה

בגורל ובחיים מול מוות, מחזק הדהוד 'מסורתי' זה טיעון מרכזי נוסף בכתבה. טיעון זה עורר אף הוא תגובות חריפות רבות שהתייחסו לתפיסה הדיכוטומית של שני עולמות רוח מנוגדים המתעמתים ביניהם: העולם הדל ברוח והעולם העשיר ברוח ובמסורת. כך גם בדוגמה שלהלן:

'המתנחלים הוכרעו. חממותיהם קמלות. בתי תפילתם ריקים. חדריהם פרוצים. כפריהם רפאים' (שורה 3). כאן מהדהדות נבואות זעם תנ"כיות, דוגמת ירמיהו יב, 11-12: 'רעים רבים שחתו כרמי, בססו את חלקתי, נתנו את חלקת חמדתי למדבר שממה [...] נִשְׁמָה כל הארץ כי אין איש שם על לב'. או דוגמת ישעיהו א, 7: 'ארצכם שממה עריכם שָׁרְפוֹת אש אדמתכם לנגדכם זרים אוכלים אותה ושממה כמהפכת זרים'.

העיגון הרטורי במקורות, שנועד להציג טענה כלפי 'אליטות הרוח והמשפט' והציבור החילוני הישראלי באמצעות השימוש ברטוריקה של 'העולם האמוני הנרמס' כאקט של תוכחה, מתבטא גם בשורה של קישורים לתפיסת ההתנתקות כאקט של גירוש וחורבן, אבל וקריאה לחשבון נפש. כאן מהדהדת פרשנותם של המתנחלים עצמם למעשה: 'כשהם יוצאים אל מה שנתפש בעיניהם כגלות [...] לעשות את חשבון הנפש', 'בני עמו בזמן חורבנם', 'ואת האזרחים שאת חורבנם הכשיר', 'אסונם של מתיישבי גוש קטיף [...] לא תישכח', 'עכשיו כשהעולם הזה הולך ונקבר בחול'.

טענות מגיבים רבות מתייחסות לרכיבים מבניים, כגון ריתמוס, חזרה ומבנים דמויי קינה ב'התנתקות אטומת לב': הכתבה מתאפיינת במשפטים קצרים וקצובים, שמקצבם הולך וגובר לקראת החתימה נושאת הטיעון המרכזי שבסוף הפסקה. זוהי רטוריקה אופיינית לנאומים הנישאים בעל פה לפני קהל, ובהם כמובן גם נבואות, קינות והספדים. הנה לדוגמה פסקה 2:

'המתנחלים הוכרעו' (2 מילים). 'חממותיהם קמלות' (2 מילים). 'בתי־תפילתם ריקים' (2 מילים). 'חדריהם פרוצים' (2 מילים). 'כפריהם רפאים' (2 מילים). 'בניגוד לכל שהובטח, רובם לא היו אלימים. בניגוד לכל שהובטח, רובם הרכינו ראש בפני מדינה וחוק'.

עיון 'מדלג' בשורות 12-19 מגלה רצף של צירופים כבולים וקלישאות דיבור הנקטעות פה ושם או זוכות לצירופים חדשים, אירוניים. ככלל, הפסקה כולה נקראת כ'מילון קלישאות'. קריאה זו מעוררת מגיבים להאשים את שביט בדמגוגיה, ולא פעם – בכתובה עיתונאית גרועה (ראו הרחבה בהמשך): 'עובדה מוגמרת', 'מעשה העקירה הטוטלי', 'לעוקרים ולנעקרים',

'חותם [שישאייר] בנפש הישראלית', 'דברים חשובים יותר לענות בהם', 'בני עמם שנעקרו בכפייה', 'עובדה רבת משמעות', 'זכותו המוסרית'. כשמדובר בסיטואציה מורכבת רגשית ואידאולוגית ממילא, מסגור פתטי מובהק של כתבה עיתונאית הוא חיבור מדריך מנוחה המעורר תגובות רגשיות בהתאם. מכאן שרבות מהתגובות מתאפיינות בטיעונים בעלי עודפות ריגושית.

אנטי־לוגוס, אנטי־פתוס, אנטי־אתוס

כאמור, לרטוריקה שלושה רכיבים: הצד התוכני (הלוגוס), הצד הרגשי (הפתוס) ומעמד הדובר ואמינותו (האתוס). לפיכך הקוראים מוצאים שלוש דרכים לתקוף את הטיעונים של שביט: תקיפת הגיון הדברים (נכנה זאת 'טיעוני אנטי־לוגוס'), התרסה כלפי דרך ההצגה והרגש הכלול בהם (נכנה זאת 'טיעוני אנטי־פתוס') או ערעור על מעמדו של המוען כמי שיכול להציג טיעונים אלו (נכנה זאת 'טיעוני אנטי־אתוס'). חשוב לציין כי בהקשר זה הנמען יכול להיות שביט האדם, שביט העיתונאי, עיתון 'הארץ', השמאל ('הסמול' בשיבוש המקובל) או הבורגנות בכלל – תלוי בכותב ובהקשר.

הלוגוס והטיעונים נגדו

נצא לבדוק את האפשרויות שבחרו הקוראים ונפתח בבחינת האופן שהם תוקפים את הלוגוס. הקוראים הבוחנים את ההיגיון של דברי שביט תוקפים מכמה כיוונים: התעלמות מעובדות, ניפוח יתר על המידה של פרטים מסוימים או סילוף של פרטים אחרים.

טיעון האנטי־לוגוס המרכזי המופנה כלפי שביט וכתבתו מתריע על העלמה והשכחה של 'מהות מפעל ההתנחלות'. השמטה זו מצביעה, לדעת המגיבים, על סילוף עובדות היסטוריות ועל טיעון שהגיונו פגום: אין מגרשים 'אנשים מאמינים [...] קשי יום וטובי לב, אשר התמסרו בכל מאודם לאידיאל שגוי' (שורות 28–29) ולא 'בני עיירות פיתוח ובני מושבים שמסרו את נפשם למפעל ציוני מאוחר וחסר תוחלת' (שורות 30–31), אלא, כדברי המגיב יואל ברנע, '**מתנחלים שמצצו את לשד המדינה, ואת דמה [...] שהתעללו בבני עם כבוש, ובמקרה ה'טוב' עמדו מנגד והחרישו כשגירשו את בני העם הזה, כשהחריבו עליהם את בתיהם, שהרסו את שדותיהם ושהשפילו, התעמרו ודיכאו אותם**'.

כך כותב לשביט אחד המגיבים הראשונים (מספר 13) המתכנה 'אל"ף מהשב"כ' בכותרת 'ישראל החילונית':

מהמקום שבו כותב שביט ניתן להבחין בהזדהות הסוחפת שבה לקה עם התושבים, ולא, אין בכך פסול, זה יפה, אנושי ונוגע ללב. באותו הינף קולמוס הוא מאשים את החילוניות הישראלית 'במחיצת אמונתם' של התושבים, כאילו שהחילוניות הישראלית טיפחה אמונה זו ועליה לשמר אותה. שכח שביט שכל מפעל ההתנחלות בחטא והפרת חוק יסודו, ומי שטיפח אותו הם אך ורק מנהיגי אותו ציבור שהלך שבי אחר אמונת שוא זו [...] **ראוי שכל אזרח** במדינה, מתנחל, דתי לאומי, חילוני ואפילו עיתונאי יעשה חשבון נפש לעצמו ולא יתלה את האחריות לזה באנשי רוח, רבנים וכו'. בשקט ובצנעה. ישנה **הזדהות אנושית עם כאבם של המתנחלים**, אך חייבים להבין שהחילוניות, אם נקרא לה בשם מדויק יותר - הממלכתיות הישראלית, נאנקת תחת השבר באמונתה מתחילת **מפעל ההתנחלות** כבר שנות דור.

תגובה זו היא ניסיון לענות ללוגוס של העיתונאי בטיעוני אנטי-לוגוס. טיעוניו של שביט נסתרים (לשון סתירה) על פי סדרם, אחד אחד. עם זאת יש בה גם מאפיינים רטוריים המתריסים נגד הפתוס, המהדהד מבנים מוכרים של נאומים וקריאה לציבור המופיעים גם אצל שביט: 'ראוי שכל אזרח במדינה, מתנחל, דתי לאומי, חילוני ואפילו עיתונאי יעשה חשבון נפש לעצמו ולא יתלה את האחריות לזה באנשי רוח, רבנים וכו'.

תקיפת הלוגוס של המאמר נעשית בשלל משלבים. הנה דוגמה לתגובה הבוחרת במשלב הגבוה: בשם ספא מנסור מנצרת נכתב כך:

היהודים העזתים היו מקבלים את האליטות החילוניות בביצים ובחומצה על הפנים: עסקינן במאמר אידיאליסטי אוטופי של 'גר זאב עם כבש'. דא עקא שהעקורים הם קיצוניים אלימים שחיו על חשבון המדינה ובהתנחלותם שם גרמו עוול בל יתואר למאות אלפי פלסטינים. בשל כך קהו חושיהם והם חשבו את עצמם לאדוני הארץ: אני ואפסי עוד. התנחלויות אלה נולדו בחטא וטוב שנעקרו ממקומן. עדיף מאוחר מאשר אף פעם לא.

כאמור, טיעון זה על שלל הווריאציות שלו משמש כהיגיון נגדי להיגיון של המאמר.

תגובה אחרת איננה מפרטת את הכשלים הלוגיים במאמר של שביט, אך היא מציעה כי יסודו בהבל, ומשתמשת בכינוי של כותב המבקש להיתלות באתוס הישראלי. וכך כותב 'קצין מודיעין' בכותרת **איפכא מסתברא**:

כולם מכירים את אגף 'איפכא מיסתברא' במודיעין שתפקידו להציג את התמונה ההפוכה לחלוטין למה שנחשב הגיוני וריאלי. כנראה שגם עיתון הארץ החליט להקים אגף כזה ושם בראשו את ארי שביט. חבל רק שלא טרחו לשלוח אותו קודם למבחני מיון, בהם היה לבטח מתגלה כי רמת הטיעונים, שהוא מסוגל להעלות לא מתאימה אפילו לדיונים בשעור חברה בגן טרום חובה.

גם כאן אפשר לראות דוגמה מעניינת לטענה 'מעין לוגית' אירונית, המשולבת בסיפא המתאפיינת ברטוריקה המערערת על האתוס של העיתון. **החתימה** לתגובה מתאפיינת לא פעם בנימה ישירה, מעליבה, גם אם התגובה כולה מציגה טיעון התוקף את הלוגיקה של הטיעון.

תגובה אחרונה זו מראה כי את הגיון הדברים אפשר לתקוף לא רק באמצעות היגיון נגדי המוצג מולם אלא גם באמצעות ערעור האתוס או היזקקות לפתוס.

תחת הכותרת **ישרה עיתונאית מפוקפקת** מציג המגיב שורה של נתונים הסותרים לדעתו את טענותיו של שביט ומוסיף:

אני מציע למר שביט שיבקש מעורך 'הארץ' להקצות לו את הזמן הדרוש כדי לנסות ולמצוא מה מבין התחומים הזנוחים הרבים, אפשר היה לתקן ולשפר בסכומים אדירים כאלה? ומה 'הסיפור' העלום של גוש קטיף? כלומר, מהן העוולות ש'הפאלנגות הכתומות' עוללו במשך שלושים שנה לתושבי חבל הארץ האומלל הזה?

לטיעוני האנטי־לוגוס המוכרים כבר, נוספת כאן טענה נגד האתוס – הסמכות העיתונאית והמוסרית – ופנייה אל העיתונאי לעסוק בתיקונים חברתיים חשובים יותר. התפיסה החברתית המגוללת כאן מציגה תופעה רווחת נוספת אצל רבים מהמגיבים, המחזיקים במשנה סדורה לגבי נושא מסוים, ואותה הם שוטחים על במת השיח־תגובה בכל הזדמנות, בין אם

הנושא פוליטי, חברתי או אחר. 'תגובות מוכנות' כאלה מעניינות לדין במיוחד לאור העובדה ששיח ההתנתקות התאפיין כולו ב'תגובות מוכנות' ומשוננות אצל שני הצדדים: 'רגישות ונחישות' מול 'תסתכל לי בעינים ותגיד לי שאתה מגרש אותי מהבית שלי'.

בתגובה אחרת בכותרת **ארי שביט אתה חי פה על כדור הארץ???** נכתב כך:

מה הפלצנות הזאת? כמה מתוך היושבים בגוש קטיף כ-1500 משפחות עסקו בחקלאות אתה יודע???, אם לא אז כדאי שתמחק את התואר עיתונאי מהרזומה שלך! רק 100 עסקו בחקלאות רק 100 אתה קולט. קודם בצע עבודתך נאמנה ורק לאחר מכן תכתוב את דעותיך המלומדות. ישוב גוש קטיף היה תמיד זמני, ישוב גוש קטיף אינו ציונות קודם תעשה שעורי בית מהי ציונות ואחר כך תכתוב, המאמר שלך הוא פופוליזם מושלם שאינו מבוסס על עובדות, מעיתון הארץ אני מצפה לכתיבה רעיונית, לאחר ידיעת כל העובדות.

בתגובה לעיל אפשר גם לראות את השימוש הנפוץ בשיח-תגובה, בתקשורת חלופית, פרה-מילולית. סימני הקריאה וסימני השאלה הרבים מסמנים טונציה.

שימוש בפתוס לקעקוע הלוגוס אפשר למצוא בתגובה בכותרת **ארי שביט - שמאלני יפה נפש:**

36 שנה המתנחליבאן מחריבים את עולמנו המוסרי וגוזרים עלינו גלות בארצנו והם עוד לא אמרו את המילה האחרונה. אין לנו זמן לרחם עליהם. אנחנו נלחמים על נפשנו ועל נשמת אפה של המדינה החילונית והדמוקרטית שאבותינו ניסו להקים כאן. חשבון נפש נעשה אולי בשוך הקרבות.

אלו הן, כמובן, רק דוגמאות אחדות מתוך עשרות. אך ערעור הלוגוס של דברי שביט הוא רק דרך אחת מן האפשרויות העומדות לפני הקוראים-כותבים.

הפתוס והטיעונים נגדו

תשומת לב יסודית ברטוריקה של אריסטו ניתנת לקוטב השני של התקשורת, הקהל, והוא הקובע את הצד הפתטי של הנאום:

תנאי מכריע לשכנוע בנאום הוא הבאת הקהל לעמדה הרגשית הנאותה לעניין, כאשר הנאום גורם לו להתקומם מפני דברים שהוא סבור כי הם מקוממים, לפחד מפני דברים שהוא סבור כי הם מהווים איום, או לחמול על אנשים הראויים לחמלה. כדי להגיע ליכולת הזאת על הנאום להתמצא בריגושים האנושיים השונים כמו גם בטיפוסי האופי המרכיבים את הקהל (אריסטו, 2002: 24).

הנאום זקוק לריגושים מפני שהנאום בעצם חותר להגיע להכרעה שיפוטית אצל הקהל, וזה מגיב לסוג זה של טענות.

טיעונים אלה רווחים במיוחד בשיח־תגובה, בין שמדובר בהתייחסות ישירה לכתיבה הרטורית של שביט ובין שהיא משולבת בהתייחסות לטענות לוגיות. דווקא התופעה השנייה היא המעניינת יותר לדיון. כפי שנראה מיד, הרטוריקה הייחודית לשביט ממלאת תפקיד ראשוני בחשיבותו בכל אחד מתחומי הדיון שלנו: בהצגת הטענות הלוגיות, בהצגת הטענות המוסריות ובהצגת התפקיד השמור, לדעת הכותב, לעיתונאי (ומובע במובלע בכתבה). השימוש הבולט ברטוריקה רונית פתוס בצירוף העמימות הרעיונית הוא המניע העיקרי לתגובות ולאופיין הרווח: טענות רגשיות, שגם הטענות הלוגיות בהן מוצפות פתוס. אפשר לראות במסגור זה הד או תמונת ראי למבנה ולאופי כתבתו של שביט.

כך כתבה אישה שהזדהתה כשלומית בתגובה 225, **לברוך - אם נחמץ לבי לעתים ולחלוחית היתה בעיני** (זאת הייתה גם שורת הכותרת):

[לברוך - אם נחמץ לבי לעתים ולחלוחית היתה בעיני] הם פגו מהר מאד לנוכח הנאצות והקללות האיומות, לנוכח פניו שטופי הדם של החייל שחומצה נשפכה אליו, לנוכח הפנס שעטר את עינה של סרן ענבל, ומה שהבריה לגמרי את החמלה ממני והלאה, ונראה כי לא תשוב, היה אותו מחזה מבחיל של הנסיון לשחזר את תמונת הילד המבוהל מגיטו ורשה, של ילדים מעוטרים בטלאי הכתום מרימים את ידיהם לכניעה, משל חיילי צה"ל הינם קלגסי הס.ס. והגסטפו והאוטובוס הממוזג הינו קרון הרכבת שנחנקים בו למוות, והקרילה או בית המלון, הינו מחנה ההשמדה. ארי שביט, give me a break, אם מישהו צריך לבקש סליחה ומחילה, זה המתנחלים על רבניהם ועסקניהם מעם ישראל מחייליו ושוטרי.

תגובה זו, למרות ההיגיון שבה, משתמשת בפתוס של שביט עם פתוס שנחשף במהלך ההתנתקות, והופכת בכך לרועית פתוס בעצמה. דרך אגב, כאן אפשר לראות תופעה מיוחדת בשיח־תגובה: שורת הכותרת, השורה הגלויה לשאר הקוראים לפני שמקליקים על ההודעה, היא גם השורה הראשונה של הטקסט, ואין שם הפרדה ממשית. הכותרת נקטעת, ואת המשכה המסקרן בעצם הקטיעה אפשר לקרוא רק אם לוחצים על ההודעה.

תגובה אחרת משתמשת בפתוס הילדים כחרב פיפיות. כך כותב אדאג'ו בכותרת המשגל הנסוג של השפן:

בעבודתי השתתפתי, לצערי בפינוי 'תושבים' (סליחה על ההשוואה אך תושבים אלו התגוררו בתחומי מדינת ישראל - אבל מי סופר?), קשי יום, אשר פלשו לדירה, כיוון שלא היה להם מקום מגורים, או, שההוצאה לפועל באה עם היס"מ ושוטרים ואלות ועשרות שוטרים כדי לפנות משפחה קשת יום אשר לא הצליחה להחזיר את המשכנתא. ואני שם, כדי להבטיח שלום הילדים. שלום הילדים. שלום הילדים, שלום הילדים. אתה מבין מר שפני? שלום הילדים? ואין הידברות, ואין משא ומתן, ואין בית משפט, ואין אנשי רוח והאלות מוצאות וייאללה לעבודה - ואני, תפקידי שלום הילדים. והילדים בוכים, והאשה צורחת, והגבר מאיים שיפוצץ עצמו ובני ביתו. ממש, דרמה כואבת, אנושית.

ובקצה הדרך, אין פיצויים, ואין מלון - יש רק רחוב. וגם, האלוף מתן לא בא, ולא יה, יה ולא סמיה. איש לא בא. רק אני הדואג לשלום הילד. אגב, גם ארי שביט לא בא! לעולם! גם לא מצלצל! גם לא מתעניין - מה לו, לשפן ולעלובי החיים המודרניים. שחברו נהנתניהו השליך לרחוב והעביר את קיצבותיהם לעשירי ארץ - הארי השפן, מבצע כאן משגל נסוג, הוא רוצה להיות בפנים, אבל לא ממש לגמור... פלצן סלונים אמיתי. אלוף המשגל הנסוג.

ההכפשות נגד שביט, הנאצות והלשון הישירה הן ממאפייניו הבולטים של השיח־תגובה באינטרנט. לשון זו עומדת כמובן מול הלשון הנקייה של העיתון, המשלב הגבוה של המאמר בפרט ושל העיתון בכלל, שכל ידיעה בו עוברת עריכת תוכן, עריכת לשון, האחדה והגהה.

מעניין לראות כי בעיני רבים מהמגיבים המזהים עצמם כתומכי ההתנתקות מאמרו של שביט נתפס כתומך במתנחלים, ואילו חלק מהקוראים-כותבים המזהים כימנים תופסים אותו כשמאלי. כך כותב יוסי בכותרת **פלצן שתוך כדי... מגלגל עיניו השמימה:**

שביט בניסיון פטטי [כך!] לכסות את עכוזו הפלצני [...] אין פה חרטה אמיתית וכנה אין פה אפילו הכאה על חטא שטחית יש רק אגואיזם מבחיל, שביט פוחד ש'חיינו יורעלו' [...] חס וחלילה, את הקריעה האמיתית צריך לבצע השמאל הנואף השבע המכווער והאטום במדינת ישראל, שביט מדבר אך ורק על חייו הוא ועל איכות החיים שלו, הוא לא למד דבר מטרגרדית ההתנתקות.

בעבור קוראים אחרים, מתנגדי ההתנתקות, הפתוס של המאמר ותקיפתו על ידי המגיבים האחרים משמשים קרקע לצאת נגד המגיבים היוצאים נגד שביט. כך מגיב מספר 100, הכותב תחת הכותרת **מגיבים מתנשאים** (שם השולח: אני; העיר: המום):

תתביישו לכם מגיבים מתנשאים. אבל בעצם אתם לא יודעים להתבייש נכון!! אתם השמאל הנאור הצודק תמיד!! מספיק שמישהו במחנה שלכם אומר משהו טיפה שונה, מספיק שמישהו קצת סוטה מאור המשיחיות השמאלנית, ומיד מתחילה תחרות יריקות. צר לי לבשר לכם מתנשאים יקרים, שאתם המיעוט. האהבה שנראית בימים האחרונים בגוש קטיף כבר ניצחה את כל גלי השנאה שאתם מנפקים. האהבה של אחים בעם שלכם, שלנו! אז אולי תמשיכו להתחבא מאחרי תגובות של חושך כלפי ה'שונה', ואולי בכל זאת גם אור של אכפתיות והבנה תגלו בעצמכם.

או בצורה אחרת בהודעה מספר 207 בכותרת **לשמוע את השונה** (השולח: ברהר; העיר: הר חברון):

לקרוא את המאמר זה סוף סוף לקרוא פובליציסטיקה חושבת המסתכלת מהיום וקדימה עם אמירות שחלקן יחלחלו עוד הרבה זמן עד שיתעוררו הקיצוניים משני הצדדים (היהודיים) להבנת הביחד לצריבת התודעה שנחרטת היום בברזל מלובר לתוך הנפש הישראלית המתחדשת בארצה. לדיאלוג אידאי הנפתח מחדש

ליסודות הדמוקרטיים, האמוניים, וחבל שציבור 'הומניסטי', שאינו מקשיב ינתק את עצמו מהתהליך.

לאחר כמה תגובות הופכים המאמר והשיח-תגובה שלו מדיאלוג עם הכותב לרב-שיח מורחב שבו הכותב הוא רק משתתף נוסף, אמנם מרכזי אך לא היחיד, ובשיאו עשרות רבות של משתתפים המגיבים זה לזה. יש המגיבים להודעה ספציפית אחת, ויש המגיבים לקבוצה שלמה. הקבוצות המרכזיות שאליהן מתייחסים הם השמאלנים (השמאל, הסמול [בשגיאת כתיב מכוונת (small) אופיינית], הבורגנות) ומנגד 'הכתומים' או המתנחלים (גם מי שאינו כזה אך מזדהה אתם). בדיונים מסוג זה עולה הפתוס ומציף את הרב-שיח. גם אם עולה טיעון לוגי, הוא טובע בעצמות הרגשיות שהדברים נאמרים בהן.

כך כותב מגיב המכנה עצמו 'מתעב שמאלנים' בכותרת השקרנות שלכם, שמאלנים, הגיעה לשיאים חדשים....

גוש קטיף יושב על דיונות המדבר, שרק מסירותם ונאמנותם האידאולוגית של המתישבים מול החיים הריקניים שלכם, הפכה אותו לגן פורח. הסיוע שהם קיבלו מהמדינה הוא כאין וכאפס מול הסיוע שקיבלו הקיבוצים שלכם פושטי הרגל, סיוע שנועד לכסות את חובות השחיתות והגנבות הנפוצות אצל הבולשביקים הללו. כן, רק בגוש קטיף יש עובדים זרים. ומי שוטף את הכלים במסעדות הפלצניות שלכם ובמועדונים שהם מרכז הוויתכם ופסגת שאיפותיכם? ('הסלקטור הכניס אותי, אשריי, וראיתי את הדוגמנית הסלברטאית...') ומי עובד בשדות של הקיבוצים (אלו שעדיין נשארו), השדות ש'נגזלו' מאהוביכם הפלסטינים? צבועים עלובים שכמותכם.

האתוס והטיעונים נגדו

החברה הדמוקרטית מושתתת על עקרונות של חופש ביטוי. במסגרת זו מקובל, בעיקר עם השתכללות הטכנולוגיה, שכל אדם רשאי 'להפוך ארגז', לעמוד ולשאת את דברו, אך לא בהכרח יהיה מי שישמע אותו. לעיתונאים זכות יתר שהם מבססים בזכות עבודה ארוכה ובניית יחסי אמון בינם לבין הקוראים (Eason, 1988).

העיתונות המסורתית ביססה יחסי אמון בינה ובין הקוראים. הקוראים מכירים את הכותבים במשך שנים, והתרגלו לסגנון הכתיבה ולצורת

המחשבה בעיתון. הקורא, הקונה את העיתון המסורתי, מקבל בכך את כללי המשחק, והוא מקנה בכך לעיתונאי זכות להשמיע את דבריו. העיתונאים המסורתיים בצורתם האלקטרונית פותחים פתח לפני אנשים שלא היו משלמים כסף בעבור העיתון, מעשה הכרוך במחויבות כלפי העיתון וכותביו. מתוך כך ערעור האתוס של העיתונאי, של העיתון ושל הערכים שהוא משקף בא לידי ביטוי ביתר שאת בגרסה האלקטרונית (בעיתון המודפס מתפרסם מדור מצומצם של 'מכתבים למערכת'). גרסה זו מאפשרת כמובן גם לסטות מהנורמה של דיבור רהוט, מנומק, מתומצת או מנוסח היטב.

דוגמה בולטת היא התגובה בכותרת תלקק עיתונאי אפס אני לא מבין מה אתה עושה בעיתון אחד לצד אמיצים כלוי, הס, אלדר, בניזמן, מרכוס ואחרים:

כדאי שתכתוב מאמרים יחד עם עיתונאי־הימין־הדתי־המכוער, הצבוע שכל חייו שקר־כניראה כמו חייך־נציג המתנחלים ישראל הראל. התרומה המשותפת שלכם ושל כל אחד מכם לחוד היא פלצנות בכיינית של פשיסטים שרצו את כל העוגה אבל אבוי, קיבלו רק 99.99999% ממנה... זוג שוטים עלובי נפש הסיכום המשותף שלהם הוא האפס המוחלט.

המגיב בוחר לרשום במקום המיועד לשם של כותב התגובה את המסר 'שביט אתה מגעיל'. זוהי תופעה אופיינית לשיח־תגובה שבה מבקש הכותב להפנות את תשומת הלב למשפט מפתח אחד. לחלופין השורה שבה אמור להירשם השם משמשת להמשך הכותרת, כיוון שלכותרת מוקצב מקום קטן (אמנם לא באתר של 'הארץ', אך באתרים אחרים). תופעה אחרת היא השימוש במספרים לשם העצמה רטורית (Roeh and Feldman, 1984). דוגמה אחרת המערערת על המוסריות ועל הסמכות העיתונאית של שביט באה מצד מי שמכנה את עצמו 'קורא הארץ':

שביט שב שבעה על העובדה שנכשלת בעיתונות. למקום שמגרשים אנשים טובים שבאו לכאוב לא צריך יותר לבוא. באו רבים וטובים וסולקו בהרפות וגידופים עובדה. טענתך מופרכת. אין אדם שלא כואב את המצב. אל תטיף לנו מוסר. לא מדדת כאב. כולם צריכים לעשות חשבון נפש גם אתה. בכנות אינך יודע לכתוב. או שאתה שואל שאלות רבות מדי, או שאתה מסתיר שאלות חשובות, או שאתה

מביא נימוקים חסרי שחר, או שאתה מתחנף, או שאתה ממציא מדמיון כותרות לא לענין. די שבענו ממך. עזוב את המקצוע שאינך מוכשר לו. עיתון הארץ מוריד רמה אתך בכל מובן שהוא.

שלא כמגיבים הקודמים, שהנגידו בין שביט לבין 'הארץ', מגיבים אחרים ראו זהות ביניהם וערערו על האתוס של שניהם גם יחד. בכותרת **לכל הכועסים** נכתב כך:

לכל הכועסים על ארי שביט. עכשיו גילתם מי זה ארי שביט ועיתון הארץ? שביט הוא המייצג האולטימטיבי של הארץ המתהדר, בעיני עצמו, כעיתון נאור. יש להם אפילו שני עלי תאנה לכסות על ערוות הבורגנות השבעה של עצמם, לוי והס. אבל עיתון הארץ וכותביו המאופיינים במוסר כפול לאורך כל שנות קיומו, מכתיר עצמו כנאור אבל בפועל דוגל בנתניהו ושיטותיו שמתנכלות לחלשים ומשמנות את החזקים. (קוראי הארץ כמובן) הארץ ושביט הרוצים לחבק את החבורה הגזענית הזאת של המתנחלים, מעולם לא ביקשו לחבק ולהלחם את מלחמתם של החלשים בחברה, כמו שנדרש מעיתון נאור, שהמדינה דרך מוסדותיה, ביטוח לאומי משרדי הממשלה מתעללת בהם ומעצימה ביחסה המחפיר אליהם את הסבל היום יומי שהוא מנת גורלם.

טענות אנטי-אתוס (כתיבה עיתונאית) ואנטי-לוגוס (עובדות) חוברות כאן לציפייה מ'הארץ' לעסוק בנושאים חברתיים. הטענות שכבר הוטחו בשביט ה'נהנתן' מתקשרות לתרעומת בעלת ארבעת הממדים: הממד העובדתי, הממד הרטורי, ממד האתוס העיתונאי וממד התביעה לעיסוק חברתי. בדוגמה אחרת אפשר לראות שהתביעה לעיסוק חברתי נתפסת כשומטת את הזכות המוסרית לומר את הדברים. כך נכתב בכותרת **המרקם החברתי גווע, התקוות מוציאות את נשמתן, מי בהשלמה ומי בהתנגדות. מי בצער גדול ומי בשברון לב.**

גם הקשישים. כבודם העצמי קמל. מקריהם ריקים. זכויותיהם פרוצות. אבק רפאים בשולי החברה. בניגוד לכל שהובטח, רובם לא היו אלימים. בניגוד לכל שהובטח, רובם הרכינו ראש בפני שררה ותכניותיה הכלכליות. כך כשכעת, כשהם יוצאים אל מה שנתפש בעיניהם, בעיקר אלה שמעל גיל 45, כחוסר עתיד, אפשר להתחיל לעשות את חשבון הנפש. מה קרה כאן? האם היו צריכים לקבל

קצבאות? אולי לא. האם היתה חובה לשנות את המדיניות הכלכלית? יתכן. עשרות השנים של מדינת רווחה באו אל קיצן. את העוול הגדול שגרמו לעשירים היה צריך לבטל. את הטעות ההיסטורית הגדולה של מדינת הסוציאליסטים היה צריך לתקן, כי הרי בעצם לא היינו סוציאליסטים מעולם, וצריך היה להגיד מתישהוא במפורש: אנחנו מדינה קפיטליסטית, פתרון בורגני של מדינת יהודיה שההון בכיסם.

לעומת התגובה הראשונה המתייחסת לאתוס של העיתונאי ושל אכסנייתו, התגובה השנייה מטיחה את זעמה ברטוריקה. אפשר לראות בשתי התגובות טענה משלימה על אודות האתוס הנפגם בשל הפתוס. הדוגמה השנייה מבהירה אולי ממד נוסף של התרעומת כלפי הכתבה: העמדת פנים של כתיבה מקורית, בעוד שהכותב נוקט כתיבה נוסחאית, מרשמית, קלה מאוד לחיקוי, ועל כן נראית סותרת את טענתה למקוריית.

כפי שכבר הודגם כאן, נוסף על תקיפת הדברים של שביט העיתונאי וכתב 'הארץ', יש ניסיון לתקוף את דבריו כמייצג קבוצות גדולות יותר. שביט הוא 'שמאלני יפה נפש' המייצג את השמאל כולו או את ה'שמאל השפוי והלא קיצוני', ולחלופין הוא מי שמייצג את המתנחלים. כל כותב בוחר לו את קבוצת ההתייחסות שעל האתוס שלה הוא מערער.

בתוך רב־השיח הזה (יותר מ־650 תגובות) מתבלטות תגובות המערערות (באמצעות לוגוס נגדי, פתוס נגדי או אתוס נגדי) על האתוס של המגיבים האחרים. דוגמה בולטת עוסקת במקום הפיזי של הכותב. כך כותב מגיב 146 בכותרת ל־Oded, 4: **ממקום שבתך הנוח בארה"ב אתה מטיף לנו מוסר באנגלית הקלוקלת שלך?**

אתה מבייש את אימך יולדתך! מרוב 'הומניות' מזוייפת ודאגה לפלסטינים המסכנים, אתה רומס את עמך ומתנתק משפתך ומתרבותך. בוש והכלם!!!!

תגובות חיזוק: פרו־לוגוס, פרו־אתוס ופרו־פתוס

כפי שהוזכר, כמה תגובות אינן תוקפות את מאמרו של שביט אלא מסכימות עמו, אך רובן אינן מסתפקות בהרמת הכובע לשביט:

255. ארי שביט (פעם שניה) תראה לאיזה חלאות אתה כותב. עיתונאי כשרוני, ומעמיק כמוך / בן הארץ

261. שאפו, ארי שביט/דוד

תחזקנה ידיך מול השועלים הקטנים המחבלים בכרמים שאת תגובותיהם ניתן למצוא כאן למכביר. אנשים שערקו נפשית למחנה האויב ושהאמפתיה היחידה בלבם היא לאויביהם הנוראים ביותר ולא לבני עמם.

47. ארי שביט הוא העיתונאי השמאלני האנושי היחיד בין כל השאר שנוהגים וכותבים באטימות ורוע לב כלפי אנשים אומללים שמגורשים מבתם באכזריות ע"י דיקטטור שפל / זאב

ברבות מן התגובות המחזקות את המאמר העיתונאי, מופיעה התנגדות לתגובות מוקדמות ההופכת את התגובה עצמה למעניינת ומידיינת:

18. כל הכבוד לארי שביט! / מרכזי

הפגם היחיד שמצאתי במאמר היה ההתעלמות הבוטה מדבריו של דוד גרוסמן, שפורסמו על הבמה הזאת לפני יום-יומיים. מילא. לחבורת הצדקנים, מגלגלי העיניים משמאל, שכל טיפת דם פלסטיני שנשפכת מזעזעת את אושיות עולמם --- אילו היה מגיח לעולמנו קוסם כלי-כול, שהיה הופך באחת את דעתם ודיעותיהם של כל הישראלים לדעתכם ולדיעותיכם - הפלסטינים היו 'שותים' את כולנו תוך יום. ישבתי אתמול וגיחכתי למראה האומללים ההזויים מחבל קטיפ, שהמשיכו לנטוע ולתלות כביסה עד הרגע האחרון כאילו כל הקורה מסביב אינו נוגע להם. הבוקר אני מגחך כשאני קורא את השטויות שלכם, המנותקות לגמרי מן המציאות בה אנו חיים...

92. ארי שביט, אתה נורא צודק/דורית

מאמר אמיץ במיוחד לאור השתיקה והלהיטות לראות דם מצד השמאל. אינני מבינה מדוע אנשים שאין להם כל קשר להינתקות, שיושבים בחופה של ת"א ומשתזפים או באוניות נופש ואתרי תיירות, מדוע הם רוצים לראות את המתיישבים בשיא מפתם. מדוע הכאב והצער לא חודר להם ללב, להפך יש כאן שמחה לאיד. אתה צודק. אבדתם אחים, איבדתם חיילים מצטיינים, כיבתם את הרוח ומה ישאר להם עכשיו? האם הנהנתנים בשינקין או אילו שבורחים לעשות כסף בחו"ל, הם יהיו מאורות המדינה?

יש תגובות רבות שעיקרן אמירת 'ישר כוח' ותמיכה בכותב. בתגובה זו, שהיא דוגמה לשימוש בפתוס להתרסה כלפי לוגוס ופתוס כאחד, ניכרת גם עמימות מחשבתית מסוימת, שאף היא משמשת הד לרוח הכתבה.

דיון ומסקנות: השיח־תגובה בהקשר של השיח הישראלי

כאמור, האתוס הישראלי בשיח מתאפיין בביטוי ישיר וספונטני (כתריאל, 1999). שדה ה'כאסח', לפי ההגדרה של כתריאל, מתמקד בפעולה של הפעלת כוח ושליטה ביחסים בין־אישיים. בדיונו אפשר לראות פרשנויות שונות זו מזו לשתי התפיסות שהתפצלו מן ה'דוגריות' בשיח־תגובה: 'כאסח' (תגובות 'אנטי') ו'פרגון' (תגובות 'פרו'), המשתמשות בכאסח כלפי מתנגדים). בייחוד מעניינת לבדיקה הקריאה לתמיכה של מגיבים אחרים, המבוססת על הנחה מוקדמת של הסכמה או לפחות הבנה בדבר מהותם ומשמעותם של אירועים פוליטיים. הספונטניות היא הרכיב הבסיסי בפעולת התגובה, ונלווית לה פעמים רבות הימנעות מודעת מכל פעולת ריכוך שהיא. כתריאל מדברת על אסטרטגיות של הכנת השומע (לענייננו: הקורא־המגיב) לשמיעת (קריאת) דברים, שבוטותם תוצדק ב'דוגריות' שלהם. לעתים הסימון המפורש מופיע לא כפתיח, אלא בסיום מבע, במחשבה לאחר, בניסיון לרכך אמירה הנשמעת לדובר בדיעבד ישירה מדי. תופעות כאלה נדירות ביותר בשיח־תגובה, בשל אופיו הליניארי מוחק העבר. השיח־תגובה אינו מכון להיות 'שיח תיקון'. הדוגריות בלבושה הכאסחיסטי הולמת היטב את תפיסת זירת האגרון הרב־שיחית של שיח־תגובה: הולמים באוויר ונסוגים לאחר בציפייה רווית תעלומה לתגובות שאולי יגיעו.

בחיבורו 'רטוריקה' טוען אריסטו כי הנואם זקוק לריגושים, מפני שהוא חותר להגיע להכרעה שיפוטית אצל הקהל. כך גם בשיח־תגובה הכאסחיסטי, שבו אפשר להבחין בפעולה רטורית ריגושית המציגה טיעונים רציונליים, אך עיקרה בפנייה לתשומת הלב ולפתוס ופחות במיקוד התוכני; זאת בשל אופיו של המדיום.

אופי זה מאפשר סוג חדש של פעולה חברתית־דמוקרטית שאינה מסתכמת בהצבעה פעם בארבע שנים. 'מדד הדמוקרטיה הישראלית' לשנת 2004' שהוציא לאור המכון הישראלי לדמוקרטיה מלמד על ירידה בשיעור ההצבעה לבחירות הכלליות ולבחירות לרשויות המקומיות. תופעה זו מאפיינת את מרבית הדמוקרטיות המערביות בעשורים האחרונים (אריאן, ב־נֶוֹן וברנע, 2004). לטענת החוקרים, נהוג לקשר בין הירידה בשיעור

המצביעים לבין הירידה בהזדהות, בשיתוף הפעולה ובשביעות הרצון של הציבור מן המערכת הפוליטית הממסדית המסורתית. דווקא ערוץ כשיח־תגובה, בייחוד באינטרנט, מאפשר מעורבות של האזרח בחיים הפוליטיים, בדומה להפגנות פוליטיות בכיכר העיר. כיכר זו מתמלאת פעולה חברתית־מילולית־חדשנית המחליפה פעולה חברתית־פיזית־מסורתית.

אמנם מטרת מאמר זה הייתה לגעת במאפיינים של השיח־תגובה בעיתונות המקוונת בישראל, אך בעיקר ביקשנו לנסות להציע כלי לניתוח רטוריקת המגיבים ולפירוקה. מתוך הדברים שעלו במאמר נראה שאפשר להציע את המודל שלהלן למיון התגובות בשיח־תגובה (באינטרנט, ברדיו ובעיתון):

בטקסט המדיה ↓ בתגובה	אתוס	לוגוס	פתוס
אנטי / פרו לוגוס			
אנטי / פרו פתוס			
אנטי / פרו אתוס			

הטקסט המתפרסם במדיה מפורק לשלושת רכיביו הרטוריים: כיצד מבסס יוצר הטקסט את מעמדו ואמינותו; כיצד הוא בונה את טיעוני ההיגיון שלו; וכיצד הוא משתמש ברגש לביסוסם. המגיבים פועלים בתגובה לשלושת רכיבים אלו ומנסים בתגובתם לקעקע אחד או יותר מהם או לתמוך בהם.

המגיבים אינם פועלים תמיד פעולה שיטתית וסדורה (אנטי־לוגוס מול לוגוס, פתוס למיגור הפתוס), אלא הם משתמשים במגוון 'כלי נשק' אלו: טיעוני אנטי־אתוס נמתחים נגד הלוגוס, טיעוני אנטי־לוגוס מושמעים כדי להחליש את הפתוס וכדומה. טיעונים התומכים בטקסט המדיה (פרו־לוגוס, פרו־אתוס ופרו־פתוס) פועלים באופן דומה. מכאן אנו מגיעים לטבלה דלעיל הבנויה 3x3 ומאפשרת לנתח כל תגובה לטקסט מדיה ולמקם את הטיעונים המופיעים בה.

השיח־תגובה למאמרים בעיתונות המקוונת מתגלה אפוא כזירה מרתקת להתבוננות בתופעות חברתיות־לשוניות, בקשר שבין טכנולוגיה לבין התפתחויות בשיח ובמקומה של הטכנולוגיה המאפשרת פעולה חברתית־אינדיבידואלית במרחב ציבורי ייחודי, ה־talkback sphere.

רשימת המקורות

- אריאן, א', פ' בן-נון, ו'ש' ברנע (2004). **מדד הדמוקרטיה הישראלית 2004, כולל סקר עמדות הנוער**, ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה.
- אריסטו (2002). **רטוריקה**, תרגום והוסיף מבוא: גבריאל צורן, תל אביב: ספרית פועלים.
- הכהן, ג' (2003). **פתיחות ואינטראקציות בשיחות עם מאזינים: מאפייני זהות אישיים ותרבותיים**, הרצאה במסגרת כנס האגודה הישראלית לחקר שפה וחברה, ירושלים.
- [בהכנה]. **האזרח משוחח על ענייני השעה: תיאור תכניות השיחה הציבורית עם מאזינים ברדיו**, עבודה לשם קבלת תואר דוקטור לפילוסופיה, אוניברסיטת חיפה.
- הכט, י' (2003). **המאבק על ההגמוניה בשוק התוכן המקוון: המקרה של הטוקבק**, הרצאה במסגרת סימפוזיון על טוקבק ועיתונות, אוניברסיטת חיפה (נובמבר).
- ורמן, ד' (1997). 'המרחב הציבורי של הברמאס: ניסוי מחשבתי או ניסיון היסטורי?', **דברים אחדים** 1: 34-45.
- כתריאל, ת' (1999). **מילות מפתח: דפוסי תקשורת ותרבות בישראל**, תל אביב: אוניברסיטת חיפה וזמורה ביתן.
- ליביו, א' (2004). 'מרפרפים: מה גורם לקוראי עיתונים מושבעים לעבור לצורך חדשות באינטרנט', **העין השביעית** 49: 26-28.
- שליזנגר, י' (2000). 'רטוריקה של ימין ושמאל בכתיבה הפובליציסטית', בתוך: א' שורצולד, ש' בלום-קולקה וע' אולשטיין (עורכות), **ספר רפאל ניר**, ירושלים: כרמל.
- שנבל, א' (2005). 'חשופים ברשת', **העין השביעית** 58: 62-63.

Anderson, B. (1983). *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, London: Verso.

Bakardjieva, M., and R. Smith (2001). 'The Internet in Everyday Life', *New Media and Society* 3(1): 67-83.

- Dahlberg, L. (2001). 'Democracy via Cyberspace', *New Media and Society* 13(2): 155-177.
- De Certeau, M. (1984). *The Practice of Everyday Life*, Berkeley: University of California Press.
- Dietz, M. (1992). 'Context is All: Feminism and Theories of Citizenship', in: C. Mouffe (ed.), *Dimensions of Radical Democracy*, London: Sage, pp. 63-86.
- Eason, D. L. (1988). 'On Journalistic Authority: The Janet Cooke Scandal', in: J. Carey (ed.), *Media, Myths and Narratives*, London: Sage, pp. 205-225.
- Feenberg, A. (1991). *The Critical Theory of Technology*, New York: Oxford University Press.
- Habermas, J. (1989). *The Structural Transformation of the Public Sphere: An Inquiry into a Category of Bourgeois Society*, Massachusetts: MIT Press.
- (1999). *Questioning Technology*, London: Routledge.
- Hartley, J. (2000). 'Radiocracy', *International Journal of Cultural Studies* 3(2): 153-159.
- Hutchby, I. (1996). *Confrontation Talk Arguments, Asymmetries, and Power on Talk Radio*, Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Katriel, T. (2004). *Talk Radio in Israeli Culture*, Detroit: Wayne State University Press.
- Kellner, D. (1999). 'Globalization from Below? Toward a Radical Democratic Technopolitics', *Angelaki: Journal of the Theoretical Humanities* 4(2): 101-113.
- Keskinen, A. (1999). 'Teledemocracy', in: O. Ostberg and S. Clift (eds.), *Democracy and Government On-line Services G8 Government Online Publication*, URL (consulted Sept. 2000). www.statskontoret.se/gol-democracy

- Nerone, J., and K. G. Barnhurst (2001). 'Beyond Modernism: Digital Design, Americanization and the Future of Newspaper Form', *New Media and Society* 3(4): 467-482.
- Poster, M. (1997). 'Cyberdemocracy: Internet and the Public Sphere', in: D. Porter (ed.), *Internet Culture*, New York: Routledge, pp. 201-218.
- Roeh, I., and S. Feldman (1984). 'The Rhetoric of Front-Page Journalism: How Numbers Contribute to the Melodramatic in Popular Press', *Text* 4(4): 347-368.
- Schroder, K. (1988). 'The Pleasure of *Dynasty*: The Weekly Reconstruction of Self-confidence', in: P. Drummond and R. Paterson (eds.), *Television and Its Audience*, London: British Film Institute, pp. 61-82.
- Schumpeter, J. A. (1976). *Capitalism, Socialism and Democracy* (5th edition), London: Allen and Unwin.
- Schutz, A., and T. Luckmann (1973). *The Structures of the Life-World*, Evanston, IL: Northwestern University Press.
- Silverstone, R. (1994). *Television and Everyday Life*, London: Routledge.
- Tehrani, M. (1990). *Technologies of Power: Information Machines and Democratic Prospects*, Norwood, NJ: Ablex.
- Thumber, H. (2001). 'Democracy in the Information Age: The Role of the Fourth Estate in Cyberspace', *Information, Communication and Society* 4(1): 95-112.
- Turner, G. (2000). 'Talkback, Advertising and Journalism: A Cautionary Tale of Self-Regulated Commercial Radio', *International Journal of Cultural Studies* 3(2): 247-255.
- Voloshinov, V. N. (1973 [1929]). *Marxism and the Philosophy of Language*, trans. L. Matejka and J. R. Tutnik, Cambridge, MA: Seminar Press.

שער רביעי

הדי כינוס

החלת כללי האתיקה העיתונאית על עיתונים מקוונים

תמליל מיום העיון 'העיתונות המקוונת בישראל' (פברואר 2005)

מרדכי קרמינצור, מיכאל בירנהק

מרדכי קרמינצור: האם יש מקום להחיל את כללי האתיקה על עיתונים מקוונים? התשובה על שאלה הזאת פשוטה למדי: כן.

קודם כול כדאי לציין את העובדות: לפני כשנתיים וחצי מינתה מועצת העיתונות ועדה בראשות ד"ר ניצה שפירא-ליבאי לבחון את השאלה הזאת. לפני כשנתיים הגישה הוועדה דין וחשבון, ובו המליצה להחיל את כללי האתיקה העיתונאית על עיתונים מקוונים. ואכן, מועצת העיתונות החליטה לתקן את תקנון העיתונות ברוח זו. (הגילוי הנאות מחייב אותי לציין שכיחתי באותה עת כנשיא המועצה.)

המועצה נמנעה מהגדרת 'עיתון מקוון', ולא בכדי. הסיבות לכך הן שעשויה להיות מחלוקת על ההגדרה, ההתפתחות דינמית מאוד והשינויים מהירים. עם זאת אינני מוציא מכלל אפשרות שלאחר צבירת ניסיון יהיה אפשר לגבש הגדרה, או לפחות לקבוע מקרי קצה. אני מתקשה להשתכנע מן הטיעון שטקסט באינטרנט הנראה ונקרא ונשמע ופועל כמו 'עיתון', דהיינו כטקסט שיש לו מערכת ובקרה וסינון, יהיה משוחרר מכללי האתיקה החלים על העיתונות. קשה לי מאוד לקבל הצדקה לטיעון זה, הצדקה שיסודה בטכנולוגיה האחרת ובהבדלים המסוימים בין עיתון כתוב

* את יום העיון כינסו המכון הישראלי לדמוקרטיה ומרכז בורדה לתקשורת חדשנית שבאוניברסיטת בן-גוריון בנגב.

או בין מדיה אלקטרונית אחרת לבין עיתון מקוון. אף לא אחד מן ההבדלים הללו יש בכוחו לגרום לנו להסיק שכללי האתיקה אינם צריכים לחול על עיתון מקוון. אמנם אני מסכים שככל שאנחנו מתרחקים מן הדגם של 'עיתון', אנו מגיעים לאתרים שאינם פועלים כמו 'עיתון', אלא הם מזרימים כל מידע המגיע אליהם בלי הבחנה וסינון; על כן יכולה להישאל לגביהם השאלה אם הם אכן 'עיתון'. באשר לי, אם הם אכן פועלים באופן זה, אני נוטה להגיד שהם אינם 'עיתון'.

עם זאת אני סבור שמבחינת הכוונה של האנשים המפעילים את העיתון המקוון מול הציבור ומבחינת הציפיות של הציבור מן העיתון המקוון, יש דמיון גדול מאוד בין העיתון המקוון לבין כלי התקשורת הרגיל. אם אנחנו תוהים על הערכים שאנחנו מצפים מתקשורת, כגון דיווח אמין על המציאות, על ההתרחשויות ועל הדעות בנושאים שבסדר היום - דיווח שהוא אמצעי חיוני הן מבחינה תרבותית הן מבחינה דמוקרטית - ואם אנחנו שואלים איפה יש סיכוי טוב לקבל דיווח שכזה - בכלי הכפוף לכללי האתיקה או בכלי שאיננו כפוף לכללי האתיקה - תשובה היא שברור למדי שיש סיכוי טוב יותר לקבל את המוצר הזה (הדיווח האמין) מגורם הכפוף לכללי האתיקה. הוא הדין בכללי האתיקה, שנועדו להגן על הפרטיות ועל השם הטוב מפני פגיעות לא מוצדקות. אין אפוא סיבה טובה שכללי האתיקה לא יחולו על 'העיתון המקוון', הן מבחינת ההשפעה של הכלי הזה על הציבור הן מבחינת ההשפעה הצפויה של כללי האתיקה. כללי האתיקה נחוצים כדי שהעיתון המקוון ימלא את תפקידו החברתי.

צריך גם להביא בחשבון שאם אתה קובע שכללי האתיקה לא יחולו על עיתונים מקוונים, צפויה להיות לקביעה זו השפעה מרחיקת לכת על כלי התקשורת הקיימים. שהרי אם יש מגזר תקשורתי שאיננו חייב לבדוק שום דבר לפני שהוא מפרסם אותו, ובה בעת הוא נהנה מאותו מעמד של 'עיתון' ומיחס שמעניקים ל'עיתון' (כאילו יש בקרה, ויש מערכת, ויש סינון), יש למגזר זה לכאורה יתרון על מגזרים אחרים החייבים בציות לכללי האתיקה, וממילא נפגמת התחרות בתנאים שווים. זאת ועוד: יש סכנה שגם כלי התקשורת האחרים יתיישרו לפי הסטנדרט הנמוך הזה, ואף לא אחד מהם יבדוק את המידע לפני פרסומו. אשר על כן אורבת פה סכנת הידרדרות. אמנם המצב כבר מדורדר, ואמנם איננו קרובים אפילו לשיח ראוי לשמו, ואולם אפשר להידרדר עוד אפילו מן המצב הגרוע היום. זאת ועוד: אם המגמה היא שלאורך זמן העיתונות

המקוונת תחליף את העיתונות הרגילה, ויתור על האתיקה בעיתונות המקוונת הוא מוחלט עליה.

אני משוכנע שעיתונאים בעיתונים מקוונים רוצים ליהנות מן החיסיון העיתונאי. קשה לראות כיצד ניתן לפעול בלי חיסיון עיתונאי. לא ברור כיצד ניתן לתבוע חיסיון עיתונאי ללא נכונות לקבל את תחולתם של כללי האתיקה. כלומר אי-אפשר ליהנות מן הדבש ולהיות משוחררים מן העוקץ, מן המגבלות.

מלבד השיקולים האלה יש שיקול כבד משקל נוסף: אמנם העיתונים המקוונים אינם עומדים לעצמם, אלא הם חלק מן התקשורת בכללה; אבל אחת הסיבות לכך שצריך אתיקה בעיתון המקוון היא למנוע מן המחוקק להיכנס להסדרה של התחום האתי. אנחנו רוצים שהמחוקק לא יהיה בזירה הזאת, משום שאנו חוששים שההגדרה שלו תהיה לוקה במשוא פנים לטובת הכוחות השליטים הפוליטיים, לטובת האינטרסים שלהם. הפקרות בתחום האתי היא הזמנה ברורה למחוקק להיכנס לתחום זה. ההנחה שהייתה קיימת בתקשורת כאילו יש לתקשורת כוח גדול דיו למנוע מן המחוקק את הכניסה הזאת, איננה תקפה עוד היום. לדעתי מחסום זה נשבר בכנסת הקודמת כמה וכמה פעמים מול התנגדות של כלי התקשורת. הואיל והוא כבר נשבר, הוא עלול להישבר גם בעתיד. לכן גם מבחינת ההגנה על חופש הביטוי יש אינטרס למנוע הפקרות בתחום האתי. מקובל עליי שבהקשרים שונים נדרשת התאמה של כללי האתיקה לאופי המיוחד של המדיה האינטרנטית. יהיה זה תפקידה של מועצת העיתונות – באמצעות מוסדותיה – לספק מענה אתי הולם ותואם לפעולת התקשורת המקוונת. עוד אעיר כי אני מסכים לטענה שקיומם של כללי אתיקה אין פירושו שיש אתיקה בפועל.

שאלה חשובה וגדולה אחרת, הראויה לדיון אחר, היא כיצד מקדמים ומשפרים את מצב האתיקה בתקשורת הישראלית בכללותה, בלי להוציא מן הכלל הזה את התקשורת המקוונת. לתפיסתי, אתיקה היא הרבה פחות ממה שאנשים חושבים. האתיקה העיתונאית אינה אלא אמצעי לנקוט שלושה היגדים. ההיגד האחד הוא 'אופס, טעית' או 'טעית בהפעלת שיקול הדעת המקצועי שלך'. ההיגד השני הוא 'אוי'. וההיגד השלישי הוא 'תתבייש לך'. זו האתיקה, והיא מציעה סטנדרטים המאפשרים לנו לעמוד מאחורי כל אחד ואחד מן ההיגדים הללו. אין בכך שום דבר מעבר לזה: אין

לאתיקה כיתות יורים, גרדומים או בתי כליאה. האתיקה איננה אלא סוג של גינוי בכמה רמות של סימן קריאה. זה הכול.

שאלה אחרת, שבדדאי מיכאל יתייחס אליה, אקדים עליה מילה. וזו השאלה: מכוח מה לוקח לעצמו גוף כלשהו סמכות להטיל את כללי האתיקה על אמצעי תקשורת שאינם מוכנים להצטרף מרצונם למשחק? הרי חלק מן היופי במשחק האתיקה העיתונאית הוא המשחק הוולונטרי, הלא ממסדי, הבנוי במידה מכרעת על רצונם של המשתתפים בו. והנה, באה מועצת העיתונות ונטלה לעצמה את הסמכות, לאו דווקא בקשר לעיתונות המקוונת, אלא גם בהחלטות קודמות ארוכות שנים. המועצה קבעה: 'אנחנו מטילים כללי אתיקה גם על מי שאינם מצטרפים באופן רצוני'. זה דברה של המועצה גם לגבי העיתונים המקוונים. אני חושב שהדבר הכרחי. אם אי־אפשר לנקוט אותו, תתחולל אותה הידרדרות שצינתי קודם. אם אתה מאפשר את קיומם של איים שבהם פלוני עושה שבת לעצמו ואומר 'פוס', אני לא משחק', הסכנה היא שתסחף את כולם לסטנדרט הנמוך או חלילה להיעדר סטנדרטים. ואם באמת מדובר בכללים מינימליסטיים ששיקולים כגון הגינות ומילוי הפונקצייה העיתונאית מנציבים אותם, אי־אפשר לקבל את טרונייתו של מי שמבקש להשתחרר מהם כלפי מי שאומרים לו 'כדי להבטיח את שמירת האתיקה בכלל הגופים, אנו מפעילים את הכללים האלה גם עליך'. אין הצדקה לשלול מהפרופסיה העיתונאית את כוח הגינוי שלה לשם שמירה על סטנדרטים מקצועיים ואתיים.

זאת ועוד: אין כאן ביטוי אמתי של הפעלת כוח. יהיו שיציעו לראות את הפולמוס בדבר החלת כללי האתיקה העיתונאית לא כוויכוח עקרוני, תאורטי, ערכי, אלא כמאבק כוחות בין העיתונות המסורתית הישנה, המגנה על המוסר שלה, על המעוז שלה, לבין העיתונות החדשה. לא אלה הם פני הדברים במהלך הישראלי. מי שיבדוק את המהלך הישראלי יראה שמי שזים אותו, הניע אותו, הוביל אותו, היו נציגי הציבור במועצת העיתונות. בלעדי נציגים אלה, שאינם ברשימת מקבלי המשכורות של כלי התקשורת בישראל, לא היה מהלך זה בא לעולם. השיקולים שבסוד המהלך הם שיקולים של ראויות ציבורית, ולא שיקולי כוח.

באילו נסיבות הייתי מסכים לחזור בי ממה שאמרתי? אם הייתי משתכנע שיש באינטרנט פוטנציאל אמיתי לתקשורת משוחררת מן הקונסנזוס הפוליטי והחברתי ושכללי האתיקה הם מכשול בפניו של

פוטנציאל כזה. אני מייחס חשיבות גדולה מאוד לתקשורת משוחררת, וברור שקשה לה מאוד להתקיים בכלים הקיימים, שכן הדבר מחייב חשיבה יצירתית ומוכנות להשתחרר מכל מיני מוסכמות. צריכים להתקיים שני תנאים: האחד הוא שיש סיכוי להתפתחות כזו; אמנם מדברים ששמענו פה ניכר כי העדויות הולכות לכיוונים שונים, ואי־אפשר לומר שאין לכך סיכוי. והשני הוא ששחרור מכללי האתיקה הוא תרומה להתפתחות כזו. אם אשתכנע ששחרור מכללי האתיקה יתרום לתקשורת חתרנית נגד הקונסנזוס, ייתכן שכדאי לשלם את המחיר. אלא שאני מתקשה לראות את הקשר בין התפרעות בתחום האתי לבין חתירה נגד הקונסנזוס. יש מינימום מוסרי שחייב להישמר גם בתחום התקשורת־המחתרת. אפילו במאה העשרים ואחת אין להיכנע לרלטיביזם מוסרי גמור.

מיכאל בירנהק: אני רוצה להעיר שלוש הערות מקדימות, ולאחר מכן לדבר על ארבעה חטאים של מועצת העיתונות בהחלטה הספציפית הזאת ולהוסיף הערה מסבירה.

הערה מקדימה ראשונה: הופעתי לפני אותה ועדה בראשות ד"ר ניצה שפירא־ליבאי. הם שמעו אותי, והם מכירים את דעתי. אם הספקתם לעיין בהחלטה שהופצה כאן, הם לא הסכימו אתי, ולא הצלחתי לשכנע את הוועדה, לפחות לא בהרכב שהופעתי לפניו. אחר כך היו שם חילופי גברי, והתקבלה ההחלטה שהתקבלה. זו הערה מקדימה אחת של גילוי נאות.

הערה מקדימה שנייה: אני בעד מועצת העיתונות. אני חושב שמועצת העיתונות ממלאת תפקיד חיוני בזירה הישראלית של חופש הביטוי, בזירה הפוליטית, בזירה המשפטית וכן הלאה. כל דברי הביקורת שאני משמיע לא נועדו לייתר את משמעותה ואת מהותה ואת תפקידיה של המועצה, אלא להפך: הם נאמרים באהדה גדולה מאוד ובשותפות להרבה מאוד ערכים כפי שהם מבטאים בתקנון של מועצת העיתונות.

הערה מקדימה שלישית: תהילה ואני התלבטנו לגבי כותרת השיחה. אילו הייתי מכיר את כותרת הדברים של מרדכי קרמינצ'ר, הייתי מציע מיד כותרת אחרת, פחות נינוחה. מול שם ההרצאה של קרמינצ'ר, 'אתיקה עיתונאית בעיתוני האינטרנט?' – כן, הייתי מציע ששם הרצאתי יהיה 'אתיקה עיתונאית באינטרנט?' – "לא", או לפחות "לא כן".'

אני רוצה למקם את דבריי בכמה מעגלים חופפים פחות או יותר. המעגל האחד הוא מקומו של המשפט בשדה החברתי, התרבותי, הכלכלי,

הפוליטי, של עיתונות בכלל ושל עיתונות מקוונת בפרט. המעגל השני הוא היחס שבין משפט לבין אתיקה, ועל כך אעיר פחות משום שהנושא לא היה מרכזי בדיון. המעגל השלישי הוא היחס שבין משפט לטכנולוגיה, נושא שעלה בדברים של מרדכי קרמניצר בצורה נגטיבית. קרמניצר אמר: 'אני לא מתרגש במיוחד' (אני משכתב ומקצין מעט את עמדתך) מן העובדה שיש כאן שימוש בפלטפורמה טכנולוגית שונה. אם זה נראה כמו עיתונות ונשמע כמו עיתונות ועושה קולות של עיתונות, מבחינתך זה עיתונות. ארצה אפוא להעיר על היחס בין משפט לבין טכנולוגיה. גם ארצה לומר כמה דברים על חילופי הפרדיגמות שאנחנו נמצאים בעיצומם, ויום העיון הזה ממחיש מאוד את השינוי בדבר מעמדה של העיתונות בכלל: גם העיתונות הוותיקה, המסורתית, וגם העיתונות החדשה. אני חושב שגם אקשור כמה קצוות.

יש ארבעה חטאים בהחלטה של מועצת העיתונות מינואר 2003 לגבי עיתונים מקוונים. מרדכי קרמניצר הזכיר כמעט את כולם.

החטא הראשון הוא שאין הגדרה של עיתונים מקוונים. היעדר זה הוא בהחלטה מודעת, ומי שיקרא את אותה החלטה של מועצת העיתונות יראה זאת. הם התלבטו בסוגיה, העלו כמה חלופות והחליטו שלא להחליט. הניתוח שהוצג לנו בתחילת היום הראה שיש קשת שלמה של 'דברים' שלכאורה עושים קולות של עיתון, נראים אולי כמו עיתון, אבל מבחינת מהותם, רבים מהם אינם עיתון, או אולי הם כן עיתון... יש כאן עמימות מובנית, עמימות כחלק מן ההגדרה שלה. אצלנו בקהילה המשפטית קוראים לעמימות הזאת, כאשר היא באה בהקשר חופש הביטוי, 'אפקט מצנן' (chilling effect). אילו הייתי יון פדר, עורך ynet, היה לי ברור למדי שאני כפוף למועצת העיתונות, ואני נחשב 'עיתון' מצד פרמטרים רבים. אילו הייתי איתן אבריאל, עורך 'דה-מארקר', הייתי משוכנע למדי שהמוצר שלי הוא עיתון לכל דבר ועניין. אבל ככל שמתרחקים משם, הגבולות מעורפלים. האם האתר של רמי יצהר, עורך האתר 'עניין מרכזי', הוא עיתון? זה כבר פחות ברור. אולי זה ברור לחלק מן האנשים, אולי זה לא ברור לאחרים. כשאנחנו מתרחקים עוד קצת לדגם מקוון אחר, אפשר לשאול אם הפרומים באתר 'Rotter net', אתר שיש לו עמדה פוליטית מסוימת שאינני שותף לה כלל וכלל, הם 'עיתון' או לא 'עיתון'. זה לא נשמע כמו עיתון. האם אתם יודעים מה היה הטריגר שהניע את מועצת העיתונות להקים את אותה ועדה שזכרה קודם? תלונה של העיתונאי אריה אבנרי, כפי שזה מתועד בהחלטה, על אתר 'Rotter net' (כך מכל מקום התרשמתי

בישיבה שבה הציג את הדברים; אולי הבנתי לא נכון). אם כך, החטא הראשון הוא השארה מכוונת של הגדרה עמומה של עיתונים מקוונים. עמימות זו גורמת למי שלא בטוח מה הוא בדיוק, עיתון מקוון או לא עיתון מקוון, ככל שאכפת לו כלל ממועצת העיתונות, לנקוט אפקט מצנן. אחד כזה עשוי לומר 'אוקיי. אם כך, אמנע מביטוי'.

במאמר שמרדכי קרמניצר התייחס אליו בדבריו, הצעתי שני קריטריונים דומים למדי לשאלה מהו 'עיתון'¹. הצעתי להסתכל בשילוב של מיהות ושל מהות הפעולה. יש מהדורה מקוונת של 'הארץ', ואין ספק שהיא עיתון לכל דבר ועניין במובן הזה. יון פדר מכתוב מרצונו החופשי את המהדורה של ynet למועצת העיתונות. לבריאות. בהצלחה. הקושי הוא באתרי תוכן שאינם עיתון בדיוק. לא נתווכח מבחינת המהות. אבל מבחינת המיהות, אלה אינם אותם גופים ותיקים, אלא משהו חדש, אחר. 'Rotter net' זו דוגמה אחת. הדוגמה השנייה היא 'עניין מרכזי', כי רמי יצהר הוא כן עיתונאי, כך שקריטריון המיהות מתקיים. אפשר להתווכח על המהות של הפעולה.

החטא השני של מועצת העיתונות הוא שהיא החליטה שיש לה סמכות ציבורית ומוסרית להחיל את סמכותה כמועצה גם על מי שאינו חבר בה. הבעיה המרכזית היא שיש למועצה כוח על מי שאינו רוצה בה. ויש כאלה שאינם רוצים בה. הם אינם רוצים במרותה של מועצת העיתונות. לגבי רמי יצהר, איני יודע; אך 'רוטר' אינו מעוניין, ככל שאני מבין, במרותה של מועצת העיתונות. למה? יש לו ערכים אחרים. הרי אפשר להתווכח על ערכים. אמנם אני מוכרח לומר שברוב המקרים אני בצד של מועצת העיתונות, ואני שותף למרבית הערכים העולים מתוך התקנון. אבל להם, למי שאינו רוצה להיות חבר במועצת העיתונות, יש דרך אחרת לחשוב על הדברים. יש להם אפוא ערכים אחרים.

הנה דוגמה: ביום 9 באפריל 2002, במסגרת מבצע חומת מגן, נקלעו חיילים למה שמכונה 'אירת מטענים'. בסופו של אותו יום נמנו 13 חללים. בשעה הראשונה של האירוע הוטל איפול, בעיקר מטעם הצנזורה, שכל גוף תקשורת חייב בו, משום שהמבצע טרם הסתיים. משהסתיים הצורך הביטחוני המידי, והאיסור הצנזורי האלי הוסר, טלפן דובר צה"ל לכל מי

1 מ' בירנהק (2003). 'אתיקה עיתונאית ברשת: על הסדרה פרטית, חופש העיתונות, כוח ותחרות', פתח"ח 5: 173.

שרצה לפנות אליו ואמר 'אנא אל תפרסמו'. נדמה לי שיון פדר - כך שמעתי אותו אומר בפורומים אחרים - מכה על חטא עד היום על שנענה לבקשת דובר צה"ל. קודם כול, האם יש להם סמכות להגיד לך 'לא לפרסם'? לדובר צה"ל אין סמכות להגיד 'לא לפרסם'. זאת הייתה בקשה, ולא הנחיה ולא הוראה, של הצנזורה. בפורומים, כמו בכל מקום, רצו שמועות היסטוריות. היו שמועות שהתרסק מסוק, ושר הביטחון נהרג, והרמטכ"ל נהרג. היו שמועות איומות ונוראות. רק ברבע לשש בערב פורסמה הודעה רשמית. עד אז לא היה אדם אחד במדינה שלא ידע בפירוט גדול למדי מה קרה. איך ידעו? אתרי השמועות, כך הם מכונים, הפכו 'שוק רעיונות' שבו האמת נאבקה על מקומה. אחד אמר 'התרסק המסוק עם הרמטכ"ל'; שני אמר 'לא נכון, ראיתי את הרמטכ"ל'; שלישי אמר 'שר הביטחון'; רביעי אמר 'לא נכון, ראיתי את שר הביטחון'; חמישי אמר כך וכך, ומתוך השיח הזה, מתוך חילופי העובדות, שהם שוק הדעות בפעולה, צצה והתבררה האמת שהייתה מרה מאוד גם כך. זו דרך לעשות חדשות. אלה חדשות שצמחו 'מלמטה'. זו אינה הדרך המסורתית. זו דרך חדשה. אולי היא בעייתית, אולי היא איננה מקובלת על מי שעוסק בחדשות עד היום; אבל השורה התחתונה הייתה זו: המידע הושג.

החטא השלישי של מועצת העיתונות בהחלטה שלה, חטא חמור מאוד, הוא חוסר רלוונטיות מחמת אי-הבחנה בין סוגי העיתונים או הפלטפורמות המקוונים ומחמת אי-הבחנה בין סוגי הבעיות האתיות שהעיתונים המקוונים, ככל שאלה עיתונים מקוונים, נתקלים בהן. חלק מן העיתונים המקוונים נתקלים בבעיות דומות לאלה של העיתונות הכתובה; כפי שציין איתן אבריאלי, מדובר באיסוף החומר, בבעיות של הפרדת כוחות, בקבלת מתנות וכן הלאה. אלה בעיות המתעוררות בלי קשר לפלטפורמה שבה הדברים מתפרסמים.

מנגד, חלק מן הבעיות ייחודיות. הבעיה האחת היא השאלה אם לתקן או לא לתקן ידיעות בדיעבד; זאת בעיה לא רלוונטית לעיתונות הוותיקה: לא שולחים מישחו לבית אריאלה לגזור במחלקת העיתונים את הדברים הלא נכונים ולהפיק משהו חדש, אלא מתקנים בעיתון החדש. מנגד, באינטרנט אפשר לתקן בדיעבד, וזאת שאלה אתית חשובה. הבעיה השנייה היא שאלת הטוקבקים. האם יש פה היבטים אתיים? ודאי שיש. מועצת העיתונות בתקנון האתיקה שלה כלל איננה מתייחסת לכך, וזה מטבע הדברים, כי לא חשבו שם על האינטרנט. עוד בעיה אתית שאוכל רק להציג

היא ההתלבטות אם לקשר או לא לקשר באמצעות קישורים. כשגל מור כותב כתבה על תכנות לשיתוף קבצים באינטרנט שחוקיותן מוטלת בספק, האם הוא יכול לצרף קישור לתכנות האלה כמקובל? נאמר קודם שהקישורים הם רכיב מרכזי באינטרנט, ובצדק; ובכן, לקשר או לקשר? אין לזה שום התייחסות. תקנון האתיקה פשוט חוטא בחוסר רלוונטיות לבעיות האתיות האמתיות.

החטא הרביעי והאחרון הוא הסביבה הטכנולוגית, המשתנה, כידוע לכולנו, במהירות עצומה. הפונקצייה המרכזית של העיתונים הייתה איסוף המידע, עריכתו בדרכו לציבור והבאתו לציבור. התפקיד של העיתונות המקוונת היום נמצא בשינוי, ועל כך, אני חושב, הכול יסכימו. השאלה היא שינוי לאן. נדמה לי שהתפקיד המרכזי של העיתונות כיום משתנה. הוא אינו עוד איסוף מידע, אלא בעיקר עריכת מידע. הבעיה היום איננה חוסר נגישות אל המידע, אלא בעיה הפוכה בדיוק: עודף מידע, היצף מידע. המשאב החסר כיום איננו התדירים או הספקטרום האלקטרומגנטי ושאר דברים דומים שהצדיקו התערבות רגולטורית בחופש הביטוי. המשאב החסר היום הוא תשומת הלב שלנו. כדי לעזור לנו להתמודד עם כמויות המידע העצומות, אנחנו צריכים משהו שיסנן לנו את המידע. לכן בעיניי, התופעה החשובה והמרתקת ביותר באינטרנט, שתשפיע על הרבה מאוד פרקטיקות שלנו, איננה העיתונים המקוונים, אלא מנועי החיפוש. האתיקה של גוגל חשובה, והיא תשפיע על האתיקה העיתונאית הרבה יותר. לכן אני בעד אתיקה גם לעיתונים מקוונים. אבל זו אתיקה שצריכה להתייחס לבעיות המטרידות את העיתונים המקוונים, ולא לבעיות הקיימות בעיתונות הכתובה. אין להחיל אתיקה קיימת כמו שהיא, כאילו דבר לא השתנה. זו אתיקה שצריכה לבוא מדיאלוג עם הטכנולוגיה, כי הטכנולוגיה משנה מאוד את התמונה האתית. אנשי התקשורת יודעים זאת ממרשל מקלוהן, ולא אכנס לדיון על אודות 'המקלוהן החדש' והווריאציות של דיון זה.

ההסדרה הפרטית בדרך של אתיקה צריכה אפוא לבוא מתוך דיאלוג עם הטכנולוגיה, והיא צריכה להיות וולונטרית. נָלֵא – מועצת העיתונות תימצא פוגעת דווקא ביקר לה מכול: חופש הביטוי.

פרסומי המכון הישראלי לדמוקרטיה

בנושא תקשורת

בעלות צולבת: שליטה ותחרות בשוק התקשורת הישראלית, ירון אזרחי, זוהר גושן, שמואל לשם, 2003.

הטלוויזיה הרב-ערוצית בישראל: ההיבט הציבורי, מחקר מדיניות 25, ירון אזרחי, זוהר גושן, חני קומנשטר, 2001.

המשטרה והתקשורת ומה שביניהן, פרויקט משטרה-חברה, גדעון פישמן (עורך), 2006.

התקשורת בדמוקרטיה הישראלית מנקודות מבט שונות, אשר אריאן, פזית בן-נון, שלומית ברנע, יריב צפתי, 2005 (קיים גם באנגלית).

עיתונות דוט.קום: העיתונות המקוונת בישראל, תהילה שוורץ אלטשולר (עורכת), 2007 (בשיתוף עם מרכז בורדה לתקשורת חדשנית באוניברסיטת בן-גוריון בנגב).

צה"ל והתקשורת בעתות לחימה, פרויקט משטרה-חברה, ברוך נבו, יעל שור, 2002 (קיים גם באנגלית).

רפורמה בשידור הציבורי, מחקר מדיניות 1, ירון אזרחי, עמרי בן-שחר, רחל לאל, 1997.

صحافة دوت.كوم: الصحافة الالكترونية في إسرائيل التحرير: تهילה شفارتس التثولر

المؤلفون

- د. نيلي إلياس
المحاضرة في قسم الإعلام بجامعة بن غوريون في
النقب والمتخصصة في الإعلام الإسرائيلي باللغة
الروسية.
- د. تسفي راخ
الصحفي السابق في جريدة "يديعوت أحارونوت"
و عضو قسم الإعلام بجامعة بن غوريون في النقب
والمخصص في بحث اجتماعيات الصحافة.
- مارينا زلتسر شورير
طالبة الدكتوراة في قسم العلوم السياسية بجامعة تل
أبيب.
- المحامية د. تهילה
شفارتس التثولر
الباحثة في المعهد الإسرائيلي للديمقراطية
والمحاضرة في قسم العلوم السياسية بجامعة بار
إيلان ومدرسة السياسات العامة والحكم في الجامعة
العبرية في أورشليم القدس.
- د. عاميت شيختر
عضو الهيئة التدريسية لقسم الاتصالات البعيدة في
كلية الإعلام بجامعة Penn State الأمريكية.
- د. عتارا فرنكل فاران
المحاضرة في قسم العلوم السياسية ووحدة الصحافة
والإعلام بجامعة بار إيلان.

- د. يوفال كارنينيل** الأستاذ المشارك في الحقوق والإعلام بمدرسة الإعلام ومدرسة الحقوق التابعتين للمسار الأكاديمي في كلية الإدارة (هامخلالا ليمنهال) والمدير المشارك للبرنامج المتكامل للحقوق والإعلام ورئيس لجنة الإعلام المنبثقة عن نقابة المحامين وعضو مجلس سلطة الإذاعة.
- البروفسور دان كاسبي** رئيس قسم الإعلام ورئيس مركز بوردا للإعلام التجديدي في جامعة بن غوريون في النقب.
- د. مصطفى كبها** الباحث والمحاضر في التأريخ والإعلام بالجامعة المفتوحة وجامعة بن غوريون في النقب.
- د. أبييلت كوهن** رئيسة قسم الإعلام في كلية دافيد يلين الأكاديمية للتربية.
- د. نافا كوهين أفيغدور** المحاضرة في قسم العلوم السياسية (مساق الإعلام العمومي) بجامعة بار إيلان ومدرسة سامي عوفر للإعلام في مركز هرتسليا متعدد المجالات.
- البروفسور شموئيل لايمين فيلتسنيغ** رئيس قسم العلوم السياسية بجامعة بار إيلان ومدير مساق الإعلام العمومي في الجامعة.
- د. موتي نايفر** المحاضر في قسم العلوم السياسية ووحدة الصحافة والإعلام بجامعة بار إيلان.

المشاركون في اليوم الدراسي

- د. ميخائيل بيرنهاك** الأستاذ المشارك في كلية الحقوق بجامعة تل أبيب والباحث والكاتب والمحاضر في مجال القضاء والتكنولوجيا ومجال الملكية الفكرية. وقد ترأس الدكتور بيرنهاك قبل التحاقه بجامعة تل أبيب مركز الحقوق والتكنولوجيا في جامعة حيفا.
- البروفسور موردخاي كرمينيسر** الزميل الأقدم في المعهد الإسرائيلي للديمقراطية وأستاذ الحقوق في الجامعة العبرية بأورشليم القدس.

ملخصات المقالات

الباب الأول: خارطة الإعلام الإلكتروني

الصحافة الإلكترونية في إسرائيل – فرز أولي

دان كاسبي

ازدادت خارطة الإعلامية الإسرائيلية ثراء في السنوات الأخيرة من خلال كمّ كبير من مواقع المعلومات الإلكترونية. وكما هي حال أي وسيلة جديدة من وسائل الإعلام فإن تكاثر المواقع وتأسيسها على الشبكة يعصفان بالخارطة الإعلامية ويزيدان التنافس حدة بين وسائل الإعلام ويلزمانها، لا سيما منها الصحافة المطبوعة ومحطات التلفزيون، بالتكيف مع الوضع الجديد. ويعرض المقال معياراً لتصنيف مواقع المعلومات على الشبكة يتمثل في مدى الصلة المتبادلة بينها وبين الصحف المطبوعة. ويقوم هذا المعيار على تقسيم الصحف الإلكترونية إلى ما لا يقل عن أربعة أنواع هي الآتية: (1) نسخة إلكترونية لصحيفة مطبوعة، (2) صحيفة إلكترونية تصدر إلى جانب صحيفة مطبوعة، (3) نسخة مطبوعة لصحيفة إلكترونية، (4) الصحف الإلكترونية المستقلة.

وقد طرأت في أثناء إعداد المقال وطباعته تغيرات إضافية على وضع الصحف الإلكترونية، حيث يبدو، ومن جراء المنصات المتطورة من هواتف خلوية والبالم الوايرلس والصحف الإلكترونية وما إلى ذلك، أن الصحف الفاعلة على شبكة الإنترنت تنتقل من مرحلة التجذر والتأسيس إلى مرحلة الدفاع عن النفس ضمن دورة حياة النموذج التطوري لوسائل الإعلام.

التغير الأونلاين: سلطة الإذاعة الإسرائيلية والإنترنت – المباح والموجود والمطلوب

عاميت شيوختر

تتحول العملية المتدرجة للجوء الناس إلى الإعلام الإلكتروني بوتيرة متزايدة وهجرهم لوسائل الإعلام التقليدية كمصدر لاستقاء المعلومات إلى واقع ملموس في إسرائيل أيضاً بحيث تضع المؤسسة الإذاعية العامة بالذات أمام تحدٍ متميز، لأنها مرتبطة بين أشياء أخرى بتراجع تعرض الناس للمعلومات المتعلقة بالقضايا العامة.

وتواكب هذه العملية تراجع الأهمية المنسوبة للإذاعات العامة في جميع أنحاء العالم والمضطرة إلى التعامل مع تعدد قنوات المعلومات الفاعلة على الإنترنت إلى جانب طغيان الأيديولوجية الليبرالية الجديدة على صنّاع القرار.

وبعرض البحث لتهيؤ سلطة الإذاعة لعصر الإنترنت على المستويين الكلي والتنظيمي، حيث يفحص على المستوى الكلي المصدر الذي تستمد منه سلطة الإذاعة سلطتها للعمل على الشبكة وما إذا كانت المهام والقيود المفروضة عليها قانوناً نافذاً بالنسبة لهذه الوسيلة الإعلامية الجديدة. أما على مستوى التنظيم فيفحص الناتج وهو موقع سلطة الإذاعة على الشبكة الدولية بالإضافة إلى التزامه بمهمة الإذاعة العامة الملقاة على عاتقها ظاهرياً، ويقوم البحث بذلك من خلال دراسة تأريخ سلطة الإذاعة ومراجعتها التي تعود إلى الثقافة السياسية الإسرائيلية ومن خلال مقارنة الهيئة الإسرائيلية بغيرها من هيئات الإذاعة.

يذكر أن أبحاثاً سابقة كانت قد أظهرت وبالطريقة المذكورة أن محطات التلفزيون التجارية في الولايات المتحدة اختارت طريقة آمنة للامتداد إلى الشبكة الدولية تتمثل في إعادة تغليف منتجاتها الإذاعية بغلاف على الخط "الأونلاين"، متجنبة محاولة التوسع في نشاطها نحو التفاعلية أو الملائمة الشخصية للمواقع، في حين أظهرت أبحاث أخرى أن الهيئات الإذاعية حافظت إلى حد بعيد على مميزات نموذج نموها في عصر الراديو والتلفزيون، منزلة هذا النموذج على الإنترنت، وهو اتجاه مماثل لما توصل إليه البحث الحالي يقوم بصورة رئيسية على الالتصاق بالوجود والمألوف وتجاهل مهمات كانت سلطة الإذاعة قد أهملتها في عصر الوسائل الإذاعية التقليدية (لا سيما خدمة أبناء الأقلية الفلسطينية من مواطني الدولة).

المجهولية والتشهير على الإنترنت بين حرية التعبير والإباحية

يوفال كارنييل

تشكل الأقوال المنطوية على التشهير جزءاً لا يتجزأ من شبكة الإنترنت، وتشكل الأقوال المنطوية على القذف والإساءة والإهانة جزءاً يكون أحياناً ملموساً مما ينشر على الشبكة من تصريحات وردود وردود مضادة ضمن تعليقات القراء والردودشات والمدونات والمنتديات الفاعلة في رحاب الإنترنت. إنها ظاهرة تعم العالم وتجدها لها تعبيراً كبيراً ومعروفاً للجميع في أهم المواقع الإسرائيلية.

كذلك يحاول المقال رسم الخط الفاصل المطلوب بين تعبير سلبي عام يظهر على الشبكة بشكل عفوي ومجهول المصدر ودونما غرلة وتوسط وأساس واقعي

دقيق، وبين نشرة أكثر جدية يقف وراءها أشخاص معروف في الهوية ومنابر محترمة أو جهات ذات شأن تتمتع بالنفوذ ومن شأنها إحداث الضرر. يكون التعبير اللامسؤول الذي نحن بصدد عادة تعبيراً عاماً عن غضب أو ألم، بل قد يكون من قبيل السباب المفتقرة إلى الوصف الواقعي المفصل والأمين. وأرى أن الإنترنت يتسع لمثل هذا التعبير المجهول المصدر وإن كان لاسمؤولاً. ومع أن مثل هذه التعابير من شأنها الإساءة والإهانة، إلا أنها غير قادرة على الأساءة الحقيقية وإلحاق ضرر حقيقي بسمعة أحد. وعليه فيجب إبقاؤها خارج الجهاز القضائي والمحاكم.

الباب الثاني: الصحافة القطاعية على الشبكة

من مجلة إلى مجتمع: نمو الصحافة النسائية على الشبكة ومميزاتها الفريدة

نافا كوهين أفيغودور

يعود هذا المقال إلى مجالي الإعلام والتكنولوجيا، ولكن موضوع البحث الفريد وهو نوع الصحافة النسائية يدمج فيهما النوع الاجتماعي كذلك. ويتناول المقال الوجه البنوي للتكنولوجيا والصياغة التقنية لشبكة الإنترنت وطرق استخدامها والمعاني الناشئة عن ذلك بالنسبة للعملية الإعلامية، بما في ذلك أنواع المنتجات ومضامينها ومميزاتها وتطبيقاتها الجديدة.

تتصدر المجلات النسائية المطبوعة قائمة مبيعات المجلات في العالم الغربي، وقد نمت المجلات النسائية الإلكترونية بالتوازي مع نمو الشبكة العالمية، فما هي العلامات المميزة لهذه الصحافة؟، وإلى أي حد تختلف المجلات الإلكترونية عن مثيلاتها من المجلات المطبوعة؟ وهل يتم استغلال الخصائص الفريدة للإنترنت إلى أبعد حدودها من قبل المتخصصين في هذا المجال؟ هذه هي القضايا التي يركز عليها هذا المقال.

ويسلط البحث اهتمامه على المجلات النسائية الرائدة الإلكترونية والمطبوعة والمنقسمة إلى ثلاث مجموعات أولها المجلات المطبوعة، والثانية المجلات الإلكترونية التي تعتبر متممة للنسخ المطبوعة والتي تصدر تحت نفس العلامة التجارية، والثالثة هي المجلات الإلكترونية الجديدة التي لا تصدر لها نسخة مطبوعة، وهي علامة تجارية جديدة تتنامى بتنامي الإنترنت والشبكة العنكبوتية (web).

أما منهج البحث فهو المنهج الكيفي أساسا ولكنه يلجأ إلى بعض المقاربات الكمية والتحليل المضموني. وقد تأسست النتائج على البحث الجاري الآن وعلى البحث التراجعي وتوثيق الأحاديث والمقابلات المتعمقة لرجال المهنة (من محررين وخبراء في الشبكة العالمية) في البلاد والعالم. وتم وضع استبيان خاص بهذا البحث يحتوي على قائمة بـ 114 خاصية من خصائص الإنترنت. وبالإضافة إلى ذلك، ومن أجل وضع النتائج في سياقها النظري الواسع، تم تحليل مراحل نفاذ ونمو المجالات الإلكترونية في السوق.

وتشير نتائج البحث إلا أن الصحافة النسائية الإلكترونية لا تتقيد بالأطر المألوفة لوسائل الإعلام القديمة، بل تنزلق أكثر فأكثر نحو كونها ما يمكن تعريفه بالصحيفة – الموقع – المجتمع (والسبب الأساسي في ذلك هو الديناميكية والخصائص التفاعلية التي تتسم بها الشبكة العالمية)، حيث أن الصلات المعقدة والفورية والمباشرة فيما بين المستخدمين وفيما بينهم وبين القائمين على الموقع – المجلة لم تعد تناسب التعريف أو العلاقات التقليدية التي تربط بين المجلة والقراء. وتدل هذه الاتجاهات بشكل واضح على أن ثمة منتجات جديدة في مراحل التطور تنتقل من مرحلة النفاذ الأولي إلى مرحلة النمو الأكثر تقدما. وتستخدم المجالات النسائية الإلكترونية وظائف فريدة تخلق أسلوبا جديدا يجمع بين الكتابة والقراءة يختلف عن الأسلوب المألوف للصحافة المطبوعة، مما يجبر مستخدمي الشبكة على التعامل مع قراءة المواد بطريقة جديدة. ومع ذلك فإن استغلال الميزات الفريدة للإنترنت ضمن الصحافة النسائية الإلكترونية لا يعدو كونه جزئيا لتكون نسبة الاستغلال ما بين المتوسطة والمتدنية.

الإبحار دون حدود: الصحافة الإلكترونية للمهاجرين من رابطة الدول المستقلة في إسرائيل

نيلي إلياس، مارينا زلتسر شورير

يستهدف البحث رسم الخطوط العامة لخارطة الصحف الإلكترونية الصادرة باللغة الروسية والتي نمت في إسرائيل، حيث يركز على التساؤلات التالية: ما هي أنواع الصحف الإلكترونية الصادرة بالروسية وماهي أهم مميزاتها؟ ما مدى شعبية هذه الصحف بين مستخدمي الشبكة؟ ما هي المميزات الجغرافية لزوار المواقع المختلفة؟

شبكة بلا حدود: استخدامات الإنترنت والصحافة الإلكترونية عند سكان إسرائيل العرب

مصطفى كبها

تتخبط الأقلية القومية العربية في إسرائيل وبحكمة في ثورة الإنترنت حيث تعتبر الشبكة وسيلة إعلام بديلة قادرة على التعامل مع الصعوبات والقيود التي كانت تعانيها قبل ثورة الشبكة المعلوماتية وثورة الفضائيات التي سبقتها. وضمن المقيدات المذكورة اضطرت هذه الأقلية إلى استهلاك الإعلام المراقب والمشرف عليه بإحكام من قبل الرقابة المؤسسية. وجاءت ثورة تزايد استخدام الإنترنت لتعيد الأقلية القومية العربية في إسرائيل إلى مكانها في الفضاء العربي الواسع الذي تتبوأ اللغة العربية والتي يجدها معظم مستهلكي الإعلام ضمن المجتمع العربي الإسرائيلي مكان الصدارة فيه والذي تعتبر الشيفرات الثقافية العربية لهذا الفضاء هي الشيفرات المهيمنة والأكثر وضوحاً بالنسبة لهؤلاء المستهلكين.

الباب الثالث: تأثيرات الصحافة الإلكترونية

نهاية الصحيفة المطبوعة التقليدية: عناصر في الصحافة الإلكترونية تهدد الصحافة المطبوعة التقليدية

شموئيل لايمان فيلنسيغ

تتراجع أرقام توزيع الصحيفة المطبوعة التقليدية في أنحاء العالم الغربي منذ عقدين. ومع أن لذلك أسباباً متعددة، إلا أن ظهور الصحافة الإلكترونية قد يكون آخر مسمار في نعش الصحيفة الورقية التقليدية. ويقدم المقال من خلال تركيزه على المراحل الأخيرة لنموذج "دورة حياة الوسيلة الإعلامية" (الدفاع عن النفس فالتكيف فالتقلص فالتلاشي) 22 عنصراً من العناصر المؤثرة على هذه العملية والتي تنقسم بين بيئة اجتماعية خارجية وبين تكنولوجيا إعلامية مهنية، لتشكل مجتمعة تهديداً وجودياً للصحيفة المطبوعة التقليدية. ويعرض المقال أيضاً لانعكاسات هذه النتيجة التاريخية المتمثلة في اختفاء الصحيفة الورقية التقليدية، على عالم الصحافة من حيث الناشرين والصحافيين ووظائف الصحافي التقليدية.

الصحافة في عصر المدونة: المدونة كظليعة الثورة الإعلامية البديلة

عتارا فرنكل فاران

هل حقا "قتل الفيديو النجم الإذاعي"،¹ أم يرتبط الأمر بالميل الشائع للنظر إلى ولادة وسيلة جديدة على أنها احتضار وسيلة قديمة؟ وهل سنكون قد أعدنا ارتكاب ذاك الخطأ العتيق حين نعرّف الصلة بين المدونات وبين الصحافة من خلال سؤالنا ما إذا كانت المدونات ستحل محلها؟

لقد اتجه النقاش حول الصحافة الإلكترونية خلال الأعوام الأخيرة للتركيز على تساؤلات تتطرق إلى مدى وكيفية تهديد الصحافة الإلكترونية للصحافة التقليدية التي سبقتها. ويسعى هذا المقال، وبعد عقد ونيف من وجود الصحافة الإلكترونية،² إلى القيام بالخطوة المطلوبة إلى الأمام لمناقشة التهديدات الجديدة للصحافة، بما فيها الصحافة الإلكترونية، من جهة المدونات التي تعتبر جزءا من وسائل الإعلام البديلة. وعلى كون المدونة إحدى الظواهر الأكثر لفتا للأنظار والأكثر شعبية في الفضاء الإلكتروني خلال السنوات الخمس الماضية، إلا أن الموضوع لم يتم تناوله بالبحث الأكاديمي الشامل، ناهيك عن النقاش العام الوافي في إسرائيل.

ولهذا الغرض يقدم الجزء الأول من هذا المقال عرضا للظاهرة المذكورة يتمثل في تعريفها وعرض تاريخها والوقوف على أبعادها وما شابه، ثم ينتقل في الجزء الثاني إلى عقد مقارنة بين الصحافة الممأسسة (لا سيما الإلكترونية منها) والمدونة وتقييم الصلات المتبادلة بينهما. لقد كانت التساؤلات المألوفة حول كون المدونات تابعة للصحافة من عدمه وما إذا كانت ستخلف الصحافة الممأسسة محل نقاش مسهب كما نالت بعد الأجوبة، ولكن هذا الجزء من المقال يتضمن رؤية تقول بأن تلك التساؤلات غير صائبة أصلا، ولذلك فإن أجوبتها مشكوك في قيمتها. وعليه فسيتطرق الجزء الثالث والأخير من المقال إلى مسألة تميز عالم التدوين (blogosphere) ليقول بأن هذا التميز ليس كامنا في تفوق النتاج الصحفي للمدونات، وإنما في مساهمتها الفريدة والتي يعجز الإعلام الممأسس (MSM; Main Stream Media) عن توفيرها. ثم يتم وضع هذه المساهمة ضمن إطار إعلامي اجتماعي أوسع للإعلام البديل (متعدد الأسماء والوجوه) يتمثل في المضامين الاجتماعية المتعددة لحدود

1 السؤال يطرق للاغنية "الفيديو قتل نجم الاذاعة" (1979) The Buggles والذي افتتح معه في 1981 بثه تلفزيون MTV.

2 من المنفق عليه اعتبار Chicago Tribune و Mercury Centre لعام 1993 طليعتي الصحافة الإلكترونية.

النقاش الصحافي. وفي ذاك الإطار يجري تحليل المدونات بمعايير "الإعلام مفتوح المصدر" (open source media) ودراسة مساهمتها في ديمقراطية الفضاء العام دراسة نقدية. مما يجدر ذكره أن دراسة هذه الظاهرة تصبو إلى الترفع فوق التعرض السلبي لعجز الصحافة التقليدية، والاهتمام عوضاً عن ذلك بالتعرف على الطاقة الديمقراطية الكامنة في الإعلام البديل، وهو اهتمام قد يتبين أنه أكثر إيجابية وجاذبية بكثير.

هلموا لا نتصفح الإنترنت – حول الاستخدام المحدود للإنترنت كمصدر للمعلومات الإخبارية

تسفي رايت

خلافًا للآمال المفعمة بالحماس التي علقت عليها، فإن الشبكة الدولية لا تبدو وكأنها على وشك أن تصبح المحرر الكبير للصحفيين من اعتمادهم الشديد على مصادرهم والذي يحول مهمة المراسل من "جهاز بث بشري" لإقوال المصادر إلى فاحص شكك محص لرواياتهم. وقد أظهرت دراسة أعادت بناء أنماط الإنتاج لعينة من الأخبار المنشورة في الصحافة اليومية الإسرائيلية في ربيع العام 2001 أن مداخلات الشبكة في المضامين المنشورة كانت ضئيلة، وهو نفس ما أظهرته إحدى الدراسات الأمريكية، ولكن هاتين الدراستين تتعارضان مع نتائج دراسات أخرى اعتمدت على مقابلات جرت مع صحفيين وتوصلت إلى أنهم يستفيدون من الشبكة إلى درجة كبيرة. وقد يكون سبب هذه الفجوة القائمة بين نتائج الدراسات عائدًا إلى أن الشبكة قد توغلت في بيئة العمل الصحفي أكثر من توغلها في جوهر العمل الصحفي، بحيث يستفيد الصحفيون وبشكل يومي من المزايا المساعدة للشبكة مثل العثور على خلفيات الخبر والإطلاع على المستجدات والعثور على خيوط تقودهم إلى مواضيع جديدة، بينما يستخدمون الشبكة بوتيرة أقل في الحصول على جوهر الموضوع الصحفي. ويرسم المقال خارطة للقوى الكابحة أو أقلها عاقبة لجعل الإنترنت مصدر معلومات هامًا لإنتاج الأخبار المنشورة، محاولًا تفسير هذه الظاهرة بالقول بأنه حين تحدث مواجهة بين التقنيات الحديثة (والتي تمثل دوافع التغيير) وبين الممارسات والتقاليد الصحفية (والتي تمثل دوافع المحافظة)، تكون اليد الطولى للمحافظة.

To talk and to talkback: تحليل لبلاغة الرد والرد المضاد (talkback) في الصحافة الإلكترونية

أيليت كوهين، موتي نايجر

يستهدف هذا المقال محاولة تقديم أداة لوصف مميزات بلاغة الرد والرد المضاد (talkback) على الإنترنت وتحليلها من خلال مفهوم يعتبر الرد والرد المضاد ساحة مشوقة تستدعي محاولة الوقوف على التناسب بين الخبر الصحفي وبين التعليقات. ويقف وراء هذا التحليل الادعاء القائل بأنه في مقابل عناصر البلاغة الأرسطوطاليسية الكلاسيكية وهي اللوغوس (الناحية المنطقية) والباثوس (الناحية العاطفية) والإيثوس (منزلة الناطق ومصادقته)، تنشأ بلاغة مضادة (counter rhetoric) نسميها اللالوغوس واللاباثوس واللايثوس، تتعامل مع حجج الصحفي أو أحد المعلقين السابقين على النص المنشور في الصحافة الإلكترونية. ويظهر هذا الأمر بكتب خاصة في سياق أساليب الخطاب الإسرائيلي ("الحكي الدوغري" والهجوم الكاسح، بحسب تعريف كاترينيل، 1999) وفي السياق السياسي المشحون والعنيف. هذه العناصر يختار فيها الرد والرد المضاد في الإنترنت كنمط يكاد لا يتسع للتقدم أو الوفاق، حيث الخطاب تهجمي وعنيف جدا.

الباب الرابع: أصداء ندوة

بسط قواعد آداب مهنة الصحافة على الجرائد الإلكترونية: نص كتابي
لمداولات اليوم الدراسي حول الصحافة الإلكترونية في إسرائيل (فبراير
شباط 2005)*

موردخاي كرمينيتسر، ميخائيل بيرنهانك

قرر مجلس الصحافة الإسرائيلي بسط قواعد آداب مهنة الصحافة على الجرائد الإلكترونية. وفي محاضراته يؤيد موردخاي كرمينيتسر هذه الخطوة معللا موقفه بعدة أسباب أولها الشبه الملموس بين الصحيفة الإلكترونية ووسائل الإعلام التقليدية ومساهمة آداب المهنة في القيام بالوظيفة الاجتماعية للإعلام بما فيه الإعلام الإلكتروني، والسبب الثاني يرجع إلى المخاوف من أن إعفاء الإعلام الإلكتروني

* قام بتنظيم اليوم الدراسي المعهد الإسرائيلي للديمقراطية ومركز بوردا للإعلام التجديدي بجامعة بن غوريون في النقب.

من تطبيق قواعد آداب مهنة الصحافة سيؤدي إلى تدهور مستوى الآداب في الإعلام برمته. أما السبب الثالث فينشأ عن خشيته من تدخل تشريعي غير مرغوب فيه في مواجهة هذه الأخطار.

وفي رده على كلام البروفسور كرمينيسر يعد ميخائيل بيرنهاك أسباب معارضته لقرار مجلس الصحافة، وأولها التأثير "المبرد" لتعريف الصحافة الإلكترونية، والثاني فرض سلطات المجلس على من لا يرغب فيها، والثالث كون آداب الصحافة التقليدية غير ذات صلة بالمصاعب الأدبية التي تثيرها البيئة الإلكترونية، والرابع سوء فهم العلاقة المعقدة والديناميكية القائمة بين وسائل الضبط والتنظيم، بما فيها الكود الأدبي وبين التكنولوجيا المتغيرة.

Online Newspapers in Israel

Edited by
Tehilla Schwartz Altshuler

The
DEMOCRACY
LIBRARY

Language Editor (Hebrew): Miri Horvitz Bat-Moshe

Series Design: Ron Haran

Cover Design: Yossi Arza

Layout: Nadav Shtechman

On the Cover: WWW Movable Type

Photographer: Dariusz Sas, Agency: Dreamstime

ISBN 965-519-029-3

No portion of this book may be reproduced, copied, photographed, recorded, translated, stored in a database, broadcast, or transmitted in any form or by any means, electronic, optic, mechanical, or otherwise. Commercial use in any form of the material contained in this book without the express permission in writing of the publisher is strictly forbidden.

The Israel Democracy Institute's books and policy papers may be ordered from:

Tel: (972) 02-5300800, 1-800-20-2222; Fax: (972) 02-5300867

e-mail: orders@idi.org.il

website: www.idi.org.il

The Israel Democracy Institute, P.O.B. 4482, Jerusalem 91044

All policy papers and one chapter of each book are now available for free download at www.idi.org.il.

© Copyright by The Israel Democracy Institute and by Ben-Gurion

University of the Negev, Burda Center for Innovative Communications

Printed in Israel 2007

Burda Center website: <http://cmsprod.bgu.ac.il/Centers/burda>

Authors

Prof. Dan Caspi	Chair of the Department of Communication Studies and Head of the Burda Center for Innovative Communications at Ben-Gurion University of the Negev
Dr. Nava Cohen-Avigdor	Lecturer in the Department of Political Science (Public Communications Program) at Bar-Ilan University
Dr. Nelly Elias	Lecturer in the Department of Communications, Ben-Gurion University of the Negev, specializing in Russian-language communications in Israel
Dr. Atara Frenkel-Faran	Head of Digital Media and Lecturer in the Communications Department at Sapir Academic College and the Department of Political Studies at Bar-Ilan University
Dr. Mustafa Kabha	Researcher and Lecturer in History and Communications at the Open University of Israel and Ben-Gurion University of the Negev
Dr. Yuval Karniel	Senior Lecturer in Law and Communications in the School of Communications and the School of Law in the Academic Track of the College of Management. He is the Joint Director of the Integrated Program of Law and Communications, as well as Chair of the Communications Committee of the Lawyers' Association, and a member of the Broadcasting Authority Plenum.

Dr. Ayelet Kohn	Head of the Department of Communications at David Yellin College of Education
Prof. Sam Lehman-Wilzig	Chairman of the Political Studies Department at Bar-Ilan University and former Head of its Public Communications Program, specializing in New Media
Dr. Motti Neiger	Senior Lecturer at the School of Communications at Netanya Academic College and Chair of the Israel Communication Association
Dr. Zvi Reich	Former journalist (<i>Yediot Aharonot</i>), member of the faculty of the Department of Communications, Ben-Gurion University of the Negev, specializing in the sociology of journalism
Dr. Amit Schejter	Assistant Professor of Communications in the Department of Telecommunications at the College of Communications at Pennsylvania State University in the United States
Adv. Dr. Tehilla Schwartz-Altshuler	Researcher at the Israel Democracy Institute and Lecturer in Political Science at Bar-Ilan University and at the School of Public Policy at the Hebrew University of Jerusalem
Marina Zeltser Shorer	Ph.D. student in the Department of Political Science, Tel Aviv University

Participants in the Seminar

Dr. Michael Birnhack	Senior Lecturer in the Faculty of Law, Tel Aviv University. He researches, writes and lectures on issues of law and technology and intellectual property. He has edited a book on Freedom of Speech in Israel (2006). Prior to joining Tel Aviv University, Dr. Birnhack was Co-Director of the Center of Law and Technology at Haifa University.
-----------------------------	---

**Prof. Mordechai
Kremnitzer** Senior Fellow at the Israel Democracy
Institute, Bruce W. Wayne Professor of
International Law at the Hebrew University of
Jerusalem, and former President of the Israeli
Press Council

Abstracts of the Articles

Section I: The Map of Online Communications

Online Journalism in Israel: A Preliminary Typology

Dan Caspi

The media map in Israel has been enriched in recent years with a plethora of online information sites. As with every new medium, the multiplication and institutionalization of the websites may reorder the media map, intensify the competition among the media and put pressure – principally on the printed press and television stations – to adjust to the new situation. In this regard, this article suggests a classification criterion for the numerous web information sites, i.e., the link between them and the print newspapers. According to this criterion, one may distinguish at least four types of online newspapers: (1) an online edition backed by a printed newspaper; (2) an online linked newspaper, alongside a printed paper; (3) a printed edition of an online paper; (4) an independent online paper.

During the preparation of this article, additional changes occurred in the status of online newspapers. In terms of Caspi's developmental media model and thanks to innovative modes – cellular phones, wireless hand-held computers, electronic newspapers, etc. – it would seem that the online newspapers are moving from the institutionalization stage to a period of defense.

* Translated by Trudy Greener.

Online Transformation: The Israel Broadcasting Authority on the Internet – What Goes, What Gets by and What Should Give

Amit Schejter

The growing reliance of the public on online media outlets for information, at the expense of traditional media outlets, has not bypassed Israel. This trend poses a special challenge for the Israeli public broadcaster, among other reasons because it is accompanied by less exposure to information on public issues. Like public broadcasters around the world, the Israeli public broadcaster has also been forced to deal with an onslaught of online information channels and the dominance of neo-liberalism among the country's policy-makers.

This study examines the preparedness of the Israel Broadcasting Authority (IBA) for the age of the Internet, on two levels: the macro level and the organizational level. On the macro level, it addresses the IBA's authority to operate over the Internet, and whether the missions and restrictions imposed on it by law apply to this medium. On the organizational level, it examines the product – the Internet site of the IBA – and its level of adherence to the public mission with which it is charged. It accomplishes this through an examination of the history of the IBA, which is rooted in Israeli political culture, and through a comparison with other public broadcasting authorities around the world.

Previous research has shown that commercial television stations in the United States have chosen the safe path of expansion into the Internet by repackaging broadcast items in an online form and not trying to expand their activity through an individualistic adaptation of the sites. Other studies have demonstrated that public broadcasters have maintained, to a great extent, the characteristics of the model that developed in the era of radio and television and have dragged

this model over to the Internet. A similar trend – whose main points are sticking to the traditional and familiar model, disregarding the tasks neglected by the IBA in the traditional broadcasting methods (and in particular servicing the members of the Palestinian minority who are Israeli citizens), and overlooking the Internet's potential as a public forum – arises from this study as well.

Anonymity and Slander on the Internet: Between Freedom of Expression and Anarchy

Yuval Karniel

Communications containing slander are an inseparable part of the Internet. Communications that besmirch, insult, and slander are part, even a large part at times, of the communicated items, reactions, and discussions in talkbacks, in chats on blogs, and in forums throughout the Internet. This phenomenon is world-wide and finds significant, recognizable expression in the leading sites in Israel as well.

This article attempts to delineate the desirable boundaries between a general negative expression that appears on the Internet spontaneously, anonymously, without any censorship and mediation, and without a precise factual basis, and a more serious publication backed by real, identifiable people, respected forums or known bodies, and which are influential and may cause damage.

The “throw-away” expression that we are dealing with here is usually a general expression, one of anger or pain or even abuse, devoid of any detailed, reliable factual content. The author's position is that there is a place for such anonymous expression on the Internet, even if it is baseless. Such expressions may insult, but not really harm or cause real damage to anyone's reputation. They should be kept out of the framework of the legal system and of the courts.

Section II: Sectoral Journalism on the Internet

From the Magazine to the Community: The Growth of Online Women's Journalism and Its Unique Characteristics

Nava Cohen-Avigdor

This study clearly belongs to the field of communications and technology, but the unique research population – the genre of women's magazines – also incorporates the issue of gender. This paper deals both with the structural form of the technology – the technical design of the Internet network and the ways in which it is used – and with the implications this has for the communications process, including new types of products, content, features, and applications.

Women's print magazines are the most popular genre of magazines sold in the western world, and women's online magazines expanded with the development of the Internet. What makes this journalism unique? How different are online women's magazines from their corresponding print versions? And, are the innovative abilities of the Internet exploited to their full extent by the professionals in the field? These are the questions which this article focuses on.

The study focuses on leading women's magazines – both online and print versions – which are divided into three groups: print magazines; online magazines that complement the written version (and are published under the same brand name); and new online magazines (e-zines) that have no print version and represent a new product that emerged with the development of the Internet and the World Wide Web.

The research method used is mainly qualitative but also integrates a quantitative approach and content analysis. The findings are based on current and ongoing research, retroactive research, and

the transcription of in-depth interviews conducted with professionals (editors and Internet experts) in Israel and abroad. For the purposes of this study, a comprehensive questionnaire was composed, relating to all capabilities of the Internet (the entire questionnaire includes 114 categories). In addition, in order to situate the findings within a broader theoretical context, the stages of penetration and growth of the online magazines were analyzed.

The findings of the study demonstrate that women's online journalism is no longer subjugated to the familiar frameworks of older media, and is increasingly moving toward the definition of a magazine-site-community (particularly due to the dynamic nature and interactive abilities that characterize the Internet). The complex, immediate, and direct contact among the users, and between the users and the magazine/site's operators no longer fit the classic definition or classic publication-reader relationship. These trends clearly point to new products in various stages of development that are moving from the initial penetration stage to a more developed stage of growth. The online women's magazines make use of unique functions which create a new writing and reading style different from the prevalent style in the print press; this requires surfers to contend with a new way of reading of material. Nonetheless, the online women's magazines have exploited the unique abilities that the new medium has to offer only in part, on a medium to low level.

To Surf without Borders: Online Journalism of the Immigrants from the Former Soviet Union in Israel

Nelly Elias, Marina Zeltser Shorer

The present study aims to examine the emerging map of the Russian-language electronic newspapers originating in Israel, focusing on the following questions: What are the different types of Internet newspapers and their main features? What is their degree of popularity among the surfers? And which transnational characteristics are typical of these websites? The study is based on a sample of 50

websites affiliated with two Russian search engines, which provide updated data as to the websites' number of visitors and their geographic distribution.

The findings reveal a rich selection of dozens of Internet publications in Russian, which can be divided into seven main categories: online newspapers; portals; websites of radio and television stations; local newspapers; publicist e-journals; websites of political parties and movements; and magazines dedicated to various interests and hobbies. The two most popular websites are the online newspaper *mignews.com* and the portal *zahav.ru*, with an average rating of 21,000 visitors per day.

Most of the Internet publications in Russian contain important transnational characteristics, as they dedicate significant space to the coverage of current events in the FSU and in other countries where the Russian-speaking Diaspora resides. The transnational character of these websites is also evident in the various hyperlinks connecting them to the online newspapers, radio stations, and television channels originating in the FSU. Accordingly, the geographical profile of the websites' visitors also reflect their transnational character, as the percentage of visitors living in Israel was only between 40%-75%, whereas the rest of the visitors live abroad. The research findings, therefore, clearly show that the Russian-language Internet newspapers create a "virtual nation" of post-Soviets who have found, on the web, a space for sharing mutual experiences and an efficient means for intra-communal communication.

Network without Boundaries: The Use of the Internet and Online Journalism among the Arab Population in Israel

Mustafa Kabha

The Arab national minority in Israel is learning to integrate into the Internet revolution, and considers it an alternative communication

tool that can deal with the difficulties and compelling circumstances that it suffered from before the Internet revolution and the satellite revolution that preceded it. Within the framework of these constraints, this population group has had to use communication tools that were watched closely and controlled by the establishment's censorship. The revolution caused by the increasing use of the Internet has once again positioned the Arab national minority in Israel within the broader Arab sector in which the Arabic language, used by most consumers of Arab communications media in Israel, is the dominant language, and in which the Arabic cultural codes of this sector are the clearest dominant codes for these consumers.

Section III: The Influences of Online Journalism

The End of the Traditional Printed Newspaper: Factors of Online Journalism that Threaten Traditional, Printed Journalism

Sam Lehman-Wilzig

The circulation of the traditional, printed newspaper has been in decline throughout the western world for the past two decades. There are, in fact, many reasons for this; however, the introduction of online journalism may be the last nail in the coffin of the traditional printed paper. Focusing on the final stages of the model of "the life cycle of a medium" (defensiveness and adjustment, contraction and disappearance), this article presents 22 factors, divided into environmental-social-external factors and technological-communications-professional factors, which influence this process. All of them in combination are an existential threat to the traditional printed paper. This essay also addresses the implications of this historical outcome – the disappearance of the traditional, printed newspaper – on the world of journalism, from the viewpoint of the

publishers and journalists, and of the traditional functions of journalism.

Journalism in the Age of the Blog: Blogs as the Avant Garde of the Alternative Communication Revolution

Atara Frenkel-Faran

Did video really “kill the radio star”?^a Or is it the current tendency to see in the birth of a new medium the death pangs of an old one? Will we once again make the age-old mistake of formulating the liaison between blogs and journalism by asking the question: will the former replace the latter?

In recent years the discussion regarding online journalism tended to focus on the questions: to what measure and in what way does online journalism threaten the traditional journalism that preceded it? This article seeks – after more than a decade of online journalism^b – to take the next step forward and discuss the new threats to journalism, including online journalism, from the blogs, as part of alternative media. Even though the blog is one of the more interesting and popular phenomena in cyberspace in the past years, the subject has yet to be the focus of a comprehensive academic study, or even a proper discussion in the Israeli public sphere.

To this end, the first part of the essay presents the phenomenon: its definition, presentation of its history, delineation of its dimensions, etc. The essay then compares, in its second section, the two forms of communication – institutionalized journalism (with an emphasis on online journalism) and the blog – and analyzes their symbiotic nature. The typical questions that ask whether blogs are a form of journalism, and whether they will transform institutionalized journalism, have already been subject to a long discussion and have

a The question refers to the song “Video Killed The Radio Star,” by the Buggles (1979) that began MTV broadcasting in 1981.

b It is standard to consider the *Chicago Tribune* and the *Mercury Center* from 1993 as the pioneers of online journalism.

perhaps even somewhat been concluded. However, these are not the questions that should be asked, and thus their conclusions are of questionable value.

The third and final section of the article addresses the uniqueness of the blogosphere, claiming that it lay not in the superiority of its journalistic output, but rather in its unique contribution that the mainstream media find hard to supply. This contribution will be placed within the larger social-communications framework of alternative media in the form of social software that digresses beyond the boundaries of a strictly journalistic discussion. Within this frame, blogs are discussed in terms of “open source media,” and their contribution to democratizing the public sphere will be analyzed critically. It should be noted that the study of the phenomenon requires rising above the negative perspective that concentrates on the helplessness of traditional journalism, in favor of identifying the democratic potential of the alternative media, and as such it may be found to be quite positive and fascinating.

On the Limited Use of the Internet as a News Source

Zvi Reich

Contrary to enthusiastic expectations, the Web has not shown any signs of becoming the great emancipator of journalists from their strong dependency on their news sources or converting the task of the reporter from an “oral relay” of source versions into an independent, doubting, and investigative examiner of their information. A study, which recreated the patterns of production of a sample of items published in the daily newspapers in Israel in the Spring of 2001, shows that the contribution of the Internet to the published content was negligible, similar to findings of one of the American studies, and unlike other studies, which were based on interviews with journalists, that arrived at the conclusion that the use of the Internet was in fact extensive. What may explain the difference in the findings of these studies is that the Internet has

penetrated the journalists' work environment more than it has penetrated the heart of journalistic work. News reporters use it daily as an auxiliary tool – to execute assignments such as searching for background information, receiving updates and locating leads for new stories – and less for obtaining basic information for those same stories. The article delineates the map of forces that are blocking, or at least holding back, the turning of the web into a significant source of information for the published news, and it suggests that when a conflict takes place between new technologies (representing the forces for change) and routine journalistic practices (representing conservative forces), it is in fact the conservative force which prevails.

To Talk and Talkback: Analyzing the Rhetoric of Talkbacks in Online Journalism

Ayelet Kohn, Motti Neiger

This article aims to propose a tool to characterize and analyze the rhetoric of Internet talkbacks. Talkbacks invite us to wonder about the relationship between the producers of the media and its consumers. Commentators and reporters use that platform, the media, in order to present their arguments. The art of persuasion is based, as suggested by Aristotelian rhetoric, on three basic terms – logos (logic), pathos (emotion), and ethos (the status and reliability of the speaker). The readers, who react to the items, try to undermine the rhetoric of the journalists and build a counter-rhetoric (termed anti-logos, anti-pathos, and anti-ethos) in order to confront the claims suggested by a journalist or by a respondent about a text appearing in an online newspaper. This is particularly visible in the temperament of Israeli discourse (being “direct” [DUGRI] or “going head-to-head” [KASACH], as defined by Katriel, 1999) and in the violent, politically laden perspective. Talkbacks stand out as a type of discourse that lacks the option of furthering an issue or reconciling it, and reflect a particularly violent and aggressive

discourse, but just as important, they also serve as an arena to exercise verbal sophistication and sharp-wittedness.

Section IV: Reverberations from the Conference

The Application of Ethics in Journalism to Online Newspapers: Transcript from a Seminar on “Online Journalism in Israel” (February 2005)*

Mordechai Kremnitzer, Michael Birnhack

The Press Council has applied the rules for ethics in journalism to online newspapers. Professor Mordechai Kremnitzer justifies this step with several arguments: the significant similarity between online journalism and the traditional media, and the contribution of the rules of ethics in fulfilling the social role of communications, including online communications; the fear that exemption from ethical rules in online journalism will cause the ethical standards in communications to decline in general; and the fear that these dangers will lead to unwanted legislative intervention.

In his reaction to Professor Kremnitzer’s comments, Michael Birnhack lists the reasons for his objections to the decision of the Press Council: the chilling effect which is a direct result of the vague and over-broad term “online journalism,” as used by the Press Council; the imposition of the authority of the Council on those who reject it; its lack of relevance to the ethical difficulties arising in an online environment; and a misunderstanding of the complex and dynamic relationship between regulatory methods, including an ethical code, and the evolving technology.

* The Seminar was organized by the Israel Democracy Institute and the Burda Center for Innovative Communications at Ben-Gurion University of the Negev.